

УНИВЕРЗИТЕТ НА ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА

ФАКУЛТЕТ ЗА СОВРЕМЕНИ ОПШТЕСТВЕНИ НАУКИ

ПОСТДИПЛОМСКИ СТУДИИ – ВТОР ЦИКЛУС

ТЕЗА:

**“Старателството како облик на социјална заштита во Република
Северна Македонија”**

КАНДИДАТ:

Елизабета Кочовска

МЕНТОР:

проф.др. Агрон Рустеми

Тетово, Декември 2022

СОДРЖИНА

1. ПРЕДМЕТ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО.....	3
2. ЦЕЛИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО.....	5
3. ХИПОТЕЗА.....	6
4. МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО	7
5. ВАЖНОСТ НА ТЕЗАТА.....	8
6. СТРУКТУРА НА ТЕЗАТА.....	10
Вовед.....	11
I Поглавје – теоретски осврт на старателството	12
IA) Теорија – што е старателство	12
IB) Историја на старателство.....	14
II Поглавје - Добри практики на старателство во поразвиените социјални држави	25
IIA) Старателството во држави со социо-демократско уредување	25
IIB) Старателството во поразвиените социјални држави.....	26
III Поглавје - Старателството во Република Северна Македонија.....	51
IIIA) Законска регулатива со која се регулира правото на “старателство”	51
IIIB) Историјат на старателството во Р.С.М	77
IV Поглавје - Емпириско истражување.....	88
IVA) Истражување со прибирање на податоци	88
IVB) Анкета на вработени во Центрите за социјална работка во Р.С.М	95
IVB) Интервју со вработени од Заводот за социјални дејности за старателство.....	105
IVГ) Интервју со експерти и со релевантни фактори од политичката сфера во Р.С.М. за креирање на социјалната политика	108
V Поглавје - Заклучок и препораки	109
7. ЗАКЛУЧОК.....	114
8. БИБЛИОГРАФИЈА.....	115

1. ПРЕДМЕТ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Магистерската теза “**Старателството како облик на социјална заштита во Р.С.М**” како предмет на истражување го има токму Старателството во Република Северна Македонија. Старателството опфатено и третирано согласно Законот за семејство во Р.С.М., претставува облик на заштита на следниве групи на ранливи категории:

- a) Старателство “**над малолетни лица** без родители и родителска грижа”(Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.47);
- b) Старателство “**над полнолетни лица** на кои делумно или целосно им е одземена деловната способност”(Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.47);
- c) Дополнително, согласно Законот за семејство е предвидено и назначување на “старател во посебен случај”(Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.59), како и назначување на “старател на малолетно лице – жртва на трговија со луѓе”(Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.47).

Соодветните права и услуги на овие лица примарно се остваруваат во Центрите за социјална работа - како орган за старателство, согласно уредена законска регулатива, односно согласно Законот за семејство. Имено, согласно Законот за семејство, со старателството Републиката им дава посебна заштита на “малолетните деца кои се без родителска грижа”(Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.47), и на полнолетни лица на кои им е “одземена или ограничена деловната способност”(Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.47). Според одредбите на овој закон, заштитата им се дава и на други лица кои не се во состојба или немаат можност “сами да се грижат за заштитата на своите права и интереси” (Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.47), кои нема да бидат детално елаборирани во овој труд, туку само накратко опишани. Како облик на заштита, Центарот за социјална работа назначува старател за посебни случаи, а како посебна категорија предвидено е и старателство над “малолетни лица – жртви на трговија со луѓе” (Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.47).

Работите на старателството ги врши центарот за социјална работа непосредно, преку старатели или други лица кои вршат “работи сврзани со старателството, и тоа со методите на стручната, советодавната и советовалишната интердисциплинарна тимска работа”(Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.3). Постапка за ставање под старателство се поведува по службена должност или по барање на заинтересирани лица. Надлежноста на центарот за социјална работа се определува според местото на

живеалиштето, а ако нема живеалиште, според престојувалиштето на лицето кое треба да се стави под старателство. Местото на живеалиштето и местото на престојувалиштето се определуваат според моментот кога настанале условите за ставање под старателство. “Центарот за социјална работа презема потребни мерки за остварување на целите на старателството. Центарот за социјална работа во подготвувањето, донесувањето и спроведувањето на своите решенија, односно мерки, применува облици на социјална заштита, методи на социјална и друга стручна работа, како и користи услуги на социјалните, здравствените, образовно-воспитните и други установи” (Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.47).

Во текот на целокупната постапка на назначување на старател на лица кои се во ризик, стручните лица од Центрите за социјална работа (согласно Стандардните оперативни процедури за интегрирано управување со случаи и документација) работат интегрирано и овозможуваат остварување на сите права и услуги што им следуваат согласно Законските регулативи од областа на социјалната политика: од “Законот за социјална заштита”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.1), “Законот за заштита на децата”(Закон за заштита на децата консолидиран текст, 2022, стр.1), “Законот за семејство”(Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.1).... Тоа подразбира и соработка со сите релевантни институции и ресурси од локално ниво, па и државно ниво, се со цел унапредување на нивната состојба. Несомнено е дека за да се постигне сето тоа, потребни се теоретски и практични знаења на стручните лица даватели на услуги, но потребна е и дополнителна професионална едукација и надградување на знаењата и вештините на стручните лица од Центрите за социјална работа. Таа нужност произлегува од хуманиот карактер на самата професија - да се подобри квалитетот на живот на лицето во ризик, што во пракса би значело не само поседување на вештини и знаења и практикување на истите согласно позитивната законска регулатива, туку и следење на добрите практики од други земји кај кои старателството како облик на заштита нуди подобри можности, права и услуги на оваа категорија на лица. Запознавањето на тие добри практики, како и компарација и паралела со нашето практикување и легислатива, овозможува согледување на недостатоците и можности за надминување на истите. Затоа, овој труд има за цел да ги осознае и истражи сите релевантни фактори во областа на старателството, почнувајќи од дефинирањето на старателството - теоретската основа, добрите практики од други земји, законските регулативи во Р.С.М. и историјатот на старателството во Р.С.М., и емпириско истражување со кое би се добило релевантна слика за моменталната состојба на лицата под старателство во Р.С.М.

2. ЦЕЛИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Категоријата на лица кои се наоѓаат во состојба од ризик е многу голема, и за секоја од нив предвиден е соодветен облик на заштита согласно предвидена законска регулатива, институција и соодветен кадар.

“Старателството над малолетни лица без родителска грижа, старателството на полнолетни лица со одземена деловна способност, како и старателство во посебен случај на други лица, е облик на заштита предвиден во законодавството на Р.С.М.”(Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.47), со кое оваа категорија на лица, кои не се во состојба или немаат можност сами да се грижат за “заштитата на своите права и интереси” (Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.47), државата им дава посебна заштита, непосредно преку Центрите за социјална работа. Правата, интересите и потребите на овие лица првенствено се остваруваат во овие установи, при што тоа подразбира остварување на права и услуги од областа на социјалната заштита.

Колку овој облик на заштита ги задоволува потребите на овие лица? Дали во практикувањето се опфатени сите потреби на овие лица, или потребни се дополнителни права и услуги? Дали остварувањето на тие права и услуги подразбира едноставна или комплексна процедура и дали истата е согласна со можностите и потребите на овие лица? Колку постоечките облици на заштита се соодветни за оваа категорија на лица и дали е потребно надградување на истите или надополнување со нови? Дали другите установи даваат соодветни услуги за истите и каква е нивната корелација и соработка со Центрите за социјална работа како старателски орган? Како се спроведува заштитата на овие лица во другите земји, што се подразбира под старателство кај нив и во што се разликува од обликот на заштита предвиден во нашата држава?

Сите овие прашања се причината за спроведување на истражување, односно цели кон кои се стреми ова истражување, се’ со цел да дојдеме до заклучок што претставува старателството во Р.С.М., дали има потреба да се подобри, и доколку има, како да се подобри овој облик на заштита.

3. ХИПОТЕЗА

Имајќи ги предвид погоренаведените цели кон кои се стреми ова истражување, можеме да наведеме дека **Главна хипотеза** би била: **Старателството во Р.С.М. не нуди соодветни облици на заштита на сите лица кои спаѓаат во оваа категорија.**

Со оваа хипотеза треба да се даде теоретски добро образложен и емпириски проверлив одговор на прашањето со кое е искажан наведениот проблем. Оваа хипотеза е претпоставка, односно е став кој треба да се провери, тестира и истражи, и да се предвиди, претпостави и објасни причинско - последичната поврзаност помеѓу дадените облици на заштита на лицата под старателство и квалитетот на живот на истите. Врз основа на поставената хипотеза, истражувањето треба да се насочи кон проверка на нејзината важност, односно утврдување на регуларноста на фактите, да се провери каква е поврзаноста помеѓу варијаблите (индикаторите) и согласно прибраните податоци и факти од истражувањето да се добие одговор кој може да биде и решение за евентуалниот проблем.

Согласно наведените категории на лица кои се офатени со овој труд, се наведуваат две подхипотези:

-Подхипотеза 1: Старателството во Р.С.М. не нуди соодветни облици на заштита за малолетните лица без родителска грижа.

- Подхипотеза 2: Старателството на Р.С.М. не нуди соодветни облици на заштита на полнолетните лица со одземена деловна способност.

Со овие две подхипотези се настојува да се објасни причината и суштината на појавата на овој облик на заштита кој во нашата држава опфаќа различни категории на ризици (кај малолетни и кај полнолетни лица). Иако тие категории се различни, во основа ризикот заради кој што истите се ставени под старателство е ист – “лица кои не се во состојба или немаат можност сами да се грижат за заштитата на своите права и интереси”(Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.47). Истражувањето, проверката, тестирањето на наведениот став и во првата и во втората подхипотеза подразбира утврдување на регуларноста на фактите, што во овој случај ќе подразбира утврдување на два различни соодноси (поврзаноста помеѓу старателство над малолетни лица и квалитетот на живот што се постигнува со дадениот облик на заштита на истите од една страна, и од друга страна поврзаноста меѓу старателство над полнолетни лица и квалитетот на живот што се постигнува со дадениот облик на заштита на истите).

4. МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

За да се постигнат поставените цели на истражувањето и да се проверат поставените хипотези, неопходно е да се употребат соодветни “методи за истражување кои првенствено треба да се теоретски засновани, и истите да се операционализираат, односно да се трансформираат на ниво на истражувачки техники и инструменти” (ДИМИТРОВ, Никола В., Методологија на научно -истражувачка работа, 2017, стр. 122);

1. Имајќи ја предвид природата на предметот на ова истражување, првенствено треба да се приберат материјали, односно податоци за самиот проблем (од библиотека, користење на услуги од “фонд, регистри, кутии, досиеа и сл, потоа институти, Центри за социјална работа, Заводи, интернет и сл.), т.е. **ИСТРАЖУВАЊЕ со прибирање на податоци**” (ДИМИТРОВ, Никола В., Методологија на научно -истражувачка работа, 2017, стр. 41);

2. Со цел да се добие појасна претстава за лицата под старателство во Р.С.М. во однос на бројот на лица под старателство, возраст, применети облици на заштита, практики, проблематики и слично, ќе се примени **АНКЕТИРАЊЕ на стручни лица од 30 Центри за социјална работа во Р.С.М, и Анкетирање на стручни лица од Заводот за социјални дејности како установа која врши надзор над работата на Центрите за социјална работа.**

3. Сметајќи дека креирањето на политики се сепак најрелевантниот фактор врз основа на кои потоа и се насочува и практикува работата со овие лица, примената на **ИНТЕРВЈУ со експерти и со релевантни фактори од политичката сфера во Р.С.М. за креирање на социјални политики** ќе придонесе за стекнување на уште појасна слика за моменталните практики во Р.С.М како и за предвидените измени или можности за измени во грижата на државата за оваа категорија на лица во ризик.

5. ВАЖНОСТ НА ТЕЗАТА

Оваа теза не е доволно истражувана и поради тоа и се согледа потребата за изработка на оваа магистерска теза. Бидејќи се работи за категорија на лица кои се во ризик, лица кои не се во состојба или немаат можност сами да се грижат за “заштитата на своите права и интереси”(Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.47), со старателството Републиката им дава посебна заштита на малолетните деца кои се без родителска грижа и на полнолетни лица на кои им е одземена или ограничена деловната способност. Таа заштита државата ја обезбедува непосредно преку Центрите за социјалната работа, каде што стручните лица согласно предвидените законски регулативи им овозможуваат остварување на соодветни права и услуги на овие лица. Во текот на постапката за назначување на старател, стручните лица се водат од најдобриот интерес на лицето кое што треба да се стави “под старателство”(Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.47), и преку стручно советодавна и тимска работа, назначува старател на лицето. Понатамошниот тек на постапување подразбира следење на “старателот во вршењето на старателската должност, преку давање на извештаи за грижата за личноста на лицето”(Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.54), за неговите здравствени, образовни, социјални и други потреби, како и грижата за имотот на лицето под старателство. Дополнително, стручните лица од Центрите за социјална работа им овозможуваат на лицата под старателство, како и на нивните старатели остварување на права од областа на социјалната заштита. Несомнено, грижата за овие лица не се ограничува само на услугите што ги дава Центарот за социјална работа. Грижата за овие лица подразбира и соработка и со другите локални ресурси, односно соработка со здравствени установи, образовни установи, невладин сектор, како и со други релевантни институции на ниво на цела држава, се со цел да им се пружи соодветна нега и грижа на овие лица и подобар и покралитетен живот.

Оваа теза е важна бидејќи преку истражувањето ќе се утврди дали дадените услуги и права согласно предвидената законска регулатива се доволни, остварливи, практикувани, и дали се наметнува потреба за надградување или измена на тие услуги, дали се јавува потреба од дополнителни услуги што би требало да се предвидат и во самата законска регулатива, повлекувајќи и потреба од креирање на нови установи, или нови услуги во рамките на веќе постоечките установи. Несомнено е дека треба да се унапреди состојбата на оваа категорија на лица, за што и преку ова истражување ќе се согледа моменталната состојба, потребата за промени, можностите за промени

согласно постоечката законска регулатива и постоечките ресурси (установи, кадри, законски одредби), и согласно добрите практики од други земји и можностите за имплементирање на истите во нашата практика.

6. СТРУКТУРА НА ТЕЗАТА

Вовед

I Поглавје – Теоретски осврт на старателството

- IA Теорија – што е старателство
- IB Историја на старателство

II Поглавје - Добри практики на старателство во поразвиените социјални држави

- IIA Старателството во држави со социо-демократско уредување
- IIB Старателството во поразвиените социјални држави

III Поглавје - Старателството во Република Северна Македонија

- IIIA Законска регулатива со која се регулира правото на старателство
- IIIB Историјат на старателството во Р.С.М.

IV Поглавје - Емпириско истражување

- IV Истражување - податоци за старателството од Државен завод за статистика
- IV Анкета на вработени во Центрите за социјална работка во Р.С.М
- IV Интервју со вработени од Заводот за социјални дејности за старателство
- IV Интервју со – со експерти и со релевантни фактори од политичката сфера во Р.С.М. за креирање на социјалната политика

V Заклучок и препораки

VI Библиографија

Вовед

“Старателството како облик на заштита на лица кои не се во состојба или немаат можност сами да се грижат за заштитата на своите права и интереси”(Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.47), има општественото и научното значење во Република Северна Македонија, кое се должи на дефинирањето на нашата држава во Уставот на Р.С.М. како суверена, самостојна, демократска и социјална држава, односно на фактот дека хуманизмот, социјалната правда и солидарноста како едни од Темелните вредности на уставниот поредок на Република Северна Македонија, гарантираат право на помош на “немоќните и на неспособните за работа граѓани” (Устав на Република Македонија, 1991, стр.7). “Републиката им обезбедува посебна заштита на инвалидните лица и услови за нивно вклучување во општествениот живот” (Устав на Република Македонија, 1991, стр.7). Според тоа хуманиот карактер на нашата држава се огледа и преку грижата за лицата изложени на ризик, согласно кој државата обезбедува и соодветни услуги и права со цел надминување на ризиците. Лицата под старателство, како лица изложени на ризик се сепак подеднакви, рамноправни граѓани кои имаат исти права како и останатите и имаат право на достоинствен живот. Имајќи го предвид тоа, можеме да заклучиме дека потребата старателството добро да се истражи и проучи: неговото настанување, постоење, облици на примена во Р.С.М. и во земјите во светот, согледување на предностите и недостатоците на истото, потребата да се надгради и унапреди, е неопходно и неминовно за постигнување на поставените цели. Тоа подразбира и согледување на досегашните искуства, предности и недостатоци при практикувањето на истото, потреба за надградување на постојните услуги и воведување на нови, односно превземање на сите потребни мерки со кои би се унапредила благосостојбата на оваа категорија на граѓани. Само со соодветни услуги, права и облици на заштита ќе се овозможи еден достоинствен, поквалитетен живот на оваа ранлива категорија на граѓани на Р.С.М.

I Поглавје – теоретски осврт на старателството

IA) Теорија – што е старателство

Во минатото старателството како поим означувало еден „единствен, сеопфатен поим за родителска одговорност“ ”(Buti, 2003, стр.1) кој вклучува права и должности поврзани со воспитувањето на детето.

Уште во “Дванаесетте Римски табели од 449 п.н.е., каде што било изразено првото законодавство за римското приватно право, се спомнува старателството каде што се предвидувало дека семејството или роднината од страна на таткото треба да го штити лицето и неговите добра доколку тоа лице не може да се грижи за себе” ”(Buti, 2003, стр.1). И децата беа опфатени во рамките на оваа старателска заштита или контрола (концептот *potestas*). За разлика од “раното англиско средновековно феудално право, каде што старателството се применувало само на доенчињата и тоа во однос на имотот, концептот *potestas* во римско време се применувал на сите малолетни лица *sui juris*, без разлика дали тие имале имот или не”(Buti, 2003, стр.1).

Согласно **Законот за Старателство во Македонија од 1973 година** (Законот за старателство што Собранието на Социјалистичка Република Македонија го донесе на седницата на Републичкиот собор, одржана на 29 јануари 1973 година, и на седницата на Социјално-здравствениот собор, одржана на 29 јануари 1973 година) дефинирано е дека “со старателството општествената заедница им дава посебна заштита на малолетниците кои не се под родителска грижа и на полнолетни лица кои не се способни сами да се грижат за себе и за заштитата на своите права и интереси” (Службен весник на СРМ, 1973, стр.6). Според одредбите на овој закон заштита им се дава и на други лица кои не се во состојба или немаат можност сами да се грижат за заштитата на своите права и интереси. “Старателството има цел со згрижување, воспитување и образование сестрано да се изградува личноста на малолетните лица под старателство и тие да се оспособат за самостоен живот и за активно учество во дејностите корисни за општеството” (Службен весник на СРМ, 1973, стр.6). Старателството има за цел на “полнолетните лица под старателство да им даде заштита која се остварува првенствено со згрижување, лекување и оспособување за самостоен живот. Старателството има цел и да ги обезбедува имотните и други права и интереси на лицата по старателство” (Службен весник на СРМ, 1973, стр.6).

Во денешната практика, согласно Закон за Семејството, со старателството Републиката им дава посебна заштита на “малолетните деца кои се без родителска грижа” луѓе (Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.47) и на полнолетни

лица на кои им е “одземена или ограничена деловната способност” луѓе (Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.47). “Заштитата им се дава и на други лица кои не се во состојба или немаат можност сами да се грижат за заштитата на своите права и интереси, а Републиката обезбедува заштита и на малолетни лица жртви на трговија со луѓе (Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.47).

Согласно законската регулатива во **Данска**, старателството (værgemål) подразбира “грижа за малолетни лица и за возрасни. За малолетните лица, носителот на родителско право е воедно и старател. Малолетниците не можат да се обврзуваат во правен промет или да располагаат со својот имот. Додека пак за возрасните лица, старателството во Данска е предвидено за оние лица кои поради ментална болест, вклучително и тешка деменција, или нарушен ментален развој или друга форма на сериозно нарушено здравје не се во можност да управуваат со своите работи. Старателство може да се воспостави за оние кои поради болест или сериозно ослабена состојба не се способни да се грижат за своите финансиски работи и кога самите го бараат тоа доколку има потреба. Старателството може да биде ограничено за финансиски прашања, или пак за лични работи”(værgemålsloven Закон за старателство во Данска, 2006, стр.6) .

Согласно **Финското законодавство**, целта на старателската дејност е да ги заштити “интересите и правата на оние лица кои поради неспособност, болест или отсуство или од која било друга причина не се во можност сами да управуваат со своите финансиски работи. Малолетник е лице кое не наполнило 18 години (малолетно) и лице кое наполнило 18 години (полнолетство), но е прогласено за малолетно. Финансиските и другите, во закон наведени работи на малолетно лице ги решава старател. За возрасно лице на кое му е потребна поддршка во управувањето со неговите или нејзините работи, може исто така да се назначи старател. Лицата назначени од судот или од органот за старателство да се грижат за малолетно лице и за возрасно лице се нарекуваат Чувари на интереси (intressebevakare), односно старатели. Судот или органот за старателство може да назначи неколку старатели и, доколку е потребно, да одлучи како задачите ќе бидат распределени меѓу нив”(Lag om förmyndarverksamhet – Закон за старателство во Финска, 1.4.1999/442, стр.15).

Од **Норвешко** законодавство за заштита на возрасните, најрелевантно е Lov om vergemål - Закон за старателство, од 26 март 2010 година. Формалните мерки според Законот за старателство се старателство и траен полномошник, и двете мерки можат да опфатат економски или лични прашања. Старателите се назначени од Fylkesmannen (гувернерот на округот). Сепак, ако на лицето кое треба да се стави под старателство

треба да му се одземе и деловната способност, одлуката мора да ја донесе окружниот суд. Трајно полномошно назначува самото лице, додека тој или таа сè уште имаат ментален капацитет да го сторат тоа. Старател може да се назначи ако лицето поради ментална болест, вклучувајќи деменција, ментална попреченост, злоупотреба на дрога и алкохол, тешка зависност од коцкање или сериозно намалено здравје повеќе не е способен да се грижи за своите интереси и постои потреба лицето да биде ставено под старателство. Лицето ќе даде своја писмена согласност, освен ако нема доволно ментален капацитет да се разбере што значи давање согласност. Согласноста не е услов ако одлуката опфаќа и одземање на деловната способност. Додека пак за “малолетните лица, согласно Норвешката легислатива, ”Старател на малолетно лице е лицето кое има родителска одговорност за малолетникот во согласност со правилата во Законот за деца, и тоа мора да е полнолетно лице, а доколку малолетникот е без работен старател, државниот администратор мора да назначи нов или привремен старател ” (Lov om vergemål (vergemålsloven), 2010, стр.16).

ІБ) Историја на старателство

Како што погоре во теоретското дефинирање на старателството беа опфатени некои размислувања за старателство уште од најраното доба па се до денес, и од различни земји, тука ќе бидат претставени некои почетни облици на заштита на онаа категорија на лица на кои им треба посебна заштита.

Имено, уште во 449 п.н.е терминот старателство се сретнува во Римското право. Погоре беше наведено дека согласно Римското право (Дванаесетте Римски табели од 449 п.н.е) семејството или роднината од страна на таткото треба да го штити лицето и неговите добра доколку тоа лице не може да се грижи за себе. И децата беа опфатени во рамките на оваа старателска заштита или контрола (концептот *potestas*). Кога таткото (кој имал *patria potestas* или апсолутна контрола врз личноста на своите деца, врз нивниот имот и врз нивниот труд) умира и ги остава малолетните деца, римското право им обезбедувало на децата два вида старатели: **учител (тутор- tutela)** и **кустос (куратор- curator)**. Туторот се назначувал на дете во *pupillari aetate*, односно на дете пред пубертет, а после пубертетот се назначувал кустосот да го застапува детето до 25-годишна возраст на детето. Туторот бил назначен да ги штити и “личноста и имотот на детето, додека кустосот бил одговорен само за имотот на детето” (THE EARLY HISTORY OF THE LAW OF GUARDIANSHIP OF CHILDREN: FROM ROME TO THE TENURES ABOLITION ACT 1660, стр.3)

За разлика од англиските старатели од подоцнежните векови, старателството во Рим беше јавна функција и беше задолжително за оние кои се квалификувани и кои немаа правен изговор да не бидат старатели. Само слободно лице со државјанство беше квалификувано да стане учител или кустос. Како и во сегашниот закон, и тогаш на одредени пропишани „класи“ или „типови“ луѓе им беше забрането да се назначуваат како тутори. Меѓу забранетите биле робовите, средната класа на граѓани и непријателски настроени надворешни лица. Жена може да биде назначена за учител (тутор) само доколку таткото умре без да назначи учител, а таа вети дека нема повторно да се омажи, и судијата се согласи да ја назначи за старател - учител.

Во однос на назначувањето на тутори, постоеле три различни начини на назначување, во зависност од тоа каков тип на тутор се именува – тестаментариа “(testamentaria), легитима (legitima) и датива (dativa). Туторот testamentaria бил старател кој бил именуван во тестаментот на таткото и освен ако не бил законски дисквалификуван, тој имал предност пред другите. Доколку не бил именуван тутор testamentaria, законот назначува тутор legitima или пак го назначува следниот вид. Првично, овој тутор бил назначуван исклучиво од релациите од страната на таткото, но подоцна со доаѓањето на власт на императорот Јустинијан се проширува опсегот на назначување и овој тутор можел да биде назначен од редот на блиските сродници. Третиот тип на тутор, тутор dativa, бил назначен од страна на “магистратот (*Magistrate - Граѓански службеник или судски службеник за малолетници во одредени области како област, град, итн*) само во отсуство на другите два типа на тутори” (Buti, 2003, стр.6).

Спротивно на тоа, назначувањето на кустосот или на кураторот останува како избор на малолетникот. Само кога малолетникот немал свој кандидат односно избор, судот наоѓал и назначувал кустос. Најверојатно, изгледа дека не било неопходно малолетник на возраст меѓу 14 и 25 години да има кустос, освен ако малолетникот сам сакал да склучи договор или да се вклучи во тужба како тужител или тужен.

Римскиот тутор немал право на старателство над малолетникот, бидејќи тоа вообичаено ѝ припаѓало на мајката, но од него се барало да извршува три главни должности: одржување на детето; застапување на детето во судски спор и управување со имотот на детето. При извршувањето на овие должности, не се барало од него да ги користи сопствените приватни ресурси. Доколку туторот направил лични трошоци при извршувањето на неговите должности за старателство, тој имал право на надомест од имотот на малолетникот. Должностите пак на кустосот беа ограничени на правилно администрирање на имотот на детето. Правниот историчар Р.Х. Хелмхолц (R.H.

Helmholz) пишува дека книгите на Законот, кои ги запишуваат случаите од англиските црковни судови од средниот век, вклучуваат референци каде што е наведено дека “должностите на римските старатели, според грижата за физичките и образовните потреби на доенчињата, е под нивна одговорност, а Хелмхолц додава дека повеќето судски записи не ги специфицирале должностите што се бараат од старателот во однос на личноста на детето, но недостигот од детали во записите, можеби значело дека грижата за физичките потреби на детето биле оставени на проценка на самиот тутор”(Buti, 2003, стр.6).

Туторот исто така бил должен да управува со имотот на малолетникот и бил под законска должност да постапува во интерес на малолетникот. Доколку во текот на “старателството (*tutela*), туторот бил виновен за недолично однесување или кон малолетникот или кон неговиот имот, тој би можел да биде сменет од својата позиција со дејство наречено *accusatio suspecti*, кое исто така е споменато во дванаесетте табели”(Buti, 2003, стр.6). Дури и сомнежот за погрешно дело може да доведе до негово отстранување. Римското старателство било чисто орган од доверба, кој морал да управува со имотот на малолетникот во корист на малолетникот. “Туторот треба да даде општа сметка или *actio tutelae directa* за имотот на малолетникот на крајот од старателството/*tutela*, во кој период тој ќе биде одговорен за секоја загуба претрпена од имотот на малолетникот поради неговите измамнички или небрежни дела” (Buti, 2003, стр.6). Клаузулата за ослободување/исклучок во тестаментот не го заштити туторот од одговорност за прекршување на довербата што би значела измама. Неговиот наследник бил должен да обезбеди поправка, како што е враќање на имотот во состојбата во која била пред направениот прекршок.

Туторот прогласен за виновен за недолично однесување, исто така, бил подложен на еден вид “граѓанска казна наречена *infamia*, која вклучувала губење на одредени политички и граѓански права”(Buti, 2003, стр.6). Поради тоа, прекршувањето на старателството според римското право имало и приватни и јавни последици. Исто така, треба да се додаде дека за кураторот кој не ја завршил функцијата на соодветен начин можело да се води постапка против него и да биде отстранет, а таквото отстранување носело голем срам.

Иако можеби е тешко точно да се одреди степенот до кој римското право за старателство влијаело на обичајното право, јасно е дека постојат сличности меѓу двата системи. Влијанието на Рим е особено видливо во принципите развиени од англиските црковни судови при вршењето на нивната значајна јурисдикција за старателство. Иако тие не го применуваат стриктно римското право, Хелмхолц тврди дека тие примениле

поедноставена форма, „обрнувајќи внимание на навиките и потребите на современата практика, а притоа отфрлајќи ги чисто формалните, архаични елементи на римското право за старателство“. Правната практика на Англија позајмена од доктрините на римското право и правата, должностите и обврските поврзани со римските старатели се слични на оние на старателите во системот на обичајното право.

Според англо-саксонското обичајно право, татковците немале апсолутна власт над своите деца на начин на кој што имале римските татковци, но сепак тие уживале голем број на исти права преку концептот „ mund“ (Buti, 2003, стр.6). „ mund “било состојба на заштита од која произлегоа голем број права и должности. Сепак, согласно обичајното право, по смртта на таткото, мајката се здобива со права и должности за лична контрола, образование и одржување на детето, додека контролата над имотот на детето им ја препуштала на роднините на детето од страната на таткото. Исто така, во случај на разделба, на мајката и биле давани ограничени права на старателство над нејзините деца. На англосаксонското обичајно право му недостасува концептот на старателство што дозволува трето лице или заменик да ги преземе старателските права и должности доверени од таткото (овие права и должности вклучуваа лична контрола, одржување и образование). Обичајот налагал по смртта на таткото мајката да се грижи за личноста на детето, а роднините од таткото да ја преземат одговорноста за имотот на детето. “Со доаѓањето на Норманите во 1066 година, овие мајчински старателски права опстанале по обичајно право во Манорски судови и во форма на старателство за имотот во кралските дворови” (Buti, 2003, стр.6).

Според Sir Edward Coke, во обичајното право за време на средновековна Англија постоеле четири типа на “старателство; чувар/старател **во витештвото**, чувар/старател **по природа**, чувар/старател **во општеството** и чувар/старател **во воспитувањето/негувањето**”(Buti, 2003, стр.7). Само старателот во воспитувањето не бил поврзан со сопственоста на детскиот имот. Во феудално време најважен бил чуварот/старателот по витештвото. Во старата историска Англија имало и неколку понејасни форми на старателство во употреба: старателство преку избор; старателство по обичај и старател ad litem.

Старателството во витештвото “(guardian in chivalry) настанало кога закупецот на земјиштето што бил под витешка служба умира оставајќи наследник” (Buti, 2003, стр.6). Феудалниот владетел автоматски го превзема старателството и врз личноста и врз имотот на наследникот. Ова старателство било креација на кралските дворови и старателството траело се додека машкиот наследник не наполни 21 година, а женскиот наследник наполни 16, или 14 години доколку се омажи. Ова старателство

било најважното старателство во феудалното време. Старателството во витештвото не се занимавало со благосостојбата на овие “ранливи” наследници. Наместо тоа, ги третираше како додаток на нивната земја, гледајќи во нив не дете што треба да се заштити, туку вредно сопственичко право што треба да се експлоатира. Старателот во витештвото имал право на закупнина и профит од имотот на детето и не бил должен да одговара за употребата на земјиштето. Неговата единствена должност кон наследникот била да му обезбеди основно издржување, и да се воздржува од губење на неговиот имот. Тој имал право да го одреди и бракот на наследникот, и тоа било профитабилно право во рацете на старателот, кој често го продавал на аукција бракот на највисокиот понудувач. Старателството во витештвото го достигнало својот зенит за време на владеењето на Хенри VIII кој го сметал старателството како главно неискористен извор на приход на круната. Законот за укинување на мандатите од 1660 година ставил крај на воените мандати и така завршило владеењето на старателите/чуварите во витештвото.

“Старател во општеството/за имот” (Buti, 2003, стр.8) (**guardian in socage**) - обичајното право налагало старателството во општеството да му припадне на најблискиот роднина на детето кој не можел да биде наследник, а тоа обично била мајката. Кога мајката би можела да наследи, тогаш старателството би било дадено на роднина по татко кој не би можел да наследи, со што се избегнувале потенцијални конфликти помеѓу личните интереси на старателот и детето. Ова е различно од Римското старателство, каде што наследникот бил ставен под строга контрола на тutori и куратори кои биле следните наследници на наследникот. Во секој од кралските дворови, Манорските и црковните судови, кога не бил вклучен воениот имот, мајката обично била старател. Доколку таа била во состојба да може да ја обезбеди продуктивноста на “имотот, или пак била почината или можела да наследи, судот обично се консултирал со заедницата и го сместувал детето или кај најблискиот роднина, или ако тоа не било можно, кај сосед што тоа ќе го прифател, а ако ниту една од овие опции не била достапна, старателството му се давало на член на свештенството”. (Buti, 2003, стр.8)

Судовите имале надзорна улога над старателите и вообичаено барале од нив да го гарантираат нивното извршување преку лични залози. Судот ги предупредувал старателите за омаловажување на децата преку договарање несоодветни бракови и злоупотреба на нивното старателство со тоа што дозволувале кириите да паѓаат во долгови или земјиштето или живеалиштата да бидат во лоша состојба.

Покрај тоа, старателот имал должност да го поучи детето за земјоделската уметност и да ја осигура безбедноста на неговата личност и на земјата. Ова било изградено врз идејата за доверителски однос и старателство.

За разлика од старателот во витештвото, старателот во општеството подразбира строго лично старателство и не може да се отфрли со отуѓување, наследување или смислување. Кога детето ќе наполни 14 години, тоа може да го земе имотот и да бара старателот да му го предаде имотот и да му даде сметка за сите закупнини и профити добиени за време на старателството, вклучувајќи ја и цената на склучениот/договорениот брак пред неговото полнолетство. Притоа, старателот во општеството имал должност слична на онаа на кустосот во римското право. Меѓутоа, прекршувањето на должноста во однос на зачување на имотот на штитеникот, во средновековното англиско право не предизвикувало ист вид на цензура како во римското право, каде што, како што видовме, старателите често трпеле јавни и приватни последици за прекршување на должноста.

“Старателство по природа (guardian by nature)” (Buti, 2003, стр.9) - Третиот тип на старателство во обичајно право пронајден во историското англиско право беше старателството по природа. Според обичајното право, таткото бил природен старател на своето дете и неговото право, (освен она што е ограничено со статутот или со судовите) било апсолутно, па дури и против мајката, без оглед на тоа што детето може да е доенче. Старателството по природа ги сметало двата родители за природни старатели на сите нивни деца, и легитимни и нелегитимни. Меѓутоа, додека таткото бил жив, тој имал предност во однос на мајката. Доколку таткото умрел пред детето да стане полнолетно, мајката сепак останувала природен старател.

“ Старател во воспитувањето/негувањето (guardian in nurture)” (Buti, 2003, стр.9) - Четвртата од облиците на старателство според обичајното право е можеби најстарата англиска форма на старателство. Овој вид на старателство се практикувал само кога немало друг старател, и им припаѓал нза двајцата родители, а едниот го преземал старателството кога другиот ќе умрел. Доколку и двата родители биле починати, старателството целосно престанува, бидејќи се сметало дека само природните родители би можеле да бидат старатели со негување и нивното старателство се однесува на сите нивни деца, а не само на наследникот. Старателството преку воспитување вклучувало само грижа за личноста на детето и образованието, и не се занимавало со имотот на детето. Ова старателство престанува кога детето ќе наполни 14 години. Од сите видови на старателства според обичајно право, старателството преку негување најмногу наликува на модерното старателство на деца.

Законот за укинување на мандати од 1660 година го изменило средновековното старателство. Законот од 1660 година дозволувал таткото на дете на возраст под 21 година (кое не било во брак во моментот на смрт на таткото) да назначи со тестамент старател за своето дете во случај на смрт на таткото. Старателството над машко дете продолжува до 21 година на детето, дури и ако детето стапило во брак. Меѓутоа, не е јасно дали ова се однесува и на женско дете. Ова право за назначување го имал исклучиво таткото, но не и мајката. Секое назначување од страна на мајката било неважечко, дури и ако се работи за вонбрачни деца, иако желбите на мајката би можеле да се земат во предвид од страна на Канцеларискиот суд при вршењето на неговата надлежност за старателство.

Законот за укинување на мандатите од 1660 година им дал предност на старателите назначени со тестамент над сите други старатели (со редок исклучок на посебните обичајни старатели) и им ги доделил истите права и должности во однос на личноста и имотот на штитеникот како оние на старателите во општеството/за имотот (guardian in socage.) На едно ниво, Законот за укинување на мандатите од 1660 година го направи таткото семоќен, враќајќи го старателството на позицијата од римско време. Законот ја зголеми моќта на таткото да располага со старателството на своите деца по неговата смрт. Иако терминот старателство сега е заменет во Законот за семејно право од 1975 година со терминот „родителска одговорност“, всушност законот за старателство информира за должностите поврзани со подигањето на децата.

Поврзувањето на старателството во модерното време со она од минатото би подразбирало неколку компарации. Имено, иако терминот старателство од минатото во денешното законодавство е заменет со терминот „родителска одговорност“, сепак нивната суштина помалку или повеќе е иста. За разлика од раното англиско средновековно феудално право, каде што старателството се однесувало само на имотот од доенчињата, концептот *potestas* во римско време се применувал на сите малолетни лица *sui juris*, без разлика дали тие имале имот или не. Ова е случај и во модерното време, каде што старателот има одговорност за детето без разлика дали тоа има имот или не. Во модерните времиња, најдобриот интерес на детето е во фокусот на должностите на старателството. Според раниот средновековен закон, на детето се гледало повеќе како на економско богатство и на тој начин фокусот бил сконцентриран на имотот на детето. Сепак, со зголемената интервенција на Канцеларискиот суд во прашањата за старателство по донесувањето на Законот за укинување на мандатите од 1660 година ова почна да се менува. Дури во

осумнаесеттиот век судовите поредовно интервенирале со цел да ги заштитат најдобрите интереси на детето, дури и ако тие ги надминуваат желбите на таткото или на мајката.

Деветнаесеттиот и дваесеттиот век сведочеле за продолжување на развојот на настаните што го означил XVIII век како век на промени во однос на законот за старателство. И покрај тоа што судовите од осумнаесеттиот и деветнаесеттиот век во своите одлуки претпочитале интересите на детето да ги ставаат пред другите конкурентни интереси, а исто така ги поставувале и правата на таткото и мајката на порамномерно ниво, иако тоа не било секогаш во пракса.

Современиот концепт за „родителска одговорност“ (Buti, 2003, стр.9) се заснова на законот за старателство. Врската помеѓу современото старателство и раното римско и англиско право е дека старателот отсекогаш имал должност да се грижи за детето. Токму овој ран закон ги развил должностите за грижа и воспитување на детето и заштита на детето од било каква штета. Главната разлика е во тоа што во претходните времиња, „интересот на детето често морал да се „натпреварува“ со авторитетот на таткото и со економската вредност на детето и неговиот имот“ (Buti, 2003, стр.9).

Според истражување спроведено од LAWRENCE M. FRIEDMAN, JOANNA L. GROSSMAN и CHRIS GUTHR, Старателството датира доста далеку во правната историја, тоа е карактеристика на **американското право** уште од колонијалниот период. Старателство е неопходност во систем кој ја признава „приватната сопственост на имотот, се додека светот ги дели лицата на оние кои се и оние кои не се sui juris - односно целосно способни да дејствуваат сами“ (Lawrence M. Friedman, 1996, стр.10). Границата помеѓу овие два домени може да биде доста нејасна. Дефинирањето кој е луд или неспособен може да биде особено проблематично, бидејќи овие категории се социјално и културно променливи. Повеќето луѓе на пример кои во 1900 година, би ги сметале за луди, тешко дека би се сметале за луди денес; тие биле едноставно несоодветни или девијантни. „Неспособни“ биле сметани генерално постари луѓе“ (Lawrence M. Friedman, 1996, стр.10).

Во 1900 година, како и сега, законот во Калифорнија го овластил оставинскиот суд да назначи „старатели“ да управуваат со работите на „штитениците“. Постоеле два вида на старателство:

- старателство над лице – одговорност/старателство и грижа за човечко суштество
- и старателство на имотот - одговорност за управување со парите и имотот на штитеникот.

Најчесто двата типа биле споени; во округот Аламеда, речиси 80% од подносителите побарале да бидат назначени за старатели и на двете области: над лицето и над имотот.

Според законот во Калифорнија, старателите се назначувале за еден од трите типа на штитеници:

- „малолетници“ (неспособни поради нивната младост);
- „луди“ лица (неспособни поради „нездрав ум“); и
- „ментално неспособни“ лица (неспособни поради старост или болест).

Правниот пат до старателството подразбирал прво да се поднесе претставка, потоа им било давано известување на потенцијалните старатели, како и на сите роднини кои живееле во округот. Доколку претставката била одобрена, потоа се одобрувала од судот, и неколку дена подоцна следеле писма (решение) за старателство, со кое официјално се назначува старателот. Еднаш назначен од судот, старателот имал доверителна обврска кон штитеникот. Тоа со себе повлекувало многу правни последици, во суштина, старателот имал должност повеќе да дејствува за штитеникот отколку за себе. Старателот на кого му била доверена должноста бил обврзан со мрежа за правила за финансиско сметководство, инвестициски ограничувања и слично. Во теорија, старателот во секое време бил предмет на надзор од страна на судот, кој се осигурувал (проверувал) дека старателите ги исполнуваат своите должности. Законот барал од старателите да поднесуваат годишни сметки и да документираат колку пари влегуваат и излегуваат од сопственоста на штитеникот. Старателот морал да добие дозвола од судот пред да може да направи нешто драстично, како што е продажбата на имотот на штитеникот. Старателството било, како што можело да се очекува, семејна работа. За малолетни лица, поголем процент од назначените старатели биле самите мајки на штитениците. Со Калифорнискиот закон од 1850, таткото бил назначен за старател на своите деца; а мајката имала право на дејствување како старател само ако таткото бил мртов; а нејзиното право, во статутот, било оквалификувано со фазата „додека останува немажена“. Згора на тоа, таткото имал право да назначи старател во неговата последна волја. Застапниците за правата на жените се бореле за еднакви права на старателство на жените, и во текот на деветнаесеттиот век, мајките се стекнале со еднаков статус со татковците во однос на старателството. До 1900 година, родителите подеднакво имале право на старателство.

Оваа промена барем изгледала како чекор кон еднаквоста помеѓу мажите и жените, удар против „патријархатот“. Кон крајот на деветнаесеттиот век, се разбира, биле донесени акти за имотна состојба на мажените жени, отстранување некои од

класичните пречки на мажените жени. Измената на законот за старателство за малолетни лица се чини како дел од овој развој. Покрај тоа, тоа било дел од демократизацијата на разводот. На почетокот на векот, разводот бил редок и во голема мера бил ограничен на елитата: добро ситуирани татковци, кои можеле да си дозволат слуги. Подоцна, разводот се проширил во другите општествени класи. Од Законот за развод се одрази фактот дека ретко кога таткото сакал физички да се грижи за детето, да го нахрани, преоблече, да му го издува носот, да го лулка за да заспие. Законот за старателство го одразувал фактот дека жените биле вистинските старатели во обичните семејства. Тие биле оние кои се грижеле за децата од најраните години на детето. Оттука, законот великодушно им давал предност на мајките, и многу малку татковците покренале било какви приговори.

Кога станува збор за малолетници чии што мајки биле недостапни или незаинтересирани, други роднини кои поднеле барање за старателство на малолетници биле: браќа или сестри, баби, тетки, чичковци и братучеди.

Старателите назначени да се грижат за луди лица (лица со психички проблеми) се разликувале од старателите на малолетни лица. Подносителите на барање се тежнеело да бидат членовите на семејството, браќа и сестри или сопружници наместо родители. Исто така, за разлика од старателите на малолетници, повеќето од лицата кои барале старателство на штитеници кои се со психички проблеми, биле мажи.

Старателите на неспособните лица биле поделени слично, околу половина биле членови на семејството, а другата половина „пријатели“. Половина од семејни подносиители во случаи на неспособност биле децата од штитениците, како одраз на напредната возраст на неспособните штитеници. И тука, поголемиот процент од старателите биле машки пол.

Според законот во Калифорнија (и во секојдневниот живот), родителите биле де факто „старатели“ на нивните деца, односно тие менаџирале со нивните животи, ги хранеле, облекувале и ги вдомувале. Да се каже поинаку, и во обичното семејство, родителите ја исполнуват улогата на „старател на личноста“ на нивните деца. Имотот било друга работа. Согласно законот во Калифорнија, детето можело да поседува имот, но не и да управува со него. Ниту, пак, родителите можеле да управуваат со средствата што им припаѓале на нивните деца. Во повеќето семејства, во поголемиот дел, ова не било проблем бидејќи децата не поседувале ништо. Старателството се повикувало само кога децата добивале пари. Не е изненадувачки, типично било родител или член на семејството да поднесе барање за старателство со цел да управува со парите на детето.

Од почеток до крај, просечното старателство траело малку повеќе од седум и пол години. Старателство на малолетници траело подолго од другите, и повеќето старателства на малолетници го поминале својот природен тек и завршиле од очигледни причини: малолетниците станале полнолетни и тоа 18 за девојчиња, 21 за момчиња. Старателството на лицата со психички пречки во просек траело повеќе од пет години. Старателството над неспособните лица траело многу кратко, во просек помалку од две години.

Од истражувањето на Lawrence M. Friedman/Stanford University Law School/Joanna L. Grossman, Southern Methodist University, Dedman School of Law/Chris Guthrie/vanderbilt University Law School беше наведен Заклучокот дека тогаш, како и сега, старателството беше слабо видлив систем, кој се чинеше дека работи доволно добро за повеќето предвидени цели, барем за малолетни лица. Во доба кога многу деца мораа да се соочат со смртта на родител, општествената важност на оваа прилично гломазна правна алатка не треба да се потцени. За неспособните и за лицата со психички пречки, институцијата старателство беше помалку јасна и повеќе контроверзна.

II Поглавје - Добри практики на старателство во поразвиените социјални држави

IIA) Старателството во држави со социо-демократско уредување

Демократскиот социјализам опишува социјалистичка економија каде производството и богатството се во колективна сопственост, но земјата има демократски систем на владеење. Целта на демократскиот социјализам е да се постигнат социјалистичките цели за еднаквост. Демократски социјалист верува дека владата треба да обезбеди низа бесплатни основни услуги за јавноста или со значителен попуст, како што се здравствената заштита и образованието. За разлика од социјалистите, демократските социјалисти не веруваат дека владата треба да ги контролира сите аспекти на економијата, туку само да помогне во обезбедувањето на основните потреби и да им помогне на сите нејзини граѓани да имаат еднакви шанси за успех. Социјалдемократијата и демократскиот социјализам често се користат како синоними, но сепак, постојат разлики. Социјалдемократијата има претежно капиталистичка економија, односно помалку регулиран пазар и помалку правила против приватната сопственост на земјиште, комунални услуги итн., но исто така има и големи програми за социјална заштита.

Социјалдемократијата се гледа во нордискиот модел, кој вклучува социјална држава заснована на слободен пазарен капитал. Моделот, исто така, вклучува колективно договарање на повеќе нивоа, висок процент на синдикална работна сила и голем процент од работната сила вработена во јавниот сектор. Нордиските земји беа обликувани од социјалдемократијата.

Многу други европски земји имаат социјалдемократија. Некои тврдат дека нема целосно социјалистичка земја која била успешна, само земји кои забележале успех во усвојувањето на социјалистичката политика.

Боливија е пример за просперитетна социјалистичка земја. Боливија драстично ја намали екстремната сиромаштија и има највисока стапка на раст на БДП во Јужна Америка.

Други земји кои усвоиле социјалистички идеи и политики до различни степени, и забележале успех во подобрувањето на нивните општества во тоа, се Норвешка, Финска, Шведска, Данска, Велика Британија, Канада, Холандија, Шпанија, Ирска, Белгија, Швајцарија, Австралија, Јапонија и Нов Зеланд.

Имајќи предвид дека државите со социјалдемократско уредување се залагаат за еднаквост, за обезбедувањето на основните потреби на сите свои граѓани и овозможување на еднакви шанси за успех на сите, својствено за овие држави е

грижата за социјалната заштита и социјалната сигурност на граѓаните согласно со начелото на социјална праведност. Во овие држави, како и во Република Северна Македонија им се гарантира право на помош на “немоќните и на неспособните за работа граѓани, и се обезбедува посебна заштита на инвалидните лица и услови за нивно вклучување во општествениот живот”(Устав на Република Македонија, 1991, стр.7). Тука се подразбира и грижата за оваа категорија на лица.

IIБ) Старателството во поразвиените социјални држави

Согласно Законот за старателство во **Данска**, со старателство (*Værgemål*) се опфатени малолетните и полнолетните лица под услови утврдени со данското законодавство.

Имено, “малолетници се лицата на возраст под 18 години, односно децата и младите под 18 години кои не склучиле брак, а се малолетни, и со тоа се и неспособни, а оние млади лица под 18-годишна возраст кои склучиле брак се сепак малолетни, но можат да склучат брак доколку државните институции согласно утврдените услови, дозволат да се склучи брак”(*Værgemålsloven*, 2007, стр.2.)

Малолетниците не можат да функционираат во деловниот свет или да располагаат со својот имот. Старателите, доколку не е определено поинаку, дејствуваат во име на малолетникот за финансиските работи и за имотот.

За малолетните лица, носител на родителско право е старателот (*Værger- чувар*). Доколку над малолетникот има заедничко старателство, тогаш носителите се и двајцата старатели. Во многу посебни околности, носителот на родителско право може да биде изземен од старателската должност. Ако има двајца старатели за малолетно лице, тие заеднички дејствуваат во негово име.

Еден старател може да му даде полномошно на другиот старател, односно овластување за другиот да може сам да се занимава со старателството. Полномошното може да биде временски ограничено или пак може да биде за конкретни работи, и тоа може да се отповика во секое време.

Старателот може, во однос на трети лица, да прима и признава износи кои законски може да ги прима, освен доколку другиот старател не ја известил третата страна дека не може тоа да се прави, односно дека не се согласува со тоа.

Доколку едниот старател е привремено спречен, другиот може да донесува одлуки кои се итни и неодложни. Доколку старателите не се согласуваат, решение донесува државната управа, односно институција.

Пред да се назначи старател за малолетно лице кое наполнило 12 години, треба да се направи интервју со малолетникот. Меѓутоа, разговорот може да не се направи, ако може да се претпостави дека тој разговор би бил штетен за него, или доколку малолетникот не е во можност да даде корисна изјава.

Кога станува збор пак за полнолетните лица, согласно законската регулатива во Данска, старател се назначува за лице кое поради ментална болест, вклучително и тешка деменција, или нарушен ментален развој или друга форма на сериозно нарушено здравје не е во можност да управува со сопствените работи.

Старателство може да се примени и за оние лица кои поради “болест или сериозно влошена состојба не се способни да се грижат за своите финансиски работи и доколку самите тоа го бараат и за тоа се појавила потреба” (Værgemålsloven, 2007, стр.16).

Старателството може да биде ограничено на финансиски прашања, вклучувајќи одредени средства или работи, а може да се ограничи и на лични работи.

Освен ако не е поинаку определено, старателот дејствува во име на лицето за кое станува збор и ги врши работите предвидени со старателството.

Лицата кои се под старателство според ова законодавство се полнолетни лица лишени од способноста за постапување, односно со одземена деловната способност. Одземањето на деловната способност не може да се ограничи на конкретни работи или средства.

Лицето на кое му е “одземена способност за постапување е неспособно и не може да се вклучи во правните дејствија, или пак не може да располага со својот имот” (Værgemålsloven, 2007, стр.18).

Решенијата за одземање на способноста за дејствување се запишуваат, согласно Законот за регистрација на имот.

Постои и заедничко старателство, кое може да се покрене за оние кои поради неискуство, нарушено здравје или друга слична состојба имаат потреба од помош за некој да управува со нивниот имот или да се грижи за другите финансиските работи.

Ако состојбата е “привремена, или ако постои посебна причина, старателот може да временски ограничен, односно старател во посебен случај за одреден временски период” (Værgemålsloven, 2007, стр.26).

Престанок на старателство – На назначениот старател може да му биде одземена старателската должност, доколку се утврди дека тој ја злоупотребил својата положба или на друг начин се покаже дека не е способен за вршење на должноста или ако тоа е неопходно заради лицето под старателство.

Државната администрација или судот донесува одлука за ставање на одредено лице под старателство, во согласност со законската регулатива.

Судот донесува одлука за одземање на деловната способност, а државната управа/институција врши именување на старател и одлучува за нивно менување. Во однос на пресудата за старателство или налог за привремена одлука за старателство, надлежноста е на судот кој ја донесува пресудата или наредбата. Ако состојбата на лицето е привремена, или ако постои посебна потреба за тоа од други причини, старателот може да биде временски ограничен.

Локална компетентност или месна надлежност – Одлука донесува онаа државната управа согласно местото на поднесеното барање или според местото на живеење на лицето на кое треба да му се назначи старател. Доколку ова лице нема живеалиште во земјата, одлуката ќе се донесе според местото на престојување на лицето. Доколку лицето пак нема ниту живеалиште, ниту престојувалиште во оваа земја, тогаш за него ќе донесе решение Државната управа на главниот град.

Барањето за старателство или за измена или престанок на старателството, може да биде поднесено од страна на

- 1) самата личност за која станува збор,
- 2) неговиот брачен другар, деца, родители, браќа и сестри или други блиски роднини,
- 3) старателот или посебен старател,
- 4) советот на општината,
- 5) регионалниот совет или
- 6) директорот на полицијата.

Државната управа може и без поднесено барање да се занимава со прашања за назначување, изменување или укинување на старателство.

Барањата се испраќаат до државната управа/институција. Барање за старателство со одземање на деловната способност се испраќаат до судот. Државната управа/институција или судот обезбедуваат информации за случајот. Државната управа или судот добива лекарско уверение за здравствената состојба на лицето како основа за одлука. Доколку предметното лице престојува во институција, информации се добиваат и од таа институција, доколку се смета дека тоа е потребно.

Државната управа или судот може да побара информации од лицата кои имаат сознанија за предметното лице, доколку сметаат дека тие информации се неопходни за обработка на предметот. Трошоците за лекарски уверенија за потребата во случајот за старателство ги плаќа органот што мора да одлучува за случајот.

Одлуката на државната управа (за назначување на старател) треба да биде во рок од четири недели откако ќе биде доставено известувањето за решението за одземена деловна способност донесено од страна на судот. Барање за постапување до судот може да поднесат погоренаведените лица. Доколку барањето е поднесено до државната управа, истото се испраќа до судот за постапување.

Административни правила - Министерот за правда утврдува детални правила за постапување по предметите во врска со старателството и старателите. Министерот за правда може, по преговарање со министерот за здравство, да ги утврди правила за условите за изготвување на медицински извештаи за употреба во текот на постапките за старателство.

Старателот мора да се погрижи приходот да се користи во корист на лицето под старателство. Родителите, како старатели, можат да го користат приходот на детето за негово издржување во соодветна мерка, и земајќи ја предвид нивната и положбата на детето, по потреба можа да се даде родителско овластување и пристап до приходот на детето. Имено, доколку приходот на семејството не е доволен, старателот може, земајќи ја предвид природата на старателството, да ги користи средствата на детето до соодветен степен, со одобрение на државната управа/институција.

Ко-влијание. Старателот мора да го праша лицето под старателство пред да донесе одлука за поважни работи. Но, тоа не важи доколку лицето под старателство е под 15 години, ако не ја разбира важноста и значењето на таа одлука. Доколку лицето под старателство е во брак, старателот исто така мора добие изјава од брачниот другар, освен ако тие не се разделени.

Одговорност на старателот - Ако старателот не ги почитува своите обврски, тој одговара за штета на лицето под негово старателство, за штета предизвикана од намерно или несовесно однесување. На старателот може да му бидат покриени потребните трошоци и, до степен до кој е разумно, да добие награда за неговата работа. Износите што ги определува државната управа ги плаќа лицето под старателство или ако нема средства, тогаш се плаќаат од државната управа.

Во однос на имотот што го има лицето под старателство, согласно данското законодавство имотот треба да се зачува во формата што ја имало лицето од почетокот на старателството. Наследството што му припаѓа на лице под старателство мора да се зачува во форма во која е утврдено при настанување на таа промена, односно при наследувањето. Во однос на готовина, акции, обврзници, хипотеки и други хартии од вредност опфатени со старателството, мора да се води евиденција за

нив во административен оддел во рамките на банката, согласно закон утврден од министерот за правда.

Старателот управува со недвижниот имот, движниот имот, побарувања за придобивки во натура и други средства на лицето под старателство, согласно одредби предвидени од Министерот за правда.

Во данското законодавство исто така е предвидено и назначување на старател во посебен случај, како и Меѓународни договори со други држави за односите меѓу Данците и странските правни прописи за неспособност и старателство. Доколку старателот мора да стапи во правен промет со лицето под старателство, и нивните интереси во правен однос се контрадикторни, тогаш се назначува старател во посебен случај. Исто така, доколку назначениот старател е привремено спречен да ги извршува своите должности, се назначува старател во посебен случај. Доколку некој е привремено спречен да се грижи за своите работи поради отсуство, може, доколку има неопходна потреба, односно доколку се засегнати правата на тоа лице, да се назначи старател во посебен случај кој ќе се грижи за неговите права. Старателите во посебен случај ги назначува државната управа/институција.

Според законодавството во **Финска**, старателство (*förmyndarverksamhet*) се назначува на малолетно лице и на полнолетно лице. Кај малолетните лица, “чуvari на интересите на малолетните лица се нивните старатели, и Чуварот на интересите на возрасно лице е лицето кое е назначено за таа обврска од судот или од органот за старателство” (Lag om förmyndarverksamhet, 1999, стр.11). “Судот или органот за старателство може да назначи неколку старатели и, доколку е потребно, да одлучи како задачите ќе бидат распределени меѓу нив” (Lag om förmyndarverksamhet, 1999, стр.11).

За чувар на интереси “(*intressebevakare*) може да се назначи лице кое е соодветно за задачата и дава своја согласност” (Lag om förmyndarverksamhet, 1999, стр.17). При испитувањето на соодветноста, ќе се земат предвид вештината и искуството на предложеното лице, како и природата и обемот на задачата.

Малолетникот не може да биде старател. Ако родителот на детето е малолетник, родителот ќе стане чувар на интересот на детето, тогаш кога тој (родителот) ќе наполни 18 години.

Услови за назначување старатели - Доколку “малолетникот или лицето на кое му е одземена или ограничена деловната способност”(Lag om förmyndarverksamhet, 1999, стр.25) нема старател, или старателот починал или постои друга причина заради која овие лица немаат старатели, судот ќе им определи старател.

Органот за старателство, доколку е потребно, поднесува барање до окружниот суд за назначување старатели.

Покрај судот, органот за старателство може и по барање на старателот да донесе одлука за престанок на функцијата на старателот, освен ако старателот е родител кој е старател на неговото малолетно дете. Во исто време, органот за старателство може, по сопствена иницијатива, да нареди, доколку е потребно, старателот ја врши функцијата се додека не се назначи нов старател.

Престанок на старателство има кога:

- 1) Решението за старателство престанува да важи во согласност членовите од финското законодавство според кои се назначил старател,
- 2) старателот умира,
- 3) старателот е прогласен за ненадлежен или му е одземена должноста,
- 4) лицето под старателство наполни 18 години, доколку старателството се однесува на малолетно лице,
- 5) назначен е старател од страна на друга држава, која е признаена од Финска и вршењето на старателската должност е спротивно на законодавството.

Кога е назначен старател, органот за старателство во текот на четвртата календарска година по назначувањето, доколку дознае дека постојат причини континуирано да се следи старателот, може по сопствена иницијатива да поднесе барање до окружниот суд за истрага. Истрагата ќе се спроведува повторно на секои четири календарски години. Не треба да се води истрага доколку, причината, односно потребата за назначување на старател е тајна, односно од доверлив карактер.

Истрагата се врши врз основа на информациите за состојбата на лицето под старателство што органот за старателство ги добил во врска со прегледот на сметките или на некој друг начин. Лицето под старателство мора да биде консултирано, доколку истото може да се претпостави дека го разбира значењето на предметот и ако во текот на истрагата се појавиле околности кои покажуваат дека старателот можеби ќе треба да се смени.

Доколку “полнолетното лице е неспособно” (Lag om förmyndarverksamhet, 1999, стр.56) да управува со своите финансиски работи, односно постои можност за загрозување на неговата имотна положба, егзистенција или други важни интереси, и доколку со назначување на старател не се доволно заштитени интересите на лицето, судот може да ја ограничи надлежноста, и тоа:

- 1) да одлучи дека полнолетното лице може да врши одредени правни дејствија или да располага со одреден имот, но заедно со старателот;

- 2) да одлучи дека полнолетното лице не е способно за вршење одредени правни дејствија или нема право да располага со одреден имот или
- 3) да го прогласи полнолетното лице за неспособно.

Правото на дејствување инаку не може да биде ограничено повеќе отколку што е потребно за заштита на интересите на засегнатото лице.

Во однос на право на постапување на “малолетно лице кое е под старателство, ограничувањето не може да се прошири на правните дела за кои малолетникот е законски овластен да ги врши”(Lag om förmyndarverksamhet, 1999, стр. 58). Меѓутоа, судот може, доколку постојат убедливи причини, да го ограничи правото на лицето да располага со она што лицето го стекнало. Правата на малолетникот може да бидат лимитирани кога малолетникот ќе наполни 17 години, а ограничени кога малолетникот ќе наполни 18 години.

Доколку судот донесе одлука за ограничување за постапување на лицето под старателство, во исто време, доколку има потреба, ќе му определи и старател на лицето.

Ако некој сторил правно дејство, за кое не е овластен да го изврши поради ограничување за постапување, тогаш се применува обврзувачкото дејство на правното дело, отплата на придобивките и надоместокот на вредноста на сторената штета.

Одлуката со која нечие право на постапување е ограничено, се применува до понатамошно известување или до времето наведено во одлуката.

Важноста на ограничувањето може да се промени поради променети околности или поради некоја друга причина. Ограничувањето ќе се укине кога веќе не е потребно.

Позицијата на малолетникот - Малолетникот нема право да располага со својот имот, да склучува договор или да презема други правни дејствија, освен ако со закон поинаку не е определено.

Освен ако со закон поинаку не е определено, “лицето кое е прогласено за малолетно и може да го разбере значењето на работата, може само да одлучува за прашања што се однесуваат на неговата или нејзината личност” (Lag om förmyndarverksamhet, 1999, стр 62).

Малолетникот може да врши правни дејствија кои, земајќи ги предвид околностите, се вообичаени и се од помало значење.

Обврска за подарок или подарок што се однесува на движен имот даден на малолетно лице, без интерес на старателот, е обврзувачка за дарителот, доколку малолетникот го разбрал значењето на постапката.

Ако малолетникот ги остварува своите права на начин што е јасно во спротивност со неговите или нејзините интереси или ако таков ризик јасно постои, старателот може да го преземе управувањето со имотот до степен кој е неопходен за заштита на интересите на малолетникот. Доколку мерката се однесува на остварениот приход на малолетникот, мора да се добие согласност од старателот.

Правното дејствие што малолетникот немал право да го изврши, нема да биде обврзувачко за малолетникот, освен доколку старателот дал согласност за тоа.

Правното дејствие извршено од малолетно лице станува обврзувачко за малолетникот, ако старателот или самиот малолетник го одобри после неговото полнолетство.

Старателот е овластен да го застапува лицето под старателство во правна постапка што се однесува на имотот и финансиските работи на лицето, освен ако судот не одлучил поинаку кога е доделена задачата или ако поинаку не е предвидено.

Ако судот така нареди, “старателот има право да го застапува лицето под старателство и за прашања кои се однесуваат на личноста на лицето, доколку самото лице не може да го разбере значењето на постапката” (Lag om förmyndarverksamhet, 1999, стр.67).

Старателот не е овластен да се согласи за “браќ или за посвојување во име на лицето под старателство, да признае татковството, да одобри признавање на татковство, да состави или отповика тестамент”(Lag om förmyndarverksamhet, 1999, стр.71) или да го застапува лицето под старателство во други такви работи кои се споредливо лични.

Правото на старателот да ја поднесе тужбата на лицето под старателство пред судовите и органите се определува посебно.

Старателот не може да го застапува “лицето под старателство во случај кога другата страна е самиот старател, брачниот другар или децата на старателот, или некој застапуван од самиот старател” (Lag om förmyndarverksamhet, 1999,стр,77). Меѓутоа, доколку браќата или сестрите имаат заеднички старател, старателот е овластен да ги застапува браќата и сестрите во случај на сукцесија (наследување), освен доколку интересите на браќата или сестрите не се спротивставени поради тврдењата направени при промената или други околности поврзани со промената.

Старателот назначен на “отсутно лице, не може да го продаде имотот на тоа лице пред да поминат три години од последното знаење на отсутниот дека треба да се продаде неговиот имот, освен доколку продажбата на имотот е неопходна за плаќање на долг, за истрага за имотот, заради спречување да се уништи имотот или поради

некоја друга слична причина” (Lag om förmyndarverksamhet, 1999, стр.82). Старателот назначен само да го чува правото на потенцијалниот сопственик, не може да продава имот што е ставен под надзор на старател на лицето, освен ако продажбата не е повикана поради која било причина спомената погоре.

Во финското законодавство многу прецизно и детално е регулирано управувањето со имотот на лицето под старателство и кој и какви овластувања во тој домен има.

Во однос на трошоците, право да добијат надоместок за потребните трошоци од средствата на малолетникот имаат родителот на малолетно лице и старателот кој е старател на интересите на малолетникот.

Старателот на полнолетното лице и старателот на малолетно лице има право да добие “надомест” од средствата на лицето за потребните трошоци, како и надоместок кој е разумен во однос на природата и обемот на задачата и имотот на лицето под старателство, а покрај хонорарот, старателот има право на посебен надоместок за таква неопходна задача во корист на лицето под старателство што бара посебни професионални вештини или значителен работен напор за старателот да се справи со задачата, доколку е во согласност со интересот на лицето под старателство”(Lag om förmyndarverksamhet, 1999, стр.86). Старателот нема право на надоместок доколку приходот на лицето од старателство, во периодот за кој се наплатува таксата, по оданочување, според задржаниот данок или аконтација и законските такси за работникот, се еднакви или помали од годишно ниво кое одговара на основниот дел од поддршката на приходите.

Старателот кој во својата задача намерно или од небрежност предизвикал штета на лицето под старателство, е должен да ја надомести штетата.

Мониторинг односно надзор над вршењето на старателската должност, ја врши органот за старателство.

Обврската на органот за старателство е да ги надгледува активностите на старателот, и таа обврска се однесува и на случаите кога лицето за кое е назначен старател од странска држава престојува во Финска. Меѓутоа, органот за старателство може да одлучи по сопствена иницијатива, или на барање на старателот, дека надзорот над вршењето на старателската должност не се следи во Финска, или дека е уреден само во однос на одредени задачи на старателот, се додека активностите на старателот се следат од странската држава, и не се бара надзор во Финска.

Поседовен лист - Старателот, во рок од три месеци од почетокот на неговото назначување, ќе достави до органот за старателство список на средствата и обврските

на лицето под старателство со кои старателот ќе управува. Во списокот се наведува и имотот што му е оставен на располагање на старателот. Ако лицето под старателство подоцна добие имот со кој треба да управува старателот, овој имот мора да се поднесе во тој список во рок од еден месец. Меѓутоа, обврската за поднесување таков список не се однесува на периодичните приливи што ги добива лицето под старателство врз основа на правото наведено во списокот.

Кога лицето под старателство станува сопственик на имот, старателот мора да достави копија од документот за регистрација на имотот до органот за старателство во рок од еден месец од регистрацијата на имотот.

Старателот кој има задача да управува со имотот е должен да води книга за средствата и обврските на лицето под старателство и за тоа што се случило во периодот на известување.

Старателот годишно поднесува “извештај до органот за старателство (годишен извештај) кој мора да се поднесе во рок од три месеци по завршувањето на периодот на известување” (Lag om förmyndarverksamhet, 1999, стр.93). Доколку доверувањето на старателот започнало во втората половина од периодот на известување, органот за старателство може, на барање на старателот или по сопствена иницијатива, по консултација со старателот, да одлучи сметките да се достават поврзани со следниот годишен извештај.

Ако, поради болест или поради обемот на задачата, или поради некоја друга соодветна причина, старателот не може или не можел да го поднесе годишниот извештај во пропишаниот рок, органот за старателство може да го продолжи времето за поднесување на извештај.

Старателот на малолетно лице не е должен да поднесува годишен извештај за задача за која не е потребен упис во регистарот за работи на старателство.

Старателот чија што должност е прекината или ограничена е должен без одлагање да достави до органот за старателство сметка за управувањето со имотот со кој тој или таа повеќе не треба да управуваат за периодот за кој претходно не била поднесена сметка (завршна сметка). Меѓутоа, старателот на малолетно лице не е должен да поднесе конечен извештај за задача за која не е потребен упис во регистарот на предмети за старателство.

Ослободување од годишната сметководствена обврска или продолжување на пресметковниот период може да се даде и ако имотот е од таква природа што не се бара годишно сметководство или ако зачувувањето на имотот е обезбедено со

ставање на имотот во предмет од кој не може да се превземе или пренесе, и условите за таквото сместување не се менуваат без согласност на органот за старателство.

Во однос на доставените “годишни извештаи за управување со имотот на лицето под старателство, информациите се обезбедуваат на таков начин што органот за старателство, со поддршка на сметководствен орган, може да следи како се управува со имотот и како се следи планот за управување со имотот на лицето под старателство”(Lag om förmyndarverksamhet, 1999, стр.93).

Старателот, на барање, ќе му ги достави на органот на старателот сите потребни информации, ваучери и документи во врска со старателската должност и ќе ги презентира хартиите од вредност со кои старателот управува.

Присилни мерки на органот за старателство - Ако старателот занемари да поднесе соодветни “сметки, списоци или ваучери или согласно барана истрага не изготви таков план за управување каков што органот старател му наредил да подготви” (Lag om förmyndarverksamhet, 1999, стр.102), органот за старател може да му нареди на старателот да превземе активности околу занемарената акција и согласно решението да предвиди парична казна или предупредување за дејствието кое се врши на сметка на лицето под старателство.

Во однос на водење на Регистар на лицата ставени под старателство, согласно финското законодавство, регистарот на предмети за старателство го водат Агенцијата за дигитализација и податоци за населението и Државната агенција (согласно Законот за одредени лични регистри при Агенцијата за дигитализација и податоци за населението).

Кога треба да се назначи старател на лице на кое му е ограничено правото на постапување, се поднесува барање пред окружниот суд преку апликација. Кога се назначува старател на малолетно лице, барање може да поведе согласно Законот за социјална заштита. Во случајот што се однесува на назначување старател од интерес за малолетно лице, ќе се даде можност да се сослушаат старателот на малолетникот и самиот малолетник, ако наполнил 15 години.

Финските власти се надлежни да со следат лицето под старателство, доколку:

- 1) лицето на кое се однесува следењето на старателството е жител на Финска;
- 2) лицето на кое се однесува следењето на старателство нема место на живеење или местото на живеење не може да се испита и лицето престојува во Финска, или
- 3) случајот се однесува на имот во Финска или лицето под старателство треба да биде застапуван во Финска.

Финските власти се надлежни за прашања кои се однесуваат на заштита на интересите на финските државјани кои престојуваат во странска држава, доколку прашањето не може да се реши во таа држава или ако тоа би довело до неразумни тешкотии и мора да се смета за неопходно прашањето да се решава во Финска.

Финските власти се надлежни за прашања кои се однесуваат на старателство на лица чие место на живеење или идентитет не е познато, ако прашањето со кое органот за старателство треба да се справи има таква поврзаност со Финска што се смета дека е неопходно прашањето да се реши тука. Доколку е неопходно итно да се заштитат “интересите на лице кое живее во Финска или има случај или имот заради што треба да се постапува, финските власти се надлежни да организираат заштита на интересите на тоа лице” (Lag om förmyndarverksamhet, 1999, стр.113).

Согласно законодавството во **Норвешка**, под лица под “старателство се подразбира:

а) лица под 18 години,

б) полнолетни лица кои наполниле 18 години, а на кои им е целосно или делумно лишена деловната способност” (Lov om vergemål /vergemålsloven, 2010, стр.2).

Законот се применува во Свалбард. Кралот може во прописите да одреди дека одредени одредби од Законот нема да се применуваат и може да определи посебни правила за Свалбард земајќи ги предвид локалните услови.

Државниот администратор, односно институција е локалниот орган за старателство. Во Свалбард, гувернерот (Fylkesmannen) е локален орган за старателство. Телото назначено од кралот е централен орган за старателство. Доменот на секој државен администратор претставува област за старателство. Свалбард претставува посебна област за старателство.

Државниот администратор може во посебни случаи да одлучи областа да биде опслужувана од една или повеќе канцеларии и да ја определи областа за која ќе биде одговорна поединечната канцеларија.

1) Малолетни под старателство

Лицата помлади од 18 години се малолетни. Малолетникот не може да преземе правни дејствија или да располага со сопствените средства, освен ако не е поинаку определено. Малолетник кој наполнил 15 години може сам да склучи договор за вработување. Малолетник кој не наполнил 15 години може да склучи договор за вработување со согласност на старателот. Малолетник може, без разлика на возраста, да го раскине договорот за вработување.

Старателот (*Vergens*) не може да склучи договор за вработување во име на малолетникот. Ако тоа го бараат “интересите на малолетникот, старателот може со разумно известување да го раскине договорот за вработување на малолетникот” (Lov om vergemål (vergemålsloven), 2010, стр. 10).

Старателот може, со согласност на државниот администратор, да даде дозвола на малолетно лице кое наполнило 15 години да води одредена дејност. Малолетно лице кое добило дозвола за водење бизнис може по своја иницијатива да ги врши располагањата кои спаѓаат во областа на деловното работење.

Старателот ќе го надгледува малолетникот да не постапува надвор од дадената дозвола. Старателот може со согласност на државниот администратор да ја повлече дозволата доколку тоа го бараат интересите на малолетникот. Во тој случај старателот одлучува со согласност на државниот администратор дали дејноста ќе продолжи на трошок на малолетникот или ќе се прекине.

Ако тоа го бараат интересите на малолетникот, старателот може да го лиши малолетникот од располагањето со средствата како што е споменато во првиот став. Доколку малолетното лице наполнило 15 години, потребна е согласност од државниот администратор за лишување од располагање на малолетникот.

Кој е старател на малолетникот - Старател на малолетно лице е лицето кое има родителска одговорност за малолетникот во согласност со правилата во Законот за деца и кое е полнолетно. Доколку малолетникот е без старател, државниот администратор мора да назначи нов или привремен старател.

Должности на старателот - Освен ако не е поинаку одлучено, старателот дејствува во име на малолетникот во финансиски прашања и кога поинаку произлегува од другите закони. Доколку се работи за дете без родителска одговорност, старателот ги донесува одлуките што му припаѓаат на лицето кое има родителска одговорност. Истото важи и кога лицето со родителска одговорност не може да се грижи за интересите на малолетникот. Назначениот старател, колку што е можно, ќе се консултира со лицето или лицата кои имаат родителска одговорност, пред да се донесат значајни одлуки. Ако малолетникот е над 12 години, старателот мора да слушне што мисли малолетникот пред да се донесе одлука. Малолетно лице кое не се согласува со одлуката на старателот може да го поднесе предметот пред државниот администратор.

Односот меѓу старателите - Освен ако не е поинаку одлучено, старателите на малолетникот ќе дејствуваат заеднички. Ако старателите не се договорат за прашање што е од важност за малолетникот, одлуката ја донесува државниот администратор.

Еден старател може да го овласти другиот старател сам да дејствува како старател. Полномошното може да биде општо или да се однесува на конкретни прашања.

Ако еден од старателите не може да се грижи за интересите на малолетникот одредено време или во одредени случаи, државниот администратор може да одлучи другиот старател сам да ја врши старателската должност.

Ако малолетникот не живее со двајцата старатели, државниот администратор може да одлучи дека еден од старателите мора да има банкарска сметка што му припаѓа на малолетникот. За одлуката државниот администратор ја известува финансиската институција.

Ако се појави само еден старател кога и двајцата старатели се соодветно известени за правната постапка, се смета дека старателот што се појавува има полномошно од другиот старател да дејствува само како старател, освен ако не е поинаку наведено.

Истото важи и доколку старателот во име на малолетникот потпише документ до надлежниот орган.

Престанок на задачата како старател - Ако тоа го бараат интересите на малолетникот, судот може на барање на државниот администратор или на барање на другиот старател да му го одземе старателството на лицето кое има родителска одговорност. Кога малолетникот е над 12 години, а во спротивно кога зрелоста и возраста на малолетникот укажуваат дека тој е способен да формира мислење за случајот, малолетникот мора да биде сослушан пред да се донесе решението.

Кога предметот го покренува државниот администратор, државата ги сноси сите трошоци за предметот. Пресудата ќе му се достави на државниот администратор и на другиот старател, и двајцата можат да се жалат на пресудата без да бидат странки во случајот. Државниот администратор или судот може да донесе привремена одлука за лишување од старателство.

Доколку се појават посебни околности, државниот администратор може, на барање на некој кој има родителска одговорност, целосно или делумно да го ослободи од старателство.

2) Старателство над возрасни лица

Услови за старателство - Секој кој наполнил 18 години и кој не е во состојба да се грижи за своите интереси поради ментална болест, вклучувајќи деменција, ментална ретардација, злоупотреба на супстанции, тешка зависност од коцкање или сериозно нарушено здравје, може да биде ставен под старателство доколку е потребно.

Лицето кое е ставено под “старателство мора да даде писмена согласност за ставање под старателството, опсегот на старателството и кој треба да биде старател, освен ако не може да разбере што подразбира согласноста, и не е потребна согласност од лицето, ако старателството вклучува лишување од деловна способност” (Lov om vergemål (vergemålsloven), 2010, стр.20).

Старателство може да се воспостави и за лица помлади од 18 години кога во зависност од околностите се смета дека е неопходно старателството да продолжи континуирано кога лицето ќе се стане полнолетно.

Старателството може да вклучува финансиски и лични работи. Во одлуката за старателство експлицитно се наведува опсегот на старателството, вклучително и дали тоа ќе биде објективно или временски ограничено. Старателството нема да биде пообемно отколку што е потребно.

Старателството не може да вклучува надлежност за гласање на избори, склучување брак, признавање на татковство, согласност за дарување органи, создавање или отповикување тестамент, согласност за принуда или надлежност за други особено лични работи без посебно законско овластување.

Посебни услови за старателство со лишување од деловна способност - Едно лице може да биде “лишено од деловна способност за финансиски прашања” (Lov om vergemål (vergemålsloven), 2010, стр.32), ако тоа е неопходно за да се спречи да го изложи своето богатство или други финансиски интереси на ризик, односно да биде значително оштетен, или ако е финансиски искористено на несоодветен начин. Одземањето на деловната способност може да биде ограничено на одредени средства или одредени располагања.

Едно лице може да биде лишено од деловна способност за лични работи во одредени области, ако постои значителен ризик дека тој или таа ќе постапи на начин што значително ќе им наштети на неговите/нејзините интереси.

-Назначување на старател

Кога е донесено решение за старателство, државниот администратор кој има овластување, го назначува старателот. Кога судот ќе донесе одлука за “одземање на деловната способност, судот може да назначи старател ако веќе не е назначен старател” (Lov om vergemål (vergemålsloven), 2010, стр.45).

Лицето/институцијата која го назначува старателот мора да го извести Националниот регистар на население и Личниот регистар за имот за тоа кој е назначен за старател.

Државниот администратор може да назначи постојани старатели. Секој што е назначен како постојан старател мора да приложи потврда од полицијата. Информациите од полицискиот сертификат ќе бидат вклучени во проценката на соодветноста за вршење на старателската должност. Во потврдата се наведува дали лицето е обвинето, кривично гонето, изречено е парична казна или е осудено за кршење на кривичниот законик за финансиски криминал и казните опфатени со сертификатот за згрижување на деца согласно Законот за полициски регистар.

-Привремено назначување старател

Ако назначениот старател не може да ги извршува своите должности одредено време, или за одредени работи, или ако му создава значителни проблеми на старателот да ги извршува должностите, може да се назначи привремен старател. Лицето назначено за старател мора да биде соодветно за позицијата и мора да се согласи на назначувањето. Човек кој самиот е под старателство не може да биде старател. Лицето кое треба да биде назначено за старател мора да приложи полициско уверение, но, ова не важи кога блиски роднини како што се браќа и сестри се назначени за старатели. Доколку случајот е итен, може да се одржи постапката пред да се добие потврда од полицијата. За старател може да се назначи брачен другар или сопатник ако може да се претпостави дека е ненаметлив. Ако мајката или таткото писмено објавиле кој ќе биде старател на нивното дете откако ќе умре, назначената личност треба да биде избрана пред другите.

-Престанок на позицијата старател

Назначениот старател може, со разумно известување до државниот администратор, да бара да биде разрешен од функцијата. Државниот администратор потоа мора да назначи нов старател. Државниот администратор може да го “лиши назначениот старател од позицијата старател доколку тоа е во најдобар интерес на лицето ставено под старателство”(Lov om vergemål (vergemålsloven), 2010, стр.56). Државниот администратор ќе го лиши назначениот старател од функцијата доколку тоа го прави неопходно поради грижата за лицето ставено под старателство. Ако старателот биде лишен од функцијата, се именува нов старател.

-Надоместок за задачата за старателство и покривање на трошоците

Старателот има право на “надоместок за работата како старател, и има право да му бидат надоместени потребните трошоци во врска со задачата за старателство” (Lov om vergemål (vergemålsloven), 2010, стр.63). Доколку старателот е родител, дете или брачен другар или сопатник на лицето под старателство, надоместокот за работата може да се даде само ако тоа го оправдуваат посебни причини. Надоместоците и

трошоците ги покрива лицето под старателство. Ако тој или таа има приход и богатство што е пониско од ограничувањата што ги поставил кралот во прописите, надоместокот и трошоците сепак ги покрива државниот администратор.

Кралот може во прописите да обезбеди дополнителни правила за стапките за наградување и покривање на трошоците, а исто така може да определи што ќе се смета за посебни причини.

-Управување со имотот на старателот

Старателот мора да се погрижи средствата со кои не управува државниот администратор да се чуваат во добра состојба и да се обезбедени и заштитени.

Парите што не треба да бидат управувани, старателот мора да ги стави на банкарска сметка на име на сопственикот. Државниот администратор може да склучи договор со финансиската институција за тоа колку старателот има право да повлече во секое време.

- Располагање со приходот на старателот

Старателот ги покрива трошоците на лицето под старателство, со приходите што ги има лицето. Државниот администратор може да определи износ што старателот не смее да го надмине и да одлучи приходот од средствата со кои управува државниот администратор делумно да не му се исплаќаат на старателот.

Доколку приходот не е доволен, капиталот може да се искористи целосно или делумно. За користење на капиталот потребна е согласност од државниот администратор.

Ако лицето под старателство е сопственик или учесник во бизнис што тој или таа не е способен да го води самостојно, старателот може, со согласност на државниот администратор, да одлучи дали бизнисот ќе продолжи или не.

Старателот мора да има **согласност** од државниот администратор за:

- а) да стекнува или да располага со недвижен имот или право поврзано со недвижен имот, како и да потврди или да се откаже од право на наследство или друго право на недвижен имот,
- б) да стави под хипотека недвижен имот,
- в) да дава под закуп или да издава недвижен имот, вклучително и домување,
- г) да раскине договор за закуп или подзакуп,
- д) да бара според Законот за пренос на земјиште,
- ѓ) работење со недвижен имот,
- е) да бара промена на употребена дозвола, поделба и слично на недвижен имот,
- ж) да стекне осигурување на живот, анuitет или породилно отсуство,

з) да располага со “движни ствари кога тоа е од поголема вредност, а е од невообичаена природа или на друг начин може да се каже дека е од посебен интерес за лицето под старателство или неговото потесно семејство”(Lov om vergemål (vergemålsloven), 2010, стр.69),

с) да позајмува средства што му припаѓаат на “лицето под старателство, на самиот старател или на лица кои се во таков однос со старателот како што е споменато погоре” (Lov om vergemål (vergemålsloven), 2010, стр.69).

Кралот може во прописите да издаде дополнителни правила за условите на таквите заеми.

-Посебни правила за администрирање кога за старател е назначен брачен другар или сопатник

Доколку за старател е назначен брачниот другар или сопатникот на лицето кое е ставено под старателство, правилата за согласност од државниот администратор не важат. Со финансиските средства управува старателот, а не државниот администратор. Сопружникот или сопатникот не се под надзор на државниот администратор.

-Должност за доверливост за назначен старател

Назначениот старател е должен да спречи други да добијат пристап или информации за она што тој или таа го знае како дел од задачата за старателство, за нечији лични околности или за технички капацитети и процедури, како и оперативни или деловни прашања кои ќе бидат од конкурентна важност. Должноста за доверливост се применува и по завршувањето на задачата за старателство. Ниту пак, старателот може да ги користи таквите информации во сопствената работа или услуга или при работа за други. Информациите дека некое лице е назначено за старател може да им се стави до знаење на другите до степен до кој е потребно за доброто на самата личност, или за да се осигура дека старателот може да ја изврши својата задача на добар начин. Истото важи и за информацијата дека лицето е назначено за старател и информациите за рамката за доделување старателство.

-Плаќање/исплата по престанок на старателството

По престанокот на старателството, државниот администратор без непотребно одлагање ќе му ги исплати на сопственикот средствата со кои се управувало заедно со завршните сметки. Пред да се исплатат средствата, сопственикот може да побара со средствата сепак да управува државниот администратор.

Правото на континуирано управување престанува на крајот на годината во која сопственикот на средствата ќе наполни 25 години.

Доколку сопственикот во моментот на исплатата не е подготвен да прифати средства или да ги прими, или предавањето и примањето од други причини не е можно, државниот администратор, освен ако постојат посебни причини за спротивното, ќе ги претвори средствата во пари депонирани во Норвешката банка.

-Должност за обезбедување информации за институциите

Кралот може со закони да донесе правила според кои кога на "малолетно лице или на лице лишено од деловна способност му се дадени средства, органите на државната управа, финансиските претпријатија, друштвата за осигурување, пензиските друштва, друштвата за управување со фондови, централните депозитари на хартии од вредност, ќе го известат старателот и државниот администратор за тоа"(Lov om vergemål (vergemålsloven), 2010, стр.74).

Институциите и лицата наведени погоре имаат должност да даваат информации на старателот и на државниот администратор за лицата кои се под старателство или се ставени под старателство. Кралот може во прописите да издаде дополнителни правила за должноста да се даваат информации.

Старателот и државниот администратор имаат, без да се наруши должноста за доверливост, право на пристап до информации од даночните власти за лица под старателство, кога таквиот пристап е неопходен за старателот и државниот администратор за да ги извршуваат своите должности според овој закон. Даночните власти ќе го известат централниот орган за старателство за финансиските средства на малолетниците за кои даночните власти добиле информации од трети лица, кога вредноста на овие средства ја надминува границата што следи од прописите согласно Законот за старателство. Кралот може во прописите да издаде дополнителни правила за спроведување на должноста за известување, вклучувајќи го и опсегот на должноста за известување.

Државниот администратор постапува во прв степен според законот, вклучително и случаи кои се однесуваат на старателство каде што деловната способност не е лишена.

Предметот го обработува државниот администратор во старателската област каде што има живеалиште лицето на кое се однесува предметот за старателство. Доколку не е можно да се докаже живеалиштето во одредена област, предметот го обработува државниот администратор во областа со која лицето има најсилна врска.

"Законот за јавна администрација се применува на активностите на органот за старателство, освен ако поинаку не е предвидено со закон" (Lov om vergemål (vergemålsloven), 2010, стр.89).

“Државниот администратор мора да се погрижи да биде колку што е можно подобро информиран за случајот пред да донесе одлука” (Lov om vergemål (vergemålsloven), 2010, стр. 96). Државниот администратор, меѓу другото, одлуката ја заснова на:

- а) изјава од лекар или друг експерт за тоа дали лицето не е во состојба да ги заштити своите интереси и дали лицето разбира што подразбира согласноста за старателство,
- б) изјава од роднини кои побарале старателство,
- в) изјава од институција или служба која дала известување, и од институција каде што лицето е примено,
- г) изјава за согласност кога тоа е потребно,
- д) разговор помеѓу службеникот за случајот и лицето од кое е побарано да се стави “под старателство, освен ако не мора да се претпостави дека лицето не може да разбере за што се работи” (Lov om vergemål (vergemålsloven), 2010, стр.103).

Здравствениот персонал и вработените во социјалните служби и службите за заштита на децата можат да му дадат потребни и релевантни информации на државниот администратор или назначениот експерт без да ја нарушуваат должноста за доверливост.

Кралот може во прописите да издаде дополнителни правила за спроведување на одредбите, вклучувајќи ги правилата според кои државниот администратор може да бара доставување на таква документација како што е споменато погоре.

-Овластување на државниот администратор во случаи на старателство кога лицето не е жител во Норвешка

Ако државјанин на Норвешка се преселил од Норвешка, случајот – како посебен случај, може да биде обработен од државниот администратор каде што лицето имало последно живеалиште во Норвешка.

Шведска – согласно законодавството на Шведска, детето е под “старателство на двајцата родители или само на едниот од нив, освен ако судот не му доверил старателство на еден или двајца специјално назначени старатели или на привремен старател” (Parental Code, Шведска, 2022, стр.3) . Старателството над детето трае додека детето не наполни 18 години. Кој и да го има старателство над детето, има одговорност за личните потреби на детето и мора да се погрижи тие да се задоволат. Старателот на детето е исто така одговорен да се погрижи детето да го добие потребниот надзор во однос на возраста, развојот и другите околности во однос на детето, и мора да се погрижи детето да добие задоволителна поддршка и образование. За да се спречи детето да нанесе штета на некој друг, старателот мора

дополнително да се погрижи детето да биде под надзор, или да се преземат други соодветни мерки. Ако треба да се постави специјално назначен старател, мора да се постави некој кој е соодветен да му даде на детето грижа, безбедност и добро воспитување. Малолетник не може да биде назначен за старател.

За браќата и сестрите, мора да биде назначено исто лице за старател, освен ако не постојат посебни причини против тоа.

Кога е назначен привремен старател за дете, органот за социјална заштита мора да продолжи да работи за трајно решение на прашањето за старателството.

Кога постојат услови за тоа, судот, на барање на органот за социјална заштита, ќе го пренесе старателството од привремениот старател на еден или двајца специјално назначени старатели.

Привремениот старател има право на разумен надоместок за дејноста и надоместок за трошоците кои разумно биле потребни за исполнување на задачата. Надоместоците и надоместоците за трошоците мора да ги плати општината.

“Старателот има право и обврска да одлучува за прашања кои се однесуваат на личните работи на детето” (Parental Code, Шведска, 2022, стр.16). На тој начин, старателот мора, во чекор со растечката возраст и развојот на детето, сè повеќе да ги зема предвид ставовите и желбите на детето. Детето може да склучува договор за вработување или друга работа, но само ако старателот се согласи со договорот. Детето може самото да го раскине договорот и, ако детето наполнило шеснаесет години, може да договори друга работа од слична природа без нова согласност.

Детето или старателот може да го раскине договорот веднаш, доколку тоа произлезе како потребно во однос на здравјето, развојот или школувањето на детето. Ако старателот го раскинал договорот поради оваа причина, детето не може потоа да склучи нов договор без согласност на старателот.

Ако детето е под грижа на двајца старатели, а еден од старателите поради отсуство, болест или друга причина е спречен да учествува во такви одлуки во врска со старателството кои не можат да се одложат, другиот старател одлучува сам.

Ако детето е под “старателство на двајца старатели и само еден се согласува на мерка која се однесува на издржување на детето, органот за социјална заштита може да одлучи дека мерката може да се преземе без согласност на другиот старател доколку тоа е потребно во однос на најдобриот интерес на детето” (Parental Code, Шведска, 2022, стр.28), а мерката се однесува на:

1. психијатриска или психолошка истрага или третман покриен со Законот за здравствени и медицински услуги,

2. третман во отворени форми дадени со поддршка од Законот за социјални услуги,
3. назначување на лице за контакт или семејство од Законот за социјални услуги или
4. интервенција за поддршка и услуга за одредени лица со посебни потреби.

Секое малолето лице или лице кое има старател, не може да биде назначено за старател.

Децата кои се под грижа на двајцата родители, нивните родители се нивни старатели. Ако еден од родителите не смее да биде старател според погоренаведените причини, тогаш другиот е старател на детето.

За децата кои се под грижа на само еден родител, тој родител е единствениот старател.

Ако малолетното лице нема старател, судот ќе му определи. Доколку е назначен старател затоа што таткото или мајката се малолетни, назначувањето важи додека таткото или мајката не станат полнолетни.

Ако лицето или лицата кои, според законот, треба да бидат старател, не можат соодветно да управуваат со старателството сами, треба да се назначат ко-старатели.

Старателот има право да биде разрешен од старателството на негово барање. Меѓутоа, ова не важи доколку старателството го вршат родителите или еден од нив. Старателот ќе биде отпуштен доколку тој/старателот е виновен за злоупотреба или занемарување при вршењето на старателството, ако старателот стане финансиски несолвентен и затоа не е способен да биде старател или ако старателот повеќе не е соодветен како старател од кој било друга причина. Ако старателот умре и нема некој кој според законот мора да биде старател, лицето кое го имало имотот под негова заштита мора без одлагање да го пријави односот до градоначалникот на општината каде што малолетното лице живеело.

Прашањата за назначување или разрешување на старателите ги решава окружниот суд на местото каде што е регистриран малолетникот. Доколку малолетното лице не е регистрирано во Шведска, надлежен е окружниот суд во местото каде што малолетникот престојува. Ако нема суд кој е надлежен според првиот став, надлежен е окружниот суд во Стокхолм.

Доколку старателот поради болест или од некоја друга причина да не ја врши старателската должност, тогаш ќе се назначи “добро лице” (god man) кое ќе се грижи за работите на малолетникот на местото на старателот.

Додека пак за старателството за малолетни странски државјани и малолетни лица без државјанство, предвидени се одредби во Законот за одредени меѓународни

правни односи во врска со бракот и старателството и во Законот за старателство за деца без придружба.

Ако на некого, поради “болест, ментално растројство, ослабена здравствена состојба или слична состојба, му е потребна помош во заштита на своите права, управувањето со својот имот или обезбедувањето на својата личност, судот по потреба ќе одлучи да назначи старателство (**trusteeship**) за него или неа”(Parental Code,Шведска, 2022,стр.36). Таквата одлука не може да се направи без согласност на лицето за кое треба да се договори старателството, освен ако состојбата на поединецот оневозможува да се добие неговото или нејзиното мислење.

Задачата, односно обврската на старателот - **trustee (повереник)** мора да биде приспособена на потребите на поединецот, и во конкретен случај може да биде ограничена во однос на одреден имот или имотни работи што надминуваат одредена вредност.

Судот може да остави на надзорникот (superintendent) подетално да го одреди обемот на задачата.

За повереник/trustee мора да биде назначено исправно, искусно и соодветно лице. Ако поединецот предложи одредено лице за добар човек (god man) или повереник (trustee), тоа лице може да биде назначено, доколку е соодветно и сака да ја преземе задачата. Истото важи и ако треба да се назначи добар човек да ги чува правата на малолетно лице или имотот, а покојникот дал до знаење кој сака да биде назначен како добар човек.

Лицето кое што е малолетно или кое има повереник (trustee) не може да биде добар човек или повереник (trustee).

Ако некој добар човек (god man) или повереник (trustee) умре, лицето кое го има имотот под негова надлежност мора да ја пријави врската, без одлагање, до постариот старател кој врши надзор над управување надобриот човек (god man) или повереникот (trustee).

Надлежен суд за прашања кои се однесуваат на старателство е окружниот суд во местото каде што поединецот е регистриран. Доколку поединецот не е регистриран во Шведска, надлежниот суд е окружниот суд во местото каде што престојува поединецот.

Обврски на старателот (**Guardian**) - Старателите треба да “управуваат со имотот на малолетниците и да ги застапуваат во прашања кои се однесуваат на имотот” (Parental Code,Шведска, 2022,стр.49). Ова не се однесува на средствата што малолетниците според законот ги имаат под своја контрола или што ги стекнале преку подарок,

тестамент или именување на корисник во случај на осигурување или пензиски заштеди. Старателот инаку го застапува малолетникот кога со закон не се бара тоа да го направи некој друг.

Должности на добри луѓе и повереници (trustee) - Добрите луѓе и поверениците мора, до степен што следи од нивното назначување, да ги чуваат правата на лицата што ги претставуваат, да управуваат со нивните средства и да се грижат за нивната личност. Дури и ако не е јасно од уредбата, мандатот на добриот човек или повереникот не ги вклучува таквите средства што се ставени под посебна управа. Доколку е договорено посебно управување, лицето кое го врши управувањето мора да поднесе годишна сметка за управувањето до добриот човек или повереникот, доколку тоа спаѓа во рамките на мисијата на добриот човек или повереникот да добие таков извештај. Добрите луѓе и повереници не се овластени да го застапуваат поединецот во прашањата за стапување во брак, потврдување на татковството, правење тестамент или слични работи од јасно лична природа.

Активностите на старателите, добрите луѓе и поверениците се под надзор на главниот старател.

Ако со имотот на некое лице треба да управуваат повеќе од еден старател, добар човек или повереник, тие треба да го вршат управувањето заеднички. Меѓутоа, главниот старател може да одлучи дека управувањето со имотот може да биде распределено на одреден начин помеѓу старателите или дека со одредени средства мора да управува само еден од нив.

“Назначените старатели и повереници мора, во рок од два месеца од назначувањето, да достават список до надзорникот на имотот со кој управуваат” (Parental Code, Шведска, 2022, стр.50). Списокот мора да се поднесе врз основа на чест и совест. Список обезбеден од добар човек треба само да се однесува на движниот имот за кој се погрижил добриот човек.

Обврската за поднесување листа не важи во случај на промена на назначен старател, добар човек или повереник.

Во име на поединецот, назначениот старател, добар човек или повереник може само со согласност на надзорникот

1. да земе заем или да преземе друг правен акт затоа што поединецот е должен,
2. склучи гаранција или
3. да го заложи имотот на поединецот како обезбедување за физичко или туѓо поврзување.

Ако се работи за мерки според првиот став кои спаѓаат во делокругот на дејност што заменикот со согласност на надзорникот ја води во име на поединецот, согласност е потребна само во однос на залог на недвижен имот или права на земјиште.

Согласноста не е потребна во случај на државни заеми кои се земени за да му се даде на поединецот помош за образование или престој.

Согласност може да се даде само ако мерката е потребна за обезбедување на другиот имот на поединецот или може да се смета за неопходна за неговото или нејзиното образование или егзистенција или ако постојат други посебни причини за мерката.

Доколку е неопходно да се заштитат административните работи, надзорникот може:

1. да ја ограничи можноста за повлекување пари што биле депонирани во банка, компанија на кредитен пазар или компанија за хартии од вредност, како додаток на она што му следува на лицето

2. одлучи дека вредните работи мора да ги “чува и управува институција за хартии од вредност во согласност со Закон на пазарот на хартии од вредност или еквивалентна странска институција која е предмет на јавна регулатива која во суштина е конзистентна со онаа што се применува на институциите за хартии од вредност во Шведска” (Parental Code, Шведска, 2022, стр.60),

3. со известување до лицето кое треба да плати пари на поединецот одлучи дека парите мора да бидат депонирани во банка или компанија на кредитен пазар, и

4. со известување до “централен депозитар за хартии од вредност лицето кое води регистар за фондови од хартии од вредност или според Законот за управители на алтернативни инвестициски фондови или за оние кои биле регистрирани како управители на финансиски инструменти или акции во фондови за хартии од вредност или во посебни фондови, ја ограничува способноста на заменикот да располага со правата што се регистрирани во регистри за усогласување според Законот за централни депозитари на хартии од вредност и чување на сметки на финансиски инструменти или во соодветниот странски регистар или како што е наведено во Законот за фондови од хартии од вредност или во Законот за управители на алтернативни инвестициски фондови” (Parental Code, Шведска, 2022, стр.62).

Главен старател се избира по еден за секоја општина. Општината може да одлучи наместо надзорник, односно главен старател да има надзорен одбор.

III Поглавје - Старателството во Република Северна Македонија

IIIA) Законска регулатива со која се регулира правото на “старателство” (Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.1)

”За потребата некое лице да се стави под старателство или врз него да се примени некој облик на заштита што ја дава центарот за социјална работа, должни се да го известат тој орган:

- 1) “матичарот и државните органи” (Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.48) кога во вршењето на работите од своја надлежност ќе дознаат за таков случај(;
- 2) “роднините, членовите на семејството и соседите” (Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.48). и
- 3) “претпријатијата, установите, месните заедници и другите организации и заедници” (Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.48).

Кога “центарот за социјална работа ќе дознае за потребата некое лице да се стави под старателство, тој веднаш презема соодветни мерки за заштита на личноста, правата и интересите на тоа лице и поведува постапка за ставање под старателство” (Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.48). “При определување на обликот на заштитата врз лицето кое се става под старателство, центарот за социјална работа првенствено ќе се раководи од интересите на лицето кое се става под старателство и интересите на неговото семејство, како и од материјалните можности, при што во реализацијата на заштитата соработува со соодветни организации и органи” (Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.48).

Центарот за социјална работа според Законот за општа управна постапка “решава за ставање под старателство, за поставување или за разрешување од должност старател, за обемот на овластувањата на старателот и за правата и правните интереси на лицето под старателство и за престанок на старателството” (Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.48).

“Во другите случаи центарот за социјална работа постапува на најцелисходен начин, зависно од природата на мерките на старателството што ги определува” (Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.48).

“Центарот за социјална работа може да ги менува своите порано донесени решенија, кога тоа го бараат интересите на лицето под старателство, ако со тоа не се засегнуваат правата на трети лица” (Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.48).

“Лицето под старателство, кое е во состојба да го стори тоа, неговите роднини, како и претпријатијата и установите, органите и организациите, како и секој граѓанин, можат да поднесат приговор за работата на старателот и за работата на центарот за социјална работа” (Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.48). Приговорот за работата на старателот “се доставува до центарот за социјална работа, а приговорот на работата на центарот за социјална работа се доставува до Министерството за труд и социјална политика” (Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.49).

Центарот за социјална работа ги испитува приговорите и ако најде дека се основани, ќе определи мерки кои треба да се преземат. “Ако Министерството за труд и социјална политика најде дека приговорот е основан, ќе даде упатство на центарот за социјална работа” (Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.49). Центарот за социјална работа по добиеното упатство решава кои мерки ќе ги презема и за тоа го известува второстепениот орган.

“Трошоците за спроведување на мерките што се преземаат во интерес на лицето под старателство се покриваат од:

- 1) приходите на лицето под старателство;
- 2) средствата добиени од лица кои се должни да му даваат издржување на лицето под старателство;
- 3) имотот на лицето под старателство;
- 4) средствата на лицето под старателство остварени како право од социјална заштита” (Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.49). и
- 5) други извори.

Старателство над малолетно лице

Под старателство ќе се стави “малолетно лице без родителска грижа, односно дете чии родители не се живи, кои се исчезнати, непознати или се со непознато живеалиште повеќе од една година и дете чии родители без оглед на причините привремено или трајно не ги извршуваат своите родителски права и должности” (Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.56). “Старателот на малолетно лице е должен да се грижи како родител за личноста на малолетникот, а особено за неговото здравје, воспитание, образование и оспособување за самостоен живот и работа” (Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.56).

Старателот може само со “одобрение на центарот за социјална работа:

- да го прекине образованието на малолетникот или да го промени видот на образованието;
- да одлучи за изборот, вршењето или промената на занаетот на малолетникот и

– да преземе и други мерки во поглед на личноста на малолетникот определени со закон” ” (Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.57).

Малолетник “под старателство кој наполнил 15 години од животот може сам, без одобрение на старателот, да заснова работен однос и слободно да располага со остварената плата, при што е должен сам да придонесува за своето издржување, воспитание и стручно оспособување” (Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.57). Малолетникот “може сам да презема правни работи за кои, доколку се од поголемо значење, потребно е одобрение од неговиот старател. Работите за кои старателот не може сам да преземе активности, потребно е согласност од центарот за социјална работа” (Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.57).

Старателството над малолетното лице престанува со:

- а) неговото полнолетство,
- б) со склучување на брак,
- в) со посвојување и

г) согласно други утврдени законски регулативи (престанување на причините поради кои малолетното лице било ставено “под старателство: родители исчезнати, непознати или биле се со непознато живеалиште повеќе од една година и родители кои привремено или трајно не ги извршувале своите родителски права и должности” (Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.57).

“Центарот за социјална работа ќе продолжи да му дава помош на лицето на кое старателството му престанало поради полнолетство ако тоа, додека траело старателството од оправдани причини не можело да се оспособи за самостоен живот и работа” (Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.57).

Ако и по полнолетството, поради пречки во психичкиот развој лицето “не е способно само да се грижи за себе и за своите права и интереси старателот или центарот за социјална работа ќе поведат постапка тоа лице по друг основ да биде ставено под старателство” (Закон за семејство консолидиран текст, 2015, стр.57).

Согласно погоренаведените права и услуги предвидени со Законот за социјална заштита, старателот на малолетното лице може во согласност и соработка со Стручниот тим од Центарот за социјална работа да му обезбеди најсоодветен облик на заштита, а кои се однесуваат на најдобриот интерес на лицето ставено под старателство. Тоа може да подразбира користење на права на парична помош или пак социјални услуги.

Согласно податоците добиени од анкетата спроведена во Центрите за социјална работа, се констатира дека на малолетните лица под старателство во најголем процент им се назначува старател од редот на стручните лица. Тенденција во работата на

стручните лица во Центрите е секогаш малолетното лице да биде згрижено во рамките на своето семејство, секако доколку таа средина е најповолна за неговиот раст и развој, односно доколку не го загрозува неговиот раст и развој. Така, како најголема практика е сместување на малолетните лица под старателство во роднински згрижувачки семејства. Доколку малолетното лице нема блиски сродници кои би се грижеле за него, на истото му се назначува старател по службена должност и се сместува во општо згрижувачко семејство. Ако малолетното лице има пречки во развојот, грижата за него може да ја врши специјализирано згрижувачко семејство. лице. Како новина во доменот на згрижувачките семејства е воведување на нова институција – Центар за поддршка за згрижувачки семејства (ЦПЗС), кои се вкупно три на територијата на Р.С.М. со регионална надлежност. ЦПЗС како установа оформена конкретно само за згрижувачките семејства, во рамките на нејзините надлежности спаѓа и соработка со Центрите за социјална работа во насока на изнаоѓање на најсоодветен облик на заштита, односно најсоодветно згрижувачко семејство за лицата под старателство. Оваа институција дава и соодветни обуки за згрижувачките семејства – роднински, општи, специјализирани и сл. со цел истите да можат да им пружат на лицата под старателство најсоодветна нега и грижа, согласно нивните развојни потреби и интереси.

Дополнително, на малолетните лица под старателство, согласно нивните потреби може да им се овозможи и користење на другите услуги од областа на социјална заштита, со цел да им се подобри квалитетот на нивното секојдневно функционирање и им се олесни социјалното интегрирање во потесното и поширокото општествено опкружување (во доменот на услугите на “информирање и упатување; услугите на стручна помош и поддршка; услугите на советување, како и во доменот на услугите во домот, во заедницата и услуги за вон-семејна заштита”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.20). Се разбира, се практикува и користење на услугата сместување во установа, иако во последниве години согласно тенденцијата на МТСП за деинституционализација, користењето на оваа услуга е практично на последно ниво на избор на стручните лица од Центрите за социјална работа. Дури и “установите за сместување на лица со нарушено поведение како и установите за сместување на новороденчиња без родителска грижа” (ДСЗ -Социјална заштита на деца, млади и возрасни лица, 2019, стр.3), функционираат по принцип на мали групни домови, со цел да се избегне институционалното влијание врз развојот на децата. Малите групни домови како тип на семејно функционирање, покажуваат значително подобри резултати во растот, развојот и напредокот на малолетните лица.

Старателство над лица на кои им е одземена или ограничена деловната способност

Лицата на кои со одлука на судот “делумно или целосно им е одземена деловната способност, односно се со ограничена или со одземена деловна способност, Центарот за социјална работа ги става под старателство” (Закон за семејство, 2015, стр.58). Деловната способност е “способност на лице да изрази правно релевантна волја за учество во правниот промет” (Закон за семејство, 2015, стр.58). Согласно член 166 од Законот за семејство - правосилното решавање за “одземање, односно ограничување на деловната способност судот веднаш го доставува до центарот за социјална работа, кој во рок од 30 дена од денот на приемот на решението, го става лицето под старателство” (Закон за семејство, 2015, стр.58).

Старателот на лице на кое му е одземена или ограничена деловната способност, должен е да се грижи особено за “неговата личност, права, интереси, сместување и здравје, имајќи ги предвид причините поради кои на лицето му е одземена, односно ограничена деловната способност, настојувајќи тие да бидат отстранети, а лицето да се оспособи за самостоен живот и работа” (Закон за семејство, 2015, стр.58).

“Старателот на лице на кое му е одземена деловната способност ги има правата и должностите на старател на малолетно лице кое нема наполнето 15 години живот” (Закон за семејство, 2015, стр.58).

“Старателот на лице на кое му е ограничена деловната способност има должности и права на старател на малолетно лице кое има наполнето 15 години живот” (Закон за семејство, 2015, стр.58).

“Судот е должен веднаш да го извести центарот за социјална работа кога ќе се поведе постапка за одземање на деловната способност на лицето” (Закон за семејство, 2015, стр.58).

“Центарот за социјална работа во постапката за одземање на деловната способност на лицето може на тоа лице да му постави привремен старател, ако најде дека тоа е потребно, и должноста привремен старател престанува веднаш штом ќе се постави постојан старател или штом решението на судот со кое се одбива предлогот за одземање на деловна способност ќе стане правосилна” (Закон за семејство, 2015, стр.58).

Привремениот старател има исти права и должности како старател над малолетно лице кое навршило 15 години живот.

Центарот за социјална работа може, ако е тоа потребно, да ги “прошири правата и должностите на привремениот старател како на старател над малолетно лице кое не навршило 15 години живот” (Закон за семејство, 2015, стр.59).

Ако старателот утврди дека кај лицето на кое му е одземена “деловната способност настанале околности кои упатуваат на потреба за враќање на деловната способност, односно за измена на поранешната одлука, тој е должен, без одлагање, за тоа да го извести центарот за социјална работа” (Закон за семејство, 2015, стр.59).

”Старателството над лице на кое му е одземена деловната способност престанува кога со решение на судот ќе му се врати деловната способност” (Закон за семејство, 2015, стр.59). Секако престанок на старателство над полнолетни лица со одземена деловна способност настанува си со други околности како што се: смрт на старателот или на “лицето под старателство, како и по барање на самиот старател за престанок на вршење на неговата должност поради неможност или спреченост од оправдани причини” (Закон за семејство, 2015, стр.59). Престанокот на старателство може да биде и поради “несовесно вршење на старателската должност, откако Центарот за социјална работа ќе утврди дека старателот не ја врши својата старателска должност совесно” (Закон за семејство, 2015, стр.59) и согласно Решението за старателство и старателската исправа. *(Член 140 од Законот за семејство - Центарот за социјална работа во решението со кое го поставува старателот, ги определува неговите должности и обемот на неговите овластувања. Центарот за социјална работа пред да го донесе решението, го запознава старателот со значењето на старателството, со неговите”права и должности и со другите поважни податоци потребни за вршење на должноста старате. Центарот за социјална работа на старателот му издава старателска исправа во која е содржан обемот на неговите овластувања” (Закон за семејство, 2015, стр.59).*

Во Законот за семејство предвидени се и два други облици на заштита, кои нема да бидат детално елаборирани во овој труд, туку само накратно опишани.

Како облик на заштита, Центарот за социјална работа назначува старател за посебни лучаи, а како посебна категорија предвидено е и “старателство над малолетни лица – жртви на трговија со луѓе” (Закон за семејство, 2015, стр.47).

Старател за посебни случаи

Центарот за социјална работа ќе му постави “старател за одделни работи или определен вид работи на лице чие место за живеење не е познато, а кое нема застапник, на непознат сопственик на имот кога е потребно некој да се грижи за тој имот, како и во други случаи кога е тоа потребно заради заштита за правата и интересите на одделни лица” (Закон за семејство, 2015, стр.59).

Старател на лицата, може да постави и органот пред кој се води постапката. Овој орган е должен за тоа без одлагање да го извести центарот за социјална работа.

Центарот за социјална работа спрема поставениот “старател, ги има сите овластувања како и спрема старателот кого сам го поставил” (Закон за семејство, 2015, стр.59).

Центарот за социјална работа може да постави **посебен старател** на:

- А) “лице над кое родителите го вршат родителското право за водење спор меѓу него и неговите родители, за склучување на одделни правни дела меѓу нив, како и во други случаи кога нивните интереси се во спротивност” (Закон за семејство, 2015, стр.59) и
- Б) “лице под старателство за водење спор меѓу него и старателот, за склучување правни дела меѓу нив, како и во други случаи кога нивните интереси се во спротивност” (Закон за семејство, 2015, стр.59).

“Кога меѓу малолетници над кои исто лице врши родителско право или меѓу лица кои имаат ист старател треба да се води спор или да се склучи правно дело во кое интересите на малолетните, односно на лицата под старателство се во спротивност, центарот за социјална работа на секое од нив ќе постави посебен старател за водење на спорот, односно склучување на правното дело “(Закон за семејство, 2015, стр.60).

Кога родителите, старателите и “државните органи во вршењето на должноста, ќе дознаат за тоа, должни се да го известат центарот за социјална работа” (Закон за семејство, 2015, стр.60).

Центарот за социјална работа во случаи предвидени со овој закон, ќе преземе потребни мерки за заштита на личноста, правата и интересите на “**странски државјани** додека органот на државата, чиј државјанин е тој, не донесе потребно решение и не преземе определени мерки” (Закон за семејство, 2015, стр.60).

“На барање на лице кое поради **болест, старост или од други оправдани причини** не е способно само да се грижи за себе за своите права и правни интереси, центарот за социјална работа може да му постави старател за одделни работи или за определен вид работи” (Закон за семејство, 2015, стр.60). На барање на “лицето, центарот за социјална работа ќе донесе решение за престанок на старателството” (Закон за семејство, 2015, стр.60).

“При поставувањето на старател за посебен случај, центарот за социјална работа обемот на должностите и правата на старателот, го определува во зависност од околностите на секој одделен случај” (Закон за семејство, 2015, стр.60).

Старателство над малолетни лица – жртви на трговија со луѓе

“Дете - жртва на трговија со луѓе е малолетно лице до 18 години кое со или без негова согласност, на кој било начин, станало жртва на трговија со луѓе заради експлоатација” (Закон за семејство, 2015, стр.60).

Центарот за социјална работа секогаш кога ќе добие известување од Министерството за “внатрешни работи дека е идентификувано малолетно лице - жртва на трговија со луѓе, веднаш презема мерки за заштита на личноста, правата и интересите на детето и го става под старателство” (Закон за семејство, 2015, стр.61). За старател на “малолетно лице - жртва на трговија со луѓе се поставува лице кое е обучено за работа со деца – жртви на трговија со луѓе” (Закон за семејство, 2015, стр.61).

Центарот за социјална работа, во извршувањето на своите работи, е должен да:

- “соработува со Министерството за внатрешни работи, јавниот обвинител, старателот, семејството, родителите и други органи, установи, институции и лица кои можат да му помогнат во осварувањето на најдобриот интерес на детето,
- направи процена на подобноста на семејството,
- го следи однесувањето на детето,
- дава стручна помош на семејството и детето и
- ги презема сите мерки за кои цени дека се во најдобар интерес на детето” (Закон за семејство, 2015, стр.61).

“ Старателот на малолетно лице - жртва на трговија со луѓе е должен да се грижи како родител за личноста, правата и интересите на детето под старателство, а посебно:

- да ја чува тајноста на идентитетот на детето и
- да ја чува тајноста на идентитетот на семејството.

Старателот на дете - жртва на трговија со луѓе, во заштитата на детето, е должен да:

- обезбеди детето да добие здравствена и психо-социјална помош и заштита,
- го придружува детето до безбедното место на згрижување,
- обезбеди за детето целосна и навремена правна помош и заштита,
- извади лични документи за детето,
- обезбеди детето да ги добие сите информации на својот мајчин јазик,
- помогне во процесот на пронаоѓањето и враќањето на детето во семејството или враќање во земјата на потекло,
- преземе мерки за продолжување на образованието,
- биде во постојан контакт со центарот за социјална работа,
- доставува редовно извештаи за преземените дејствија и

- преземе други мерки за заштита на личноста, правата и интересите на детето, водејќи се секогаш од најдобриот интерес на детето” (Закон за семејство, 2015, стр.62).

“ Старателот над дете - жртва на трговија со луѓе, може само со одобрение на центарот за социјална работа да” (Закон за семејство, 2015, стр.62):

- го смести детето кај другиот родител, друго лице или во установа,
- го промени местото на престој на детето,
- го врати во матичното семејство,
- го врати во матичната држава,
- обезбеди здравствена и психо-социјална помош и
- преземе дејствија или да донесе одлуки кои се од значење за животот, здравјето и личноста на детето.

“Ако детето - жртва на трговија со луѓе е државјанин на Р.С.М.” (Закон за семејство, 2015, стр.62) и неговото семејство живее на територијата на Р.С.М., центарот за социјална работа во соработка со Министерството за внатрешни работи ќе го пронајде семејството и ќе направи процена на подобноста на семејството, со цел за враќање на детето во семејството.

“Ако детето - жртва на трговија со луѓе е странски државјанин центарот за социјална работа, во соработка со надлежните органи, ќе го пронајде семејството и во консултација со надлежните служби на државата чиј државјанин е детето, ќе преземе мерки за заштита на личноста, правата и интересите на детето и детето ќе го подготви за враќање во државата” (Закон за семејство, 2015, стр.63).

“Ако врз основа на процената, центарот за социјална работа оцени дека враќањето на детето во семејството не го доведува во опасност здравјето и животот на детето и истото е во најдобар интерес на детето, веднаш ќе го врати детето во семејството” (Закон за семејство, 2015, стр.63). Ако врз основа на процената, центарот за социјална работа оцени дека “враќањето на детето во семејството го загрозува здравјето и животот на детето или на неговото семејство, односно дека враќањето на детето не е во најдобар интерес на детето, ќе најде друго времено сместување” (Закон за семејство, 2015, стр.63). Ако поради ненаоѓање на семејството, смрт на родителите, вклученост на родителите во кривичното дело “трговија со луѓе или од кои било причини, не е можно враќањето на детето во неговото семејство, центарот за социјална работа е должен веднаш да го згрижи детето” (Закон за семејство, 2015, стр.63). Сместувањето трае додека се отстранат “причините поради кои детето не е вратено во семејството, односно додека се пронајдат родителите на детето или негови

роднини кои ќе сакаат да се грижат за него, или додека се утврди дека родителите не се вмешани во кривичното дело” (Закон за семејство, 2015, стр.63).

“Старателството над дете - жртва на трговија со луѓе престанува со враќање на детето во семејството, со смрт на старателот, смрт на детето -жртва на трговија со луѓе, по барање на старателот, родителите или по одлука на центарот за социјална работа” (Закон за семејство, 2015, стр.63).

Назначување на старател

Откако Центарот за социјална работа ќе добие сознание за потребата некое лице да се стави под старателство, тогаш ја започнува постапката за назначување на старател. На тоа лице, “центарот за социјална работа назначува старател, доколку не одлучи должноста старател да ја врши непосредно” (Закон за семејство, 2015, стр.49). “За старател се поставува лице кое има **лични својства и способности** за вршење на должноста старател, а кое претходно ќе даде согласност да биде старател” (Закон за семејство, 2015, стр.49). “За старател првенствено се поставува *близок роднина* на лицето под старателството” (Закон за семејство, 2015, стр.49). “При поставување на старател, центарот за социјална работа ги зема предвид и желбите на лицето под старателство, ако тоа е во состојба да ги изрази, како и желбите на неговите блиски роднини” (Закон за семејство, 2015, стр.50).

“Исто лице да може биде поставено за старател и за повеќе лица ако за тоа се согласи, ако тоа не е во спротивност со интересите на некое од лицата кои се ставаат под старателство и ако со тоа тие се согласат” (Закон за семејство, 2015, стр.50). “Центарот за социјална работа го поставува старателот со решение, во кое ги определува неговите должности и обемот на неговите овластувања” (Закон за семејство, 2015, стр.50).

Старател не може да биде лице:

- 1) “на кое му е одземено вршењето на родителското право,
- 2) на кое му е одземена или ограничена деловната способност,
- 3) чии интереси се во спротивност со интересите на лицата под старателство, односно кое не дава гаранција дека лицето под старателство правилно ќе го воспита и одгледа,
- 4) од кое, со оглед на неговото поранешно и сегашно поведение, личните својства и односите со лицето под старателство и неговите родители, не може да се очекува дека правилно ќе ја врши старателската функција” (Закон за семејство, 2015, стр.50).

За постапката што се води во Центрите за социјална работа, со цел стручните лица да можат да ја проценат подобноста на лицето да биде назначено за старател, вообичаено релевантни документи се:

За старателот, односно за лицето кое треба да се назначи за старател

- Извод од матична книга на родени за лицето кое поднело барање да биде назначено за старател,
- Извод од матична книга на венчани, доколку лицето е во брак
- Потврда за приходи и за поседување имот,
- Уверение од Суд дека на лицето не му е одземена деловната способност
- Уверение од Суд дека не му е одземено родителското право
- Уверение од Суд дека не е осудуван и дека не се води постапка против него
- за утврдување на психо-физичката подобност за вршење на должноста старател, соодветно лекарско уверение
- Уверение за државјанство.

За лицето на кое треба да му се назначи старател (малолетно лице без родители и родителска грижа или за полнолетно лице со одземена деловна способност)

- Извод од матична книга на родени за лицето на кое треба да му се назначи старател
- Извод од матична книга на родени на блиските сродници на лицето,
- Доколку се работи за полнолетно лице на кое му е одземена деловната способност, а кое е во брачна заедница, извод од матична книга на венчани,
- Уверение од матична книга на умрените за блиски починати сродници,
- ако се работи за малолетно лице без родителска грижа – документ со кој се утврдува дека родителот/те не го врши/ат родителското право и должност,
- Потврда за приходи на лицето на кое треба да му се назначи старател,
- Уверение од УЈП за остварени приходи
- Уверение од Катастар за имот на лицето на кое треба да му се назначи старател
- Правосилно Решение од Суд за делумно или наполно одземена деловна способност - доколку се работи за полнолетно лице на кое му е одземена деловната способност.

По увид во приложената документација, “постапката за назначување на старател, односно за процена на подобноста на лицето да биде назначено за старател” (Закон за семејство, 2015, стр.58), изнесува 30 дена, согласно Член 166 од Законот за семејство. 30 дена е предвидената законска рамка согласно која стручниот тим од ЈУМЦСР Тетово (составен од социјален работник, правник, психолог и во случај кога се назначува старател над малолетно дете без родители и родителска грижа, се вклучува и педагог), спроведува стручно советодавна работа, со цел утврдување на подобноста на лицето/подносител на барањето за назначување на старател.

Од правен аспект се прави увид во поднесените списи, согласно кои ќе се утврди дали лицето-подносител на барањето од формално правен аспект ги исполнува погоре

наведените критериуми, односно услови за да биде назначен за старател, а од аспект на лицето на кое треба да му се назначи старатели, се утврдува неговата имотна состојба (подвижниот и недвижниот имот, паричните побарувања и долговите на лицето под старателство - согласно кој се овластува Комисија од Центарот за социјална работа за попис и процена на имотот на лицето под старателство). Се утврдува и фактичката состојба во однос на негови починати и живи блиски сродници и сите релевантни информации кои ги содржат приложените документи.

Од социјален аспект се проценува социјалното функционирање, односно социјалните карактеристики на личноста која треба да се назначи за старател. Тоа подразбира увид на терен: условите на домување, станбената, инфраструктурната опременост, достапност до институции и установи неопходни за нормално секојдневно функционирање, а посебно до оние кои се значително релевантни за лицето на кое треба да му се назначи старател. Потоа се проценува квалитетот на социјалните врски, односно социјалното функционирање на подносителот на барањето за старател со лицето на кое треба да му се назначи старател, како и неговото социјално функционирање во неговото потесно и пошироко опкружување, со цел да се процени дали тоа лице има здрави социјални врски, односно нормално функционира во социјалното опкружување, и дали истото има капацитет да му овозможи на лицето под старателство (согласно капацитетите на самото лице) соодветно социјално функционирање и социјална интеграција. Приходите на подносителот на барањето (вработеност/невработеност, дали е корисник на пензија или пак корисник на некое право од областа на социјалната заштита или согласно некој друг закон) се исто така важни информации кои треба да бидат опфатени во социјалната анамнеза. Дополнително, неопходна е вклученост на сите "крвни роднини во права линија (дедо, баба, мајка, татко, браќа, сестри, внуци)" (Закон за семејство, 2015, стр.5), и истите на писмена изјава на записник да се произнесат во однос на поднесеното барање за старател, односно да дадат изјава дали се согласуваат наведеното лице-подносител на барањето да биде назначен за старател или пак не се согласуваат.

Подобноста на подносителот на барањето од психолошки аспект е еден од најважните елементи потребни да се донесе тимски заклучок односно наод на стручен тим, односно утврдување дали подносителот на барањето поседува соодветни психолошки карактеристики да ја врши старателската должност.

Доколку се назначува старател над малолетно лице без родители и родителска грижа, тогаш секако круцијална е улогата на педагогот во тимот во насока на утврдување на најдобриот интерес на детето на кое треба да му се назначи старател.

Центарот за социјална работа пред да го донесе решението за ставање под старателство, го запознава старателот со значењето на старателството, со неговите права и должности и со другите поважни податоци потребни за вршење на должноста старател. "Центарот за социјална работа на старателот му издава старателска исправа во која е содржан обемот на неговите овластувања" (Закон за семејство, 2015, стр.51).

Во рок од 15 дена од денот на правосилноста на решението "за ставање под старателство и за престанок на старателството, центарот за социјална работа го известува матичарот" (Закон за семејство, 2015, стр.51), односно подрачното одделение при Управата за водење на матични книги за евиденција на Р.С.М. -УВМК. "Ако лицето ставено под старателство има недвижен имот центарот за социјална работа ќе го извести и надлежниот орган кој ги води книгите за евиденција на недвижностите" (Закон за семејство, 2015, стр.51), односно Агенцијата за катастар на недвижности на Р.С.М.- АКН.

"Центарот за социјална работа сите исправи кои содржат правен основ врз основа на кои се врши запишување во катастарот на недвижности за лицата за кои центарот врши непосредно старателство, заедно со пријавите за запишување и доказот за платен надоместок, ги доставуваат по електронски пат до Агенцијата за катастар на недвижности на Република Македонија" (Закон за семејство, 2015, стр.51).

Согласно истражувањето спроведено во вкупно 30 ЈУМЦСР во Р.С.М., може да се констатира дека центрите за социјална работа, во рок од 15 дена од назначување на старател, ја известуваат УВМК, како и АКН доколку лицето од старателство поседува имот.

Доколку се работи за назначување на старател над малолетно дете без родители и родителска грижа на кое му е назначено старател и е опфатено со друг облик на заштита (роднинско згрижувачко семејство, згрижувачко семејство обучено за згрижување на деца, сместување во установа од областа на социјалната заштита), чекор предвиден во процедурата, согласно Член 103-а од Законот за семејство е дека "Центарот за социјална работа за секое дете кое ќе го смести во институција или друго семејство во рок од пет дена од сместувањето на детето писмено ја известува Јавната установа – Завод за социјални дејности Скопје" (Закон за семејство, 2015, стр.34).

Лицата на кои се ставени под старателство, задолжително се упишуваат во **Посебни книги за Евиденција** што се водат при Центрите за социјална работа, и тоа

полнолетните лица под старателство се упишуваат во Книга за евиденција на полнолетни лица делумно или напoлно лишени од деловна способност ставени под старателство, а малолетните во Книга за евиденција на малолетни лица под старателство. За старателите во посебен случај, евиденцијата се води во Книга за евиденција на старатели за посебни случаи.

Согласно постапките што се водат во Центрите за социјална работа, а се однесуваат на најдобриот интерес на лицето ставено под старателство, старателот може во соработка со Стручниот тим од Центарот за социјална работа, да му обезбеди најсоодветен облик на заштита согласно Законот за социјална заштита.

Притоа, согласно Законот за социјална Заштита се предвидени:

А) ПРАВА НА ПАРИЧНА ПОМОШ,

Б) СОЦИЈАЛНА ПРЕВЕНЦИЈА И

В) СОЦИЈАЛНИ УСЛУГИ.

А) Согласно Законот за социјална заштита предвидени се следниве “ПРАВА НА ПАРИЧНА ПОМОШ ОД СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА:

1. гарантирана минимална помош,
2. надоместок заради попреченост,
3. надоместок за помош и нега од друго лице,
4. надоместок на плата за скратено работно време,
5. додаток за домување,
6. траен надоместок и
7. еднократна парична помош” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.8).

Остварувањето на правата на парична помош е согласно соодветни правилници за конкретно право, во кои се определени условите и начинот на остварување на правото, односно согласно утврдениот ризик кај одредено лице или домаќинство. Доколку лицето ставено под старателство или неговиот старател, односно семејството/домаќинството на старателот е изложено на некој ризик од подрачјето на правата на парична помош, истиот по однесено барање и утврдување на фактичката состојба може да биде корисник на соодветното парично право.

Б) “Мерките на СОЦИЈАЛНА ПРЕВЕНЦИЈА се реализираат за заштита од социјални ризици, спречување на појавата на социјални проблеми и ублажување на последиците од настанатите социјални проблеми на граѓаните” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.19).

Мерките на социјална превенција опфаќаат:

- “рано откривање на граѓани во социјален ризик, со социјални потешкотии или проблеми и обезбедување пристап до стручна помош и поддршка,
- превентивни увиди кај социјално ранливи лица, заради согледување на социјалната ситуација и превенција на појава на социјални проблеми,
- организирање едукативни настани, дебати, трибини, кампањи и проекти за превенција на социјални проблеми,
- организирање волонтерски активности за помош на социјално ранливи групи во локалната заедница,
- поттикнување и помош во воспоставување групи за поддршка и самопомош на граѓани со сродни социјални проблеми и
- други превентивни активности за заштита од социјални ризици и спречување на појавата на социјални проблеми” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.19).

“Мерките на социјална превенција се реализираат во соработка помеѓу установите за социјална заштита, предучилишни, образовни, здравствени установи, полициски станици, единицата на локалната самоуправа и други државни органи, правни и физички лица и здруженија” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.19).

За лицата под старателство, како и за нивните старатели и семејствата на старателите, социјалната превенција е многу важна бидејќи преку неа се оневозможува настанување на дополнителни социјални ризици, а преку меѓусекторската соработка со другите институции се овозможува и навремено откривање на некој дополнителен ризик кој би ја влошил социјалната состојба на лицето под старателство или пак на старателот. Навременото откривање би овозможило превенирање на развојот на проблемот/ризикот, со што се зголемува и заштитата на оваа категорија на лица и на тој начин и унапредување на нивната состојба.

В) Согласно Законот за социјална заштита предвидени се следниве **СОЦИЈАЛНИ УСЛУГИ**:

1. “услуги на информирање и упатување,
2. услуги на стручна помош и поддршка,
3. услуги на советување,
4. услуги во домот,
5. услуги во заедницата и
6. услуги за вон-семејна заштита” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.20).

2.1. УСЛУГИ НА ИНФОРМИРАЊЕ И УПАТУВАЊЕ – “Услугите на информирање и упатување опфаќаат информирање на граѓаните за правата од социјална заштита и

расположливите социјални услуги, првична проценка и упатување до други институции, со цел остварување непречен пристап до правата и услугите” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.20).

2.2. УСЛУГИ НА СТРУЧНА ПОМОШ И ПОДДРШКА – “Услугите на стручна помош и поддршка на поединец и семејство опфаќаат помош поддршка за надминување на индивидуални и семејни проблеми преку проценка, планирање, интервенции за заштита и евалуација, како и следење на состојбата по завршување на интервенциите, со цел зајакнување на корисниците, промоција на нивниот непречен развој, обезбедување и одржување на добросостојбата и независноста и нивно долгорочно оспособување за самостојно надминување на социјалните проблеми” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.20).

2.3. УСЛУГИ НА СОВЕТУВАЊЕ – “Услугите на советување опфаќаат советодавна работа, односно советувајќна работа, со цел превенирање, ублажување и надминување на последиците од настанатите социјални проблеми на поединец и семејство, и тоа:

- подготовка за брак, живот во семејство, родителство, планирање на семејство, брачно/партнерско советување за партнери со нарушени односи,
- советување при развод на брак,
- семејна медијација за семејства со нарушени семејни односи,
- психо-социјална поддршка за жртви на семејно насилство,
- психо-социјален третман на сторители на семејно насилство и
- други специјализирани видови на советувања” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.20).

2.4. УСЛУГИ ВО ДОМОТ – “Услуги во домот се услуги за обезбедување помош и нега во домот на лице со привремено или трајно намален функционален капацитет, со цел овозможување на лицето да продолжи да живее во сопствениот дом и превенција на потребата од вонсемејна заштита”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.21). Услуги во домот се:

1. “помош и нега во домот и

2. лична асистенција”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.21).

1) “Со услугата помош и нега во домот, се обезбедува помош во вршење основни и инструментални активности од секојдневниот живот до 80 часа месечно, за лица со намален функционален капацитет кои не можат сами да се грижат за себе, со цел да се оспособи корисникот за само-помош, односно да ја врати, стекне или одржи способноста самиот да се грижи за себе, за да продолжи да живее во сопствениот дом и да води независен живот во заедницата”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.21).

“Корисници на услугата се: лица со најтешка попреченост, односно комбинирана попреченост со највисок степен, потполно слепи лица, стари лица и други лица на кои им е потребна помош и нега во домот”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.21).

2)” Услугата лична асистенција опфаќа индивидуална помош и поддршка за лица од 18 до 65 годишна возраст, со намален функционален капацитет, со цел да се овозможи независно и самостојно живеење, активно и рамноправно учество во заедницата, како и вршење на секојдневни активности, кои лице без попреченост вообичаено ги врши без поддршка”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.21). “Личната асистенција вклучува: помош и поддршка во вршење основни и инструментални активности од секојдневниот живот, помош и поддршка на работното место, образовните институции, центрите за рехабилитација, помош и поддршка во заедницата и други активности од интерес на лицето, до 80 часа месечно”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.21).

Корисници на услугата се “лица со потешка и најтешка телесна попреченост и потполно слепи лица”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.21). Услугата помош и нега во домот и лична асистенција се обезбедува “за лице кое нема склучено договор за доживотна издршка, односно покренало постапка за раскинување на склучен договор за доживотна издршка”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.21). Услугата помош и нега во домот, се обезбедува на “лице на кое помошта во домот не можат да ја обезбедат неговиот брачен другар, родителите или децата, поради заснован работен однос, нарушена здравствена состојба и старост”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.21).

2.5 УСЛУГИ ВО ЗАЕДНИЦАТА – “Услуги во заедницата опфаќаат услуги на дневен, привремен престој, ресоцијализација, рехабилитација, реинтеграција, на корисници, одмена на семејна грижа и куќа на пола пат, заради превенција, згрижување и заштита, а со цел овозможување на корисникот да продолжи да живее во сопствениот дом, односно заедницата и превенција на потребата од вонсемејна заштита”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.22).

1) “Услугата за дневен престој опфаќа дневно згрижување, индивидуални активности за стекнување животни и работни вештини, социјални, културни и рекреативни активности, едукација, социјална поддршка на лицата и нивните семејства и други сродни активности”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.22). “Корисници на услугата се: деца во ризик, лица со попреченост, маргинализирани лица, стари лица и други лица со специфични социјални проблеми”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.22).

2) “Услугата за рехабилитација и реинтеграција на лица кои се соочуваат со социјални и/или здравствени проблеми се обезбедува преку психо-социјална поддршка, терапевтска работа, работно-окупациона терапија, поддршка за стекнување на работни вештини и вештини за вработување, реинтеграција и самостојно живеење”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.). “Корисници на услугата се: деца во ризик, лица со попреченост и маргинализирани лица со специфични социјални и здравствени проблеми”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.22).

3) “Услугата за ресоцијализација се обезбедува преку советодавна работа, индивидуална, семејна и групна терапија, образовна поддршка, придружба, едукации за развој на вештини, спорт, рекреација, творештво, поддршка за стекнување на работни вештини и вештини за вработување и други услуги на ресоцијализација, во зависност од потребите на корисниците”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.22). Услугата за деца кои се под “старателство, а се во ризик и се во судир со законот, се обезбедува во центар за деца, согласно со Законот за правда за децата”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.22).

4) Услуги на “привремен престој - обезбедува заштита и стручна помош на лица кои се наоѓаат во кризна состојба заради надминување на состојбата и нивна социјална интеграција”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.22). “Корисници на услугата се: дете кое ќе се затекне без родителска грижа или како скита, дете жртва на злоупотреба, жртва на семејно насилство и родово базирано насилство, жртви на трговија со луѓе, бездомници”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.22). “Услугата се обезбедува во времетраење до три месеци, со можност за продолжување уште за три месеци, а во исклучителни случаи кога состојбата не е надмината до една година”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.22).

5) Услугата за “одмена на семејна грижа обезбедува краткотрајно згрижување на зависни членови од семејството заради одмена, одмор и задоволување на лични и професионални потреби на членови на семејството кои се грижат за нив”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.23). Услугата може да се обезбеди и “во домот на корисникот”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.23). “Корисник на услугата е член на семејството кој се грижи за старо лице, лице со попреченост и друго болно и изнемоштено лице, кое не може самостојно да ги врши основните и инструменталните активности од секојдневниот живот”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.23). Услугата за одмена на семејна грижа која се реализира “со трошоци надоместени од центарот за социјална работа се обезбедува во времетраење до 15 дена во една календарска година”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.23).

6) “Куќа на пола пат обезбедува помош, поддршка и подготовка за самостојно живеење на лица кои претходно биле под вонсемејна заштита, немаат свој дом или услови за живот во својот дом, заради нивна реинтеграција во општеството”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.23). Услугата се обезбедува “во текот на сместувањето или веднаш по престанокот на сместувањето”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.23). “Корисници на услугата се: дете без родители и родителска грижа, дете по напуштање на воспитна установа за ресоцијализација, возрасни лица по издржување казна затвор, лица со попреченост, зависници од алкохол и дроги по спроведен третман за лекување и други лица со специфични социјални проблеми кои имаат потреба од подготовка за самостоен живот”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.23).

2.6 УСЛУГИ ЗА ВОН-СЕМЕЈНА ЗАШТИТА - Со услуги на вон-семејна заштита се обезбедува “основна заштита која опфаќа: сместување, помош и поддршка од стручни лица, згрижување, исхрана, облека, здравствена заштита, и други услуги во зависност од видот на корисниците, кои немаат услови за живеење во своето семејство или од други причини им е потребна вон-семејна заштита”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.23). Услуги на вон-семејна заштита се:

1. “живеење со поддршка,
2. згрижување во друго семејство и
3. сместување во установа”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.23).

1) Живеење со поддршка – “Живеење со поддршка се обезбедува во посебна станбена единица со помош од стручни или други лица во остварување на основните и инструменталните активности во секојдневниот живот”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.23). “Помошта и поддршката може да биде повремена, дневна или 24 часовна помош и поддршка, во зависност од потребите на корисникот”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.24). “Корисници на услугата се: лица со попреченост и деца без родители или родителска грижа над 14 годишна возраст, а најдоцна до завршување на средното образование, заради оспособување за самостоен живот и интеграција во општеството”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.24). “Во станбена единица за живеење со поддршка може да се сместат најмногу до пет лица, односно седум деца без родители или родителска грижа”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.24).

2) Згрижување во семејство – “Згрижување во семејство опфаќа основна заштита и 24 часовна грижа за деца и возрасни лица кои немаат свое семејство или немаат услови за живот во сопственото семејство”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.24).

Згрижувањето може да се обезбеди како “општо, специјализирано, повремено, интервентно или роднинско згрижување”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.24).

“Општо згрижување е услуга преку која на сместените лица им се обезбедува задоволување на секојдневните потреби, грижа за личноста, воспитанието, образованието, развојот, здравствената состојба, во зависност од секојдневните потреби на сместеното лице”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.24). Корисници на услугата се: “стари лица, деца без родители и родителска грижа, лица со попреченост”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.24).

“Специјализирано згрижување е услуга преку која на сместените лица им се обезбедува општо згрижување на лицата и поддршка до надминување на социјалните проблеми, а која се обезбедува од страна на згрижувачи кои поминале специјализирана обука” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.24). Корисник на услугата е: “дете жртва на семејно насилство, дете во ризик и дете во судир со законот, дете или лице со попреченост”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.24).

“Повремено згрижувачко семејство обезбедува згрижување на дете или возрасно лице згрижено во друго згрижувачко семејство, како и за дете или возрасно лице со попреченост кое живее со родител/старател заради одмор, терапија, лекување и завршување на домашни, семејни и професионални обврски на згрижувачот, односно родителот/старателот”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.24). “По престанокот на потребата од привремено згрижување, згрижувачкото семејство, односно родителот/старателот, ја продолжува грижата за детето или лицето”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.24).

“Интервентно згрижување е услуга на краткорочно згрижување во семејство на лица за кои е неопходна итна заштита, до изнаоѓање на соодветни облици на заштита, а најдолго до 30 дена”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.24). Корисници на услугата се: “дете без родители и родителска грижа, деца од конфликтни семејства, жртви на насилство, жртви на трговија со луѓе и други лица чиј социјален проблем налага итно згрижување и заштита”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.24).

“Роднинско згрижување е услуга за згрижување на дете без родители и без родителска грижа, во семејство на неговите баба, дедо, брат, сестра, вујко, чичко или тетка” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.25).

3) Сместување во установа – “Сместувањето во установа опфаќа основна заштита која обезбедува: згрижување, 24- часовна помош и поддршка од стручни лица, исхрана, облека и обезбедување здравствена заштита, во зависност од утврдените потреби на

корисникот, кој нема услови за живеење во своето семејство или од други причини му е потребна вон-семејна заштита”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.25).

Услугата за сместувањето во установа за “деца, стари лица, лица со попреченост и баратели на азил покрај основната заштита, обезбедува пристап до образование, стекнување на животни вештини, работно оспособување и професионална рехабилитација, социјални, културни и рекреативни активности, во зависност од потребите на корисниците на услугите”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.25).

3.а. Услугата за сместување на “деца во судир со законот на возраст од 14 до 18 години со изречена мерка упатување во воспитна установа, согласно со прописите од областа за извршување на санкциите и упатување во соодветна установа согласно со закон, освен основната заштита, опфаќа и ресоцијализација, реинтеграција, воспитание, пристап до образование и образовна поддршка, организирано минување на слободното време и други услуги за ресоцијализација”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.25). “Услугата се организира во воспитна установа за деца, согласно со Законот за правда на децата” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.25).

3.б. Услугата за сместување на “изнемоштено старо лице, хронично болно лице, терминално болно лице и друго лице во потреба од континуирана помош и нега, освен основната заштита, опфаќа и специјализирана стручна помош и социјална поддршка на неговото семејство” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.25).

3.в. Услугата за сместување на “лица со попреченост, лица кое имаат проблем со зависности и други маргинализирани лица, кои имаат потреба од спроведување на третман и рехабилитација, покрај основната заштита, им се обезбедува, третман и рехабилитација, работно-окупациона терапија, поддршка за стекнување на работни вештини и вештини за вработување, реинтеграција и самостојно живеење, во зависност од потребата на корисникот”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.25).

3.г. Услугата за сместување на “деца без родители и родителска грижа, малолетни родители со деца, самохрана невработена бремена жена еден месец пред породувањето и самохран родител до тримесечна возраст на детето, стари лица, лица со попреченост во групен дом, обезбедува основна заштита за најмногу 10 лица” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.26).

“Интервентно сместување обезбедува заштита во кризна состојба, а најдолго до 30 дена” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.26).

3.д. “Привремено сместување се обезбедува за дете, за кое во моментот кога е настаната потребата не може да му се обезбеди сместување во згрижувачко семејство” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.26). Привременото сместување може

да трае до “обезбедување на сместување во згрижувачко семејство, друга форма на заштита или враќање во сопственото семејство, а најдолго до шест месеци”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.26). Во случај кога на детето му е потребен стручен третман или здравствена услуга, сместувањето може да трае до една година.

3.ѓ. “Центарот за социјална работа може да смести дете во ученички дом или друга установа, доколку оцени дека тоа е во најдобар интерес на детето да го продолжи задолжителното образование”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.26) за:

- “дете без родители и дете без родителска грижа, до оспособувањето за самостоен живот и работа, а најдоцна до завршувањето на средното образование, ако не постојат можности згрижувањето и воспитанието да се обезбеди на друг начин”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.26) и

- “дете во ризик, дете од домаќинство кое користи гарантирана минимална помош и дете жртва на семејно насилство” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.26).

Согласно Член 6 од Законот за заштита на децата, предвидени се следните права:

- 1) “детски додаток,
- 2) посебен додаток,
- 3) еднократна парична помош за новороденче,
- 4) родителски додаток за дете,
- 5) додаток за образование,
- 6) партиципација”(Закон за заштита на децата консолидиран, 2022, стр.2).

Согласно Член 7 од овој закон Облици на заштита на децата се:

- 1) “згрижување и воспитание на деца од предучилишна возраст,
- 2) одмор и рекреација на деца и
- 3) други облици на заштита” (Закон за заштита на децата консолидиран, 2022, стр.3).

Во зависност од потребите на корисникот, услугите од социјална заштита можат да се даваат истовремено и комбинирани со услугите кои ги даваат образовните, здравствените и други установи, за што се склучува протокол за меѓусекторска соработка помеѓу надлежните министерства и/или установите.

Согласно сите погоре наведени права и услуги, лицето ставено под старателство може да биде корисник на некое право или на некоја услуга. Користењето на правата е помош и поддршка на оваа категорија на лица од материјален односно финансиски аспект. Користењето на некоја од услугите се практикува тогаш кога старателот или семејството на лицето под старателство не можат да му ја пружат соодветната нега и грижа, и од страна на стручните лица во Центарот за социјална работа се процени дека најсоодветно за лицето под старателство би било да се смести во некоја установа или

во згрижувачко семејство. Исто така, лицето под старателство може да биде и корисник на некоја од услугите во домот или во заедницата, со цел унапредување на неговата состојба.

Сите права и услуги предвидени со Законот за социјална заштита и Законот за заштита на децата се наменети да го подобрат квалитет на живот на лицата кои се нашле во состојба од ризик, а тука спаѓаат и лицата под старателство.

Располагање со имотот на лицето под старателство

“Старателот е должен во рамките на своите овластувања совесно да се грижи за личноста и за правата и интересите на лицето под старателство и совесно да управува со неговиот имот”(Закон за семејство, 2015, стр.51). “Старателот не може без претходно одобрение од центарот за социјална работа да презема работи кои ги минуваат рамките на редовното работење или управување со имотот на лицето под старателство”(Закон за семејство, 2015, стр.51). “Старателот не може да дава подароци или да прави други располагања со имотот на лицето под старателство без надомест и не може лицето под старателство да го обврзува како гарант”(Закон за семејство, 2015, стр.51).

Ако лицето под “старателство има имот, центарот за социјална работа ќе донесе решение да се изврши попис и проценка и имотот да се предаде на старателот на управување” (Закон за семејство, 2015, стр.51). “Пописот и процената на имот на лицето под старателство го врши Комисија именувана од центарот за социјална работа” (Закон за семејство, 2015, стр.52). *Согласно член 11 од Упатството за водење на евиденција и документација за лицата ставени под старателство, за превземените мерки на старателството и за имотот на лицето под старателство, Службен Весник на Република Македонија од 14 јуни 1993 година*, Комисијата што врши попис и проценка на имотот на лицето под старателство е составена од 3 члена од кои едниот член е од Стручниот тим за старателство, а другите два члена се соодветни стручни лица.

Пописот и процената на имотот го опфаќа: подвижниот и недвижниот имот, паричните побарувања и долговите на лицето под старателство.

Пописот на имотот на лицето под старателство се врши во рок од 30 дена од денот на донесување на Решението за ставање на лицето под старателство.

На “пописот и процената на имотот на лицето под старателство задолжително присуствуваат старателот и лицето под старателство, ако е во состојба да сфати за што се работи, како и лицата во чие владение е имотот на лицето под старателство” (Закон за семејство, 2015, стр.52).

По исклучок, согласно Законот за семејство, центарот за социјална работа, може да “изврши попис и процена на имотот и да преземе други мерки за обезбедување на имотот на лицето кое се става под старателство и пред донесување на решение за ставање под старателство, доколку за тоа постојат оправдани причини” (Закон за семејство, 2015, стр.52). Во случај на “непосредна опасност по имотот на лицето под старателство во поглед на неговиот недвижен имот, центарот за социјална работа може и пред пописот и процената на имотот да побара од судот заверка во јавните книги за евиденција на недвижности за поведување на отстапка за ставање на тоа лице под старателство” (Закон за семејство, 2015, стр.52).

Ако лицето под старателство има “имот надвор од подрачјето на надлежниот центар за социјална работа, центарот за социјална работа грижата за тој имот може да му ја довери на центарот за социјална работа на чие подрачје се наоѓа имотот” (Закон за семејство, 2015, стр.52). Центарот за социјална работа на кого му е доверена грижата за имотот може да определи “посебен старател над тој имот или да се грижи за него непосредно” (Закон за семејство, 2015, стр.52). Тој центар е “должен еднаш годишно да го известува надлежниот центар за социјална работа за состојбата на имотот, а решавањето за располагање со имотот, го задржува надлежниот центар за социјална работа” (Закон за семејство, 2015, стр.52).

Старателот, **“само со одобрение на центарот за социјална работа**, може да ги презема во име и за сметка на лицето ставено под старателство следниве работи:

- 1) да го отуѓи или оптовари недвижниот имот,
- 2) да отуѓи движни предмети од поголема и од посебна лична вредност или да располага со имотни права од поголема вредност,
- 3) да се откаже од наследство или од легат или да одбие подарок и
- 4) да презема други мерки определени со закон”(Закон за семејство, 2015, стр.53).

За располагање и управување со имотот на лицето под старателство, старателот поднесува до меснонадлежниот Центар за социјална работа барање за согласност за располагање или управување со имотот на лицето под старателство, а “Центарот за социјална работа во постапката за давање на одобрение за старателот во поглед на располагањето и управувањето со имотот, односно со правата на лицето под старателство, ја определува намената на прибавените средства и врши надзор над нивната употреба” (Закон за семејство, 2015, стр.53).

Старателот не може да го застапува лицето под старателство во “правни дела во кои како друга странка учествува брачниот другар или близок роднина на старателот, туку за таков случај центарот за социјална работа ќе му постави на лицето под

старателство друг старател или самиот ќе го застапува” (Закон за семејство, 2015, стр.53).

“Старателот може без одобрение од центарот за социјална работа да отуѓи плодови, ситна стока, предмети што се подложни на брзо расипување и други предмети, доколку е тоа во рамките на редовното работење и управување со имотот” (Закон за семејство, 2015, стр.53). “Паричните средства добиени со продажба на предметите можат да се користат само за задоволување на потребите на лицето под старателство” (Закон за семејство, 2015, стр.53).

Старателот може за работи за кои “не е потребно одобрение, да бара совет од центарот за социјална работа, кој е должен таков совет да даде” (Закон за семејство, 2015, стр.53). Центарот за социјална работа е должен на старателот да му укаже “помош во вршење на работите кои тој не е во можност самиот да ги изврши, а особено во составување на подавки, во застапување пред судот и пред други органи” (Закон за семејство, 2015, стр.53).

“Центарот за социјална работа е должен да преземе мерки за обезбедување на правата и интересите на лицето под старателство што произлегуваат од работењето на старателот, како и мерки за заштита на правата и на интересите и на други лица кои произлегуваат од односите на старателството” (Закон за семејство, 2015, стр.56).

Извештај за вршење на старателската должност

Старателот, лицето, другото семејство и установа во која е сместено “лицето под старателство се должни на центарот за социјална работа да му доставуваат извештај за својата работа секоја година, како и тогаш кога тоа тој ќе го побара” (Закон за семејство, 2015, стр.54). Во случај старателството да го врши “непосредно центарот за социјална работа, извештај за работата е должен да поднесе неговиот работник или друго лице кое во името на центарот за социјална работа ги врши работите на старателството” (Закон за семејство, 2015, стр.54). “Извештајот се поднесува писмено или усмено на записник” (Закон за семејство, 2015, стр.54). “Од извештајот на старателот треба да се види неговата грижа за лицето ставено под старателство, а особено за неговото здравје, издржувањето и оспособувањето за самостоен живот” (Закон за семејство, 2015, стр.54), а кај малолетните лица под старателство и за нивното воспитание и образование, како и за сè друго што е од значење за личноста на лицето под старателство. “Извештајот треба да содржи и податоци за управувањето и располагањето со имотот на лицето под старателство и за сите приходи и расходи на лицето под старателство во изминатата година, како и за крајната состојба на неговиот имот” (Закон за семејство, 2015, стр.54).

Согласно практиката во Центрите за социјална работа, старателите на почеток на годината, даваат писмен извештај за претходната година (формулар согласно Упатството за водење на евиденција и документација за лицата ставени под старателство, за превземените мерки на старателството и за имотот на лицето под старателство, Службен Весник на Република Македонија од 14 јуни 1993 година, и во прилог доставуваат дополнителни документи за лицето под старателство од кои може да се утврди дали старателот на тоа лице се грижи за неговата личност, потреби, права и интереси: Уверение од АКН, извод од банка за приходите на лицето под старателство, извештај од лекар за некоја промена во здравствената состојба и препишана терапија, Уверение од училиште и сл .)

“Старателот ги врши своите должности, по правило без надоместок” (Закон за семејство, 2015, стр.54). “Центарот за социјална работа може на старателот да му определи и надомест како награда, ако вложил дополнителен труд и се истакнал во вршењето на своите должности” (Закон за семејство, 2015, стр.54). “Висината на надоместокот на трошоците за старателот ја утврдува центарот за социјална работа” (Закон за семејство, 2015, стр.54).

Наградата и надоместокот на трошоците ги одобрува центарот за социјална “работа од приходот на лицето под старателство, а доколку со тоа би се загрозило издржувањето на лицето под старателство тие трошоци ќе паднат на товар на буџетот на Републиката” (Закон за семејство, 2015, стр.54).

Неправилно управување со имотот на лицето под старателство

“Старателот е должен да му ја надомести штетата на лицето под старателство што му ја сторил со неправилно, несовесно или невнимателно вршење на должноста” (Закон за семејство, 2015, стр.55). Центарот за социјална работа го утврдува износот на штетата и го повикува старателот во определен рок штетата да ја надомести. Доколку “старателот не ја надомести утврдената штета во определениот рок, центарот за социјална работа непосредно ја надоместува штетата на лицето под старателство” (Закон за семејство, 2015, стр.55). “Центарот за социјална работа може кај надлежниот суд да бара од старателот надомест на исплатениот износ” (Закон за семејство, 2015, стр.55). Заради “обезбедување на правата на лицето под старателство, повредени со работењето на старателот, центарот за социјална работа е должен спрема старателот да преземе и други мерки предвидени со закон” (Закон за семејство, 2015, стр.55).

Престанок на старателство

Ако старателот умре или самоволно престане да ја врши старателската должност или ако настанат околности кои го спречуваат старателот да ја врши својата должност, “центарот за социјална работа е должен, без одлагање, да преземе мерки на заштита на интересите на лицето под старателство и да му постави нов старател” (Закон за семејство, 2015, стр.55).

Центарот за социјална работа ќе го ослободи од вршење на “старателската должност ако тоа тој самиот го побара, водејќи сметка за интересите на лицето под старателство, но најдоцна во рок од три месеци од денот на поднесувањето на барањето” (Закон за семејство, 2015, стр.55). Центарот за социјална работа ќе го смени старателот ако утврди дека во вршењето на должноста тој е невнимателен, ги злоупотребува овластувањата дека “со неговата работа се загрозуваат интересите на лицето под старателство или ако смета дека за лицето под старателство е покорисно да му се постави друг старател” (Закон за семејство, 2015, стр.55).

Кога на старателот ќе му престане старателската должност, “центарот за социјална работа е должен веднаш да ги преземе сите потребни мерки за заштита на интересите на лицето под старателство и да му постави нов старател” (Закон за семејство, 2015, стр.56). Старателот на кого му престанала старателската должност, должен е на центарот за социјална работа да му поднесе извештај и сметка за своето работење и на новиот “старател да му ја предаде должноста со записник во рокот што ќе го одреди центарот за социјална работа, но не повеќе од 30 дена” (Закон за семејство, 2015, стр.56).

Во случај на престанок на потребата за старателство центарот за социјална работа ќе го повика старателот во определен рок да поднесе извештај за “работата и за состојбата на имотот на лицето под старателство, како и да го предаде имотот на управување на лицето кое било под старателство, односно на родителот или на посвоителот” (Закон за семејство, 2015, стр.56). “Предавањето на имотот се врши во присуство на старателот, лицето кое било под старателство, односно на родителот или посвоителот и на претставник на центарот за социјална работа” (Закон за семејство, 2015, стр.56).

IIIБ) Историјат на старателството во Р.С.М

Согласно “Указот за прогласување на законот за старателство од 1973 година (Број 03-374, 29 јануари 1973 година), овој Закон за старателство бил донесен од

Собранието на Социјалистичка Република Македонија на седницата на Републичкиот собор, одржана на 29 јануари 1973 година, и на седницата на Социјално-здравствениот собор, одржана на 29 јануари 1973 година” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.6).

Во ОПШТИТЕ ОДРЕДБИ, е дефинирано дека со старателството општествената заедница им дава “посебна заштита на малолетниците кои не се под родителска грижа и на полнолетни лица кои не се способни сами да се грижат за себе и за заштитата на своите права и интереси” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.6). “Според одредбите на овој закон заштита им се дава и на други лица кои не се во состојба или немаат можност сами да се грижат за заштитата на своите права и интереси” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.6).

“Старателството има цел со згрижување, воспитување и образование сестрано да се изградува личноста на малолетните лица под старателство и тие да се оспособат за самостоен живот и за активно учество во дејностите корисни за општеството. Старателството има за цел на полнолетните лица под старателство да им даде заштита која се остварува првенствено со згрижување, лекување и оспособување за самостоен живот” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.6).

Старателството има цел и да ги обезбедува имотните и други права и интереси на лицата под старателство.

Посебната заштита на “лицата под старателство се остварува преку општински орган за старателство” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.6).

Во остварувањето на своите задачи органот за старателство соработува со правосудните и други надлежни органи, со месните заедници, со организациите на здружен труд, со општествените организации и здруженија на граѓани како и со одделни граѓани кои покажуваат интерес за таква соработка.

Органот за старателство применува “воспитни и други мерки изречени од судовите и од други надлежни органи, заради подигање, воспитување и образование на малолетниците и на други лица на кои овие мерки се однесуваат и врши други работи што му се ставени во надлежност со посебни прописи” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.6).

Работите на “старателството во општината ги врши центарот за социјална работа, а во општините, во кои не постои центар за социјална работа, работите на старателството ги врши општински орган на управата, надлежен за

социјална заштита (орган за старателство)” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.7).

Со статутот на “центарот за социјална работа се уредува начинот на вршењето на работите на старателството” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.7).

Надлежноста на органот за старателство се определува според “местото на живеалиштето, а ако нема живеалиште, според престојувалиштето на лицето кое треба да се стави под старателство” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.7).

Местото на живеалиштето и местото на престојувалиштето се определуваат според моментот кога настанале условите за ставање под старателство. “Ако се промени живеалиштето односно престојувалиштето на лицето под старателство, новиот надлежен орган за старателство ќе реши дали ќе се менува старателот и дали ќе се менуваат мерките што ги определил поранешниот орган за старателство” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.7).

Постапката за “ставање под старателство се поведува по службена должност” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.7). “За потребата некое лице да се стави под старателство или врз него да се примени некој облик на заштита што ја дава органот за старателство, должни се да го известат органот за старателство:

1) матичарот и државните органи кога во вршењето на должноста ќе дознаат за таков случај,

2) роднините, членовите на домаќинството и соседите,

3) *организациите на здружен труд, месните заедници и други организации”* (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.7).

Кога “органот за старателство ќе дознае дека некое лице треба да се стави под старателство, тој веднаш презема потребни мерки за заштита на личноста, правата и интересите на тоа лице” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.7). Органот за старателство кога решава за “обликот на заштитата што ќе се применува врз лицето под старателство, првенствено ќе се раководи од интересите на лицето под старателство, од современите методи за социјална заштита и од неговите материјални можности” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.7).

Органот за старателство според прописите за управна постапка “решава за ставање под старателство, за поставување или за разрешување од должност старател, за обемот на овластувањата на старателот и за правата и правните интереси на лицето

под старателство, како и за престанок на старателството” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.7). “Во другите случаи органот за старателство постапува на најцелисходен начин, зависно од природата на мерките на старателството што ги определува” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.7). Органот за старателство може “да ги менува своите порано донесени решенија, кога тоа го бараат интересите на лицето под старателство, ако со тоа не се засегнуваат правата на трети лица” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.7). “Против решението може да се поднесе жалба до *републичкиот орган на управата* надлежен за работите на социјалната заштита” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.7).

“Лицето под старателство, кое е во состојба да го стори тоа, неговите роднини, како и органите и организациите предвидени со овој закон, можат да поднесат приговор на работата на старателот и на работата на органот за старателство” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.7). Приговорите на работата на старателот, односно на органот за старателство, можат да се упатат до органот за старателство односно до *советот на општината* надлежен за социјална заштита. Органот за старателство односно советот ги испитува приговорите што му се упатени и ако најде дека се основани ги определува мерките што ќе се преземат.

“Трошоците за спроведување на мерките што се преземаат во интерес на лицето под старателство се покриваат:

- 1) од приходите на лицето под старателство,
- 2) од средствата добиени од лица кои се должни да му даваат издржување на лицето под старателство
- 3) од имотот на лицето под старателство,
- 4) од средствата добиени за лицето под старателство по основ на социјална заштита” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.7).

Доколку лицата “кои се должни да му даваат издржување на лицето под старателство не го прават тоа, органот за старателство може преку суд да бара да му бидат надоместени трошоците” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.7).

На лицето под старателство органот за старателството му поставува старател. “За старател се поставува лице кое има лични својства за вршење на должноста старател и кое претходно ќе даде согласност да биде старател” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.7). “За старател првенствено се поставува близок роднина на лицето под старателство” (Указ за прогласување на законот за

старателство, 1973, стр.7). “При поставувањето на старател органот за старателство ќе ги земе предвид и желбите на лицето под старателство, ако е во состојба да ги изрази, како и желбите на неговите блиски роднини”

(Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.7).

Не може да биде старател лице:

1. кое е лишено од родителски права,
2. “кое е лишено од деловна способност,
3. чии интереси се во спротивност со интересите на лицето под старателство,
4. од кое, со оглед на неговото поранешно и сегашно поведење, личните својства и односите со лицето под старателство и неговите родители, не може да се очекува дека правилно ќе ја врши старателската должност” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.7).

“На лице под старателство сместено во установа за воспитување, социјална, здравствена или друга установа, органот за старателство ќе му постави старател за вршење на работите на старателството што таа установа не ги врши” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.7). Органот за старателство може да реши “должноста на старател да ја врши непосредно” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.7). Органот за старателство може да ги ограничи овластувањата на старателот и да реши одделни работи на старателството да ги врши непосредно. Ако органот за старателство ја врши должноста на старател, “тој може одделни работи да ги довери да ги вршат стручни лица во негово име и под негов надзор” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.7).

Органот за старателство ќе му издаде на старателот исправа за поставувањето за старател и за обемот на неговите овластувања.

Ако “лицето под старателство има имот, органот за старателство ќе нареди да се изврши попис и проценка на имотот што ќе му го предаде на старателот на управување” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.8). За предавањето на имотот се составува записник што го потпишуваат “овластениот работник на органот за старателство и старателот” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.8). Ако “лицето под старателство има имот надвор од подрачјето на надлежниот орган за старателство, органот за старателство грижата за тој имот може да му ја довери на органот за старателство на чие подрачје се наоѓа имотот” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.8). Органот за старателство “на кого му е доверена грижата за имотот може да определи посебен старател над тој имот или да се грижи за него непосредно” (Указ за

прогласување на законот за старателство, 1973, стр.8). Органот од претходниот став е должен “еднаш годишно да го известува надлежниот орган за старателство за состојбата на имотот” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.8). Решавањето за располагање со имотот го задржува надлежниот орган за старателство.

“Старателот е должен во рамките на своите овластувања совесно да се грижи за личноста и за правата и интересите на лицето под старателство и совесно да управува со неговиот имот” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.7). Старателот може да преземе мерки надвор од неговите овластувања само со претходна согласност од надлежниот орган за старателство. “Старателот во име на лицето под старателство и за негова сметка самостојно ги врши работите што спаѓаат во редовното работење и управување со имотот” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.8). Слободните парични средства старателот е должен да ги вложи на штедна книшка и со нив може да располага со претходна согласност од органот за старателство. При преземањето на секоја поважна работа старателот, по можност, се советува и со лицето под старателство.

“Старателот го застапува лицето под старателство” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.8). Органот за старателство го застапува лицето под старателство ако должноста старател ја врши непосредно или ако му ги “ограничил овластувањата на старателот и ако решил лицето под старателство да го застапува самиот тој” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.7). Старателот е должен на органот за старателство да му поднесува” извештај за својата работа секоја година, најдоцна до крајот на февруари, и кога тоа ќе го побара органот за старателство” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.8).

“Старателот ги врши своите должности, по правило, без надоместок” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.8). “Органот за старателство може да му определи на старателот награда ако вложил дополнителен труд во вршењето на старателството” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.8). Старателот има право на надоместок за оправданите трошоци сторени во вршењето на своите должности.

“Старателот е должен да му ја надомести штетата на лицето под старателство што му ја сторил со неправилно и невнимателно вршење или со самоволно напуштање на должноста старател” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.8).” Органот за старателство спрема старателот е должен да преземе мерки за обезбедување на правата на лицето под старателство што

произлегуваат од неправилната работа на старателот” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.8).

Органот за старателство ќе го разреши старателот ако утврди дека во вршењето на должноста старател е невнимателен, ги злоупотребува овластувањата, дека “со неговата работа се загрозуваат интересите на лицето под старателство, или ако смета дека за лицето под старателство е покорисно да му се постави друг старател” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.8). *Органот за старателство ќе го разреши од должност старателот по негово барање, “водејќи сметка за интересите на лицето под старателство, а најдоцна во рок од три месеци од денот на поднесувањето на барањето”* (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.8).

Во случај на смрт на старателот, неговите полнолетни наследници, што живееле со него во заедница, се должни за смртта на старателот веднаш да го известат органот за старателство.

Кога на старателот ќе му престане старателската должност, органот за старателство е “должен веднаш на лицето под старателство да му постави нов старател” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.8). Старателот на кого што му престанала старателската должност, е должен “на новиот старател да му ја предаде должноста со записник во рокот што ќе го одреди органот за старателство” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.8). Старателството ќе се забележи “во посебна книга за старателство и во матичната книга на родените, како и во книгите за евиденција на недвижности ако лицето под старателство има недвижен имот” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.8).

Старателство над малолетни лица

“Малолетно лице без родителска грижа”(Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.8) се става под старателство. “Старателот на малолетно лице е должен да се грижи како родител за личноста на малолетникот, а особено за неговото здравје, воспитување, образование и оспособување за самостоен живот”(Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.8). Малолетник под старателство што наполнил “15 години од животот може да врши сам свои правни работи, но за да имаат правна сила тие работи потребно е одобрение од неговиот старател, а за оние работи кои старателот не може сам да ги преземе потребна е согласност на органот за старателство”(Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.8).

“Малолетник под старателство што наполнил 15 години од животот може слободно да располага со својот личен доход, при што е должен да придонесува за своето издржување, воспитување и образование”(Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.8).

“Старателството на малолетник престанува со неговото полнолетство, со склучување брак или со негово посвојување”(Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.8). “Органот за старателство ќе продолжи да му ја дава својата помош на лицето на кое старателството му престанало поради настапување на полнолетството, ако тоа додека траело старателството од оправдани причини не можело да се оспособи за самостоен живот”(Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.8).

Кога престанува старателството, органот за старателство ќе определи “рок во кој старателот е должен да го предаде имотот на лицето под старателство и да поднесе извештај за состојбата на имотот”(Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.9). По поднесувањето на извештајот органот за старателство ќе го разреши старателот од должноста.

Органот за старателство може малолетното лице под “старателство да го даде на чување и одгледување и на лице кое не ја врши должноста старател, односно да го смести во соодветна установа, раководејќи се од интересите на малолетното лице”(Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.9). Малолетникот ќе се смести на одгледување и чување првенствено “кај роднина што е должен да го издржува, а лицето на кое му е доверен малолетникот на чување и установата во која е сместено малолетното лице под старателство, се должни да го известуваат старателот и органот за старателство за сите поважни промени во условите на животот, здравјето, воспитувањето и образованието на малолетникот”(Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.9). Лицето или установата, каде што малолетното лице е сместено на одгледување и чување, не можат да се ослободат од оваа должност без претходна согласност на старателот односно на органот за старателство.

Ако и по настапувањето на полнолетството, *поради физички или психички недостатоци* лицето “не е способно само да се грижи за себе и за своите права и интереси, старателот или органот за старателство ќе поведат постапка тоа лице по друг основ да биде ставено под старателство” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.9).

Старателство над лица ЛИШЕНИ од деловна способност

“Лицата делумно или напoлно *лишени* од деловна способност со решение на судот се ставаат под старателство”(Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.9). Правосилното “решение за лишување од деловна способност судот веднаш го доставува до надлежниот орган за старателство, кој во рок од 30 дена од денот на приемот на решението ќе го стави лицето лишено од деловна способност под старателство”(Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.9).

Старателот на лице “лишено напoлно од деловна способност е должен да се грижи особено за неговата личност, водејќи сметка за причините поради кои е лишено од деловната способност и настојувајќи да се отстранат тие причини за да се оспособи лицето за самостоен живот”(Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.9).

Старателот на лице кое е “напoлно лишено од деловна способност ги има правата и должностите на старател на малолетно лице кое нема напoлнето 15 години од животот”(Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.9).

Старателот на лице “делумно лишено од деловната способност има должности и права на старател на малолетно лице кое има напoлнето 15 години од животот”(Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.9), *но органот за старателство може, да определи работи кои лицето делумно лишено од деловна способност може да ги презема самостојно и без одобрување.*

“Судот е должен веднаш да го извести органот за старателство кога ќе се поведе постапка за лишување на лице од деловна способност”(Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.9). Органот за старателство во постапката за “лишување од деловна способност може да назначи привремен старател на лицето за кое се води постапката”(Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.9). Должноста на “привремениот старател престанува веднаш штом ќе се постави постојан старател или штом решението на судот дека нема место за лишување од деловна способност ќе стане правосилно” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.9). Старателството над “лице лишено од деловна способност престанува кога со решението на судот ќе се прогласи за деловно способно”(Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.9).

Старатели за посебни случаи

Органот за старателство ќе му постави старател за одделни “работи или определен вид, работи на лице чие место на живеење не е познато, а кое нема застапник, на непознат сопственик на имот, кога е потребно некој да се грижи за тој имот, како и во други случаи кога е тоа потребно заради заштита на правата и интересите на одделни лица”(Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.9). Старател може под условите определени со закон, да им постави и “органот пред кој се води постапката”(Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.9). “Овој орган е должен за тоа без одлагање да го извести надлежниот орган за старателство”(Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.9). Органот за старателство, спрема старателот поставен според погоренаведените услови, “ги има сите овластувања како и спрема старателот кого сам го поставил”(Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.9).

Органот за старателство може да постави посебен старател:

— “на лице над кое родителите го вршат родителското право за водење спор меѓу него и неговите родители, за склучување одделни правни работи меѓу нив, како и во други случаи кога нивните интереси се во спротивност” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.9),

— на “лице под старателство за водење спор меѓу него и старателот, за склучување правни работи меѓу нив, како и во други случаи кога нивните интереси се во спротивност” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.9).

Кога “меѓу малолетници над кои исто лице врши родителско право или меѓу лица што имаат ист старател треба да се води спор или да се склучи правна работа во која интересите на малолетникот, односно на лицето под старателство се во спротивност, ќе му се постави на секое од нив посебен старател за водење на спорот, односно за склучување на правната работа” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.9).

Кога “родителите, посвоителите, старателите и државните органи, во вршењето на должноста, ќе дознаат за случаите од претходниот став на овој член, тие се должни да го пријават тоа на органот за старателство”(Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.9).

Ако со меѓународен договор не е определено поинаку, органот за старателство во случаите предвидени со овој закон ќе преземе потребни “мерки за заштита на

личноста, правата и интересите на странски државјани додека органот на државата, чиј државјанин е тој, не донесе потребно решение и не преземе определени мерки” (Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.9). При поставувањето старател, органот за старателство ќе го определи “обемот на должностите и правата на старателот, имајќи ги предвид околностите на секој одделен случај”(Указ за прогласување на законот за старателство, 1973, стр.9).

IV Поглавје - Емпириско истражување

IVA) Истражување со прибирање на податоци

Според “податоците на **Државниот завод за статистика**, во 2020 година, вкупниот број на **малолетни** корисници на социјална заштита изнесуваше 16 262, додека вкупниот број на **полнолетни** корисници на социјална заштита изнесуваше 49 263”(ДЗС- социјална статистика / Установи и права на социјална заштита за малолетни и полнолетни корисници, 2020 година, стр.1). Од вкупните “права на социјална заштита кај **малолетните корисници**, најголемо учество имаа услугите на социјална работа кои изнесуваа 52.3 %, додека од вкупните права на социјална заштита кај полнолетните корисници, најголемо учество имаа услугите за социјална заштита кои изнесуваа 87.4 %. Во 2020 година, 32 345 носители на домаќинства (број на домаќинства) беа корисници на социјална парична помош”(ДЗС, социјална статистика, Установи и права на социјална заштита за малолетни и полнолетни корисници, 2020 година, стр.1).

Малолетни корисници на социјална заштита

Во 2020 година, состојба 31 декември, од вкупно **16 262** “Малолетни корисници на социјална заштита, вкупно биле 982 деца без родители и родителска грижа, а во 2019 година вкупно имало 943 деца без родители и родителска грижа” (ДЗС, социјална статистика публикации, 2020, стр.1). *(останати наведени категории се: проблеми во бракот и семејството, деца во ризик, деца во судир со законот, наполно слепи лица, наполно глуви лица, лица со пречки во гласот, лица со телесна попреченост, лица со интелектуална попреченост, аутизам, лица со комбинирана попреченост и други).*

Согласно статистичките податоци кои се однесуваат малолетни корисници на права и услуги на социјална заштита, ќе се осврнеме на категоријата услуги на социјална заштита која се однесува на **старателството, посвојувањето, сместување во семејства и институции и корисници на Права од социјална парична помош.**

Имено, Во 2020 година, по бројот на корисници на Права на социјална заштита за малолетни корисници, во доменот **УСЛУГИ НА СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА**, наведени се следните статистички податоци:

од вкупно **9 994** “**малолетни корисници на услуги на социјална заштита**, **2 742** биле деца без родители и родителска грижа” (ДЗС, социјална статистика публикација, 2020, стр.1).

1. Од овие 9 994 малолетни корисници на услуги на социјална заштита, **705** се опфатени со старателството, од кои:
 - “694 биле ставени под старателство како деца без родители и родителска грижа” (ДЗС, социјална статистика публикација 822, 2020, стр.2),
 - 2 биле под старателство поради проблеми во бракот и семејството,
 - 5 биле ставени под старателство како деца во ризик,
 - 2 биле ставени под старателство како деца во судир со законот,
 - 2 биле ставени под старателство како лица со комбинирани пречки во развојот.
2. Од вкупно 9 994 малолетни корисници на услуги на социјална заштита, **160** се опфатени со услугата посвојување. Од овие “160 деца, 159 биле деца без родители и родителска грижа и 1 дете поради проблеми во бракот и семејството”(ДЗС, социјална статистика публикација 822, 2020, стр.1).
3. Од вкупно 9 994 малолетни “корисници на услуги на социјална заштита, **1 030** се сместени во семејства и институции, и тоа 542 во згрижувачко семејство, 41 во установа за социјална заштита, 37 во мал групен дом, 56 во организирано живеење со поддршка, 57 во центар за жртви на семејно насилство и 297 дневно згрижување во дневен центар” ДЗС, социјална статистика публикација 822, 2020, стр.5). Овие 1 030 сместени малолетни разгледани во категории според видот на ризикот се прикажани со следниве бројки:

А) 603 “малолетни корисници како деца без родители и родителска грижа биле сместени во семејства и институции”(ДЗС, социјална статистика публикација 822, 2020, стр.5), и тоа од нив:

- 475 биле сместени во згрижувачко семејство,
- “30 биле сместени во установа за социјална заштита”(ДЗС, социјална статистика публикација 822, 2020, стр.5),
- 33 биле сместени во мал групен дом,
- 46 биле во организирано живеење со поддршка,
- “7 биле сместени во центар за жртви на семејно насилство”(ДЗС, социјална статистика публикација 822, 2020, стр.5) и
- 12 биле дневно згрижени во дневен центар.

Б) 53 малолетни корисници биле сместени во семејства и институции поради проблеми во бракот и семејството, и тоа од нив:

- 2 биле сместени во згрижувачко семејство,
- “1 било сместено во установа за социјална заштита”(ДЗС, социјална статистика публикација 822, 2020, стр.5) и

- 50 биле сместени во центар за жртви на семејно насилство.

В) 75 малолетни корисници биле сместени во семејства и институции како деца во ризик, и тоа од нив:

- 1 било сместено во згрижувачко семејство,
- “3 биле сместени во установа за социјална заштита”(ДЗС, социјална статистика публикација 822, 2020, стр.5),
- “2 биле сместени во мал групен дом,
- 1 било во организирано живеење со поддршка и
- 68 биле дневно згрижени во дневен центар”(ДЗС, социјална статистика публикација 822, 2020, стр.5).

Г) 4 малолетни корисници биле сместени во семејства и институции како деца во судир со законот, и тоа од нив:

- 2 биле сместени во мал групен дом и
- 2 биле во организирано живеење со поддршка.

Д) 3 малолетни корисници биле сместени во семејства и институции како лица со оштетен вид, и тоа од нив:

- 2 биле сместени во згрижувачко семејство и
- 1 било во организирано живеење со поддршка.

Ѓ) 4 малолетни корисници биле сместени во семејства и институции како лица со пречки во вербалната комуникација, и тоа од нив:

- 1 било сместено во згрижувачко семејство и
- 3 биле дневно згрижени во дневен центар.

Е) “25 малолетни корисници биле сместени во семејства и институции како лица со телесен инвалидитет, и тоа од нив:

- 7 биле сместени во згрижувачко семејство и
- 18 биле дневно згрижени во дневен центар”(ДЗС, социјална статистика публикација 822, 2020, стр.5).

Ж) 109 “малолетни корисници биле сместени во семејства и институции како лица со пречки во менталниот развој” (ДЗС, социјална статистика публикација 822, 2020, стр.5), и тоа од нив:

- 19 биле сместени во “згрижувачко семејство,
- 1 било сместено во установа за социјална заштита,
- 1 било во организирано живеење со поддршка и
- 88 биле дневно згрижени во дневен центар” (ДЗС, социјална статистика публикација 822, 2020, стр.5).

3) “23 малолетни корисници биле сместени во семејства и институции како лица со аутизам” (ДЗС, социјална статистика публикација 822, 2020, стр.5), и тоа од нив:

- 1 било во организирано живеење со поддршка и
- 22 биле дневно згрижени во дневен центар.

5) “118 малолетни корисници биле сместени во семејства и институции како лица со комбинирани пречки во развојот” (ДЗС, социјална статистика публикација 822, 2020, стр.5), и тоа од нив:

- “23 биле сместени во згрижувачко семејство,
- 5 биле сместени во установа за социјална заштита,
- 4 биле во организирано живеење со поддршка и
- 86 биле дневно згрижени во дневен центар” (ДЗС, социјална статистика публикација 822, 2020, стр.5).

И) “13 малолетни корисници биле сместени во семејства и институции”(ДЗС, социјална статистика публикација 822, 2020, стр.5) како други, и тоа од нив:

- “12 биле сместени во згрижувачко семејство и
- 1 било сместено во установа за социјална заштита” (ДЗС, социјална статистика публикација 822, 2020, стр.5).

4. Од вкупно 9 994 “малолетни корисници на услуги на социјална заштита, **481** се корисници на **Права од социјална парична помош**” (ДЗС, социјална статистика публикација 917, 2020, стр.6), од кои:

- “318 се деца без родители и родителска грижа”(ДЗС, социјална статистика публикација 917, 2020, стр.5),
- 5 се деца каде што има “проблеми во бракот и семејството,
- 2 се деца во ризик,
- 1 лице со оштетен вид,
- 3 лица со пречки во вербалната комуникација
- 2 со телесен инвалидитет,
- 15 лица со пречки во менталниот развој
- 6 се лица со комбинирани пречки во развојот,
- 129 други” (ДЗС, социјална статистика публикација 917, 2020, стр.5).

Од погоренаведените статистички податоци може да заклучиме дека категоријата на старателство има широк распон во смисла на користење на услугите од социјална заштита. Имено, од вкупно 1030 малолетни лица за кои стручните лица од

“Центрите за социјална работа процениле дека најсоодветен облик на заштита бил сместувањето во семејства и институции”(ДЗС, социјална статистика публикации, 2020, стр.5), само 705 се опфатени со старателството, што значи дека за останатите 325 сместени лица, старателството не било потребно или неопходно како облик на заштита. Исто така од 705 малолетни лица “ставени под старателството, само 160 биле опфатени со услугата за посвојување, а за останатите малолетни лица под старателство стручните лица процениле дека посвојувањето не е потребно или соодветно”(ДЗС, социјална статистика публикација, 2020, стр.5). Воедно, мала е и бројката на малолетните лица кои се корисници на права, односно од вкупно 9 994 “малолетни корисници на услуги на социјална заштита, 481 се корисници на Права од социјална парична помош”(ДЗС, социјална статистика публикација, 2020, стр.5).

Доколку разгледуваме тенденција на пораст или намалување на бројот на **Малолетните корисници на социјална заштита (според состојбата на евиденцијата 2020 година)**, согласно податоците од Државниот завод за статистика можеме да го кажеме следново:

На почетокот на годината, односно на 01.01.2020 имало вкупно 943 “деца без родители и родителска грижа, а на крајот на годината, односно на 31.12.2020, бројот се зголемил, односно вкупната бројка била 982”(ДЗС, социјална статистика публикација, 2020, стр.5). Во текот на оваа календарска година имало 250 новоевидентирани деца, а 211 деца ставено во пасива.

Во оваа категорија се опфатени “деца без двајцата родители, деца од непознати родители, деца напуштени од родителите, деца од родители на кои им е одземено родителското право, и деца од родители кои се спречени да ја вршат родителска должност”(ДЗС, социјална статистика публикации, 2020, стр.5).

Во статистичките податоци од Државниот завод за статистика се наведени и **други категории на малолетни лица**, за кои доколку се процени дека се во ризик би се предвидело и старателството како облик за социјална заштита, односно назначување на старател на истите поради потребата да се заштитат нивните права и интереси.

Тие категории се:

- деца во ризик поради проблеми во бракот и семејството (нарушени брачни и партнерски односи, дете на кое му се уредуваат односите со родителот со кој не живее, семејно насилство, деца од семејства со нарушени семејни односи)
- Деца во ризик,
- Дете во судир со законот,
- Наполно слепи лица ,

- Наполно глуви лица,
- Лица со пречки во гласот, говорот и јазикот,
- Лица со телесна попреченост (тешка телесна инвалидност, потешка телесна инвалидност, најтешка телесна инвалидност)
- Лица со интелектуална попреченост (со лесни пречки во менталниот развој, со умерени пречки во менталниот развој, со тешки пречки во менталниот развој, со длабоки пречки во менталниот развој)
- Аутизам
- Лица со комбинирани пречки во развојот
- Деца жртви на сексуална злоупотреба,
- Деца на улица,
- Деца кои злоупотребуваат дрога и други психотропни супстанции и прекурзори
- Лице со наполнети 16 години што сака да склучи брак,
- Материјално загрозени семејства,
- Хронично болни.

Полнолетни корисници на социјална заштита

Кога станува збор пак за “Полнолетни корисници на социјална заштита според категоријата, состојба 31 декември, за 2020 година, од вкупно **49 263 Полнолетни корисници на социјална заштита**” (ДЗС, социјална статистика публикации, 2020, стр.5),

- 2 264 се Социјално исклучени,
- 2 603 се Наполно слепи лица,
- 2 867 се Наполно глуви лица,
- 16 204 се Лица со телесна попреченост,
- 4 218 се Лица со интелектуална попреченост,
- 3 194 се лица со комбинирана попреченост,
- 5 508 се Материјално необезбедени,
- 4 941 се Стари лица,
- 7 464 се наведени како Други корисници.

Споредено со 2019 година, се забележува **опаѓање** на бројката на Полнолетни корисници на социјална заштита, односно во 2019 година имало вкупно 50 159 Полнолетни корисници на социјална заштита, иако опаѓањето е забележано само кај

лицата кои се социјално исклучени, со телесна попреченост, со интелектуална попреченост, кај стари лица и кај други корисници.

Исто како и кај малолетните корисници на социјална заштита, и тука нема да ги анализираме сите категории на полнолетни лица кои се корисници на права на социјална заштита за 2020 година, туку ќе се осврнеме само на категоријата услуги на социјална заштита која се однесува на **старателството и на Сместување во семејства и институции.**

Имено, Во 2020 година, по бројот на корисници на Права на социјална заштита за малолетни корисници, во доменот УСЛУГИ НА СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА, наведени се следните статистички податоци:

1. од вкупно **126 505 “полнолетни корисници** на услуги на социјална заштита, **2 160** се опфатени со старателството, од кои:
 - 8 лица со оштетен вид биле ставени под старателство,
 - 14 лица со оштетен слух биле под старателство,
 - 124 лица со пречки со телесен инвалидитет биле ставени под старателство,
 - 453 лица со пречки во менталниот развој биле ставени под старателство,
 - 453 лица со комбинирани пречки во развојот биле ставени под старателство,
 - 92 материјално необезбедени биле ставени под старателство,
 - 95 стари лица биле ставени под старателство,
 - 921 се други корисници ставени под старателство”(ДЗС, социјална статистика публикации 917, 2020, стр.5).

2. од вкупно **126 505 “полнолетни корисници** на услуги на социјална заштита, **630** се сместени во семејства и институции, од кои:

- 39 се сместени во семејства и институции како социјално исклучени,
- 18 лица со оштетен вид,
- 88 лица со пречки со телесен инвалидитет,
- 160 лица со пречки во менталниот развој,
- 139 лица со комбинирани пречки во развојот ,
- 38 материјално необезбедени,
- 110 стари лица,
- 38 други”(ДЗС, социјална статистика публикации 917, 2020, стр.5).

3. од вкупно **126 505 “полнолетни корисници** на услуги на социјална заштита, **74 787** се корисници на **Права од социјална парична помош, и тоа:**

- 189 се социјално исклучени,
- 7 000 се лица со оштетен вид,

- 5 367 се лица со оштетен слух,
- 8 303 се лица со телесен инвалидитет,
- 6 793 се лица со пречки во менталниот развој,
- 20 383 се лица со комбинирани пречки во развојот,
- 4 477 се материјално необезбедени,
- 3 542 се стари лица,
- 18 733 се други корисници”(ДЗС, социјална статистика публикации 917, 2020, стр.5).

Од погоренаведеното кое се однесува на полнолетните корисници на социјална заштита можеме да заклучиме дека 2 160 се опфатени со старателството, а само 630 се сместени во семејства и институции. Голем процент од “полнолетни корисници на услуги на социјална заштита се корисници на Права од социјална парична помош, односно од вкупно 126 505 полнолетни корисници на услуги на социјална заштита, 74 787 се корисници на Права од социјална парична помош”(ДЗС, социјална статистика публикации, 2020, стр.5).

Доколку се осврнеме на статистичките податоци кои се однесуваат на **“Установи за социјална заштита**, ќе заклучиме дека во 2020 година:

- во вкупно 3 Установи за сместување на деца и млади без родители и родителска грижа има сместено вкупно 74 корисници,
- Во вкупно 3 Установи за згрижување на лица со пречки во менталниот и телесниот развој има сместено вкупно 318 корисници,
- Во вкупно 1 Установа за згрижување на деца со воспитносоцијални проблеми и нарушено поведение има сместено 38 корисници.
- Во вкупно 173 Трговски друштва за вработување инвалиди (приватна сопственост) има вклучено 1 915 корисници и
- Во вкупно 35 Установи-домови за возрасни лица има сместено 1 559 корисници”(ДЗС, социјална статистика публикации, 2020, стр.2).

IVБ) Анкета на вработени во Центрите за социјална работка во Р.С.М

До 30 центри за социјална работа по маил беше испратена анкета за потребите за изработка на магистерска тема “Старателството како облик на социјална заштита во Р.С.М”, и добиени се одговори од вкупно 20 центри. Од одговорите добиен е следниот приказ:

На првото прашање - Колку вкупно лица има во Вашиот Центар за социјална работа евидентирани како **малолетни лица ставени под старателство**, заклучно со 09.2022 година?

Одговор дале сите 20 центри за социјална работа, и вкупната бројка на малолетни лица ставени под старателство заклучно со 09.2020 година изнесува **638**.

На второто прашање - Наведете ги главните **причини** за ставање на малолетното лице под старателство, со наведување на моменталната бројка на деца ставени под старателство до секоја наведена причина.

Од 20 центри, одговор дале вкупно **17** центри, под претпоставка дека се работи за поголеми центри кои опфаќаат поголем број на малолетни лица под старателство, и податоци за истите по категории не е наведен. Од добиените податоци пак, добиен е следниот приказ:

- а) дете чии родители не се живи или чии родители се исчезнати - **вкупно има 35**
- б) дете чии родители се непознати или се со непознато живеалиште повеќе од една година - **вкупно има 2**
- в) дете чии родители без оглед на причините привремено или трајно не ги извршуваат своите родителски права и должности - **вкупно има 147**, за кои некои од центрите ги категоризирале во следниве групи
 - в1) **2** се деца ставени под старателство поради проблеми во бракот и семејството
 - в2) **54** се деца ставени под старателство како деца во ризик
 - в3) **1** е дете ставени под старателство како деца во судир со законот

На третото прашање - Колку вкупно од малолетните лица ставени под старателство се сместени во **други згрижувачки семејства**?

Одговор дале сите 20 центри за социјална работа, и вкупната бројка на малолетни лица сместени во други згрижувачки семејства изнесува **405**.

На четвртото прашање - Колку вкупно од малолетните лица ставени под старателство се сместени во **Роднински згрижувачки семејства**?

Одговор дале сите 20 центри за социјална работа, и вкупната бројка на малолетни лица сместени во Роднински згрижувачки семејства изнесува **94**.

На петтото прашање - Колку вкупно од малолетните лица ставени под старателство се сместени во **Установа за социјална заштита**? (наведете ги и установите и бројот на деца сместени во нив), дадени се следните одговори

- **3** деца (под старателство) се сместени во ЈУ Дом за доенчиња и мали деца Битола,
- **2** деца под старателство се сместени во ЈУ 11 Октомври,
- **4** деца (под старателство) се сместени во ЈУ за деца со нарушено поведение,
- **1** дете (под старателство) е сместено во Воспитно поправен дом и
- **81** дете (под старателство) се сместени во установа, но не е наведено во која.

На шестото прашање - Колку вкупно од малолетните лица ставени под старателство се сместени во **мал групен дом**?
вкупната бројка на малолетни лица сместени во мал групен дом изнесува **59**.

На седмото прашање - Дали Вие како стручни лица во Центарот за социјална работа, согласно Вашето практично искуство во областа на старателството, сметате дека е потребен **некој дополнителен облик на социјална заштита** за малолетните лица кои се под старателство, или дека е потребно некое **дополнително право или услуга** со кои би се унапредила состојбата на оваа категорија на лица? Кратко образложете

Од вкупно 20 центри, 14 одговориле на ова прашање, при што

- **1** центар смета дека **НЕ** е потребен некој дополнителен облик на социјална заштита или дополнително право или услуга за оваа категорија на лица,
- **8** центри сметаат дека Согласно законот за социјална заштита овие деца се опфатени со детски и образовен додаток и по потреба им се помага со еднократна парична помош, и еден центар образложи дека со законот за Социјална заштита значително им се унапредени нивните услови за живеење со деинституционализацијата, односно со живеење во малите групни домови
- **2** центри сметаат дека е потребен Надомест за старателот,
- **2** центри сметаат дека е потребно е и Задолжително решавање на станбеното прашање по престанок на старателство, посебно на деца кои немаат имот на свое име,
- **1** центар смета дека **Има** потреба од други услуги и права, но цабе би коментирале.

На осмото прашање - Колку од малолетните лица без родители и родителска грижа се ставени **под непосредно старателство на стручно лице од Центарот за социјална работа?**

Добиени се податоци дека вкупно **142** деца се ставени под **непосредно старателство** на стручно лице од Центарот за социјална работа.

На деветтото прашање - На колку од малолетните лица под старателство, назначен им е старател **од редот на блиските роднини?**

Добиени се податоци дека на вкупно **124** деца назначен им е старател од редот на блиските роднини.

На десеттото прашање - На кои **права** од Законот за заштита на децата и Законот за социјална заштита се корисници **малолетните лица под старателство** (Наведете бројка до секое право)

Од вкупно 20 центри, 16 одговориле на ова прашање, при што добиени се следните податоци

- А) **27 деца** се корисници на паричното право - роднинско згрижувачко семејство,
- Б) **17 деца** се опфатени со паричното право - Гарантирана минимална помош како член на домаќинство,
- В) **71 дете** се корисници на детски додаток,
- Г) **69 деца** се корисници на образовен додаток,
- Д) **12 деца** се корисници на посебен додаток
- Ѓ) наведето друго – **3 деца** се опфатени со РДЗ - паричното право – Родителски додаток за трето дете и **едно со ЕПП**.

На единаесеттото прашање - Колку вкупно деца ставени под старателство се корисници на семејна пензија од родител?

Од вкупно 20 центри, 16 одговориле на ова прашање, при што добиени се податоци дека вкупно **19 деца** се корисници на семејна пензија од родител.

На дванаесеттото прашање - Пополнете ја табелата наведувајќи ја **бројката** на децата под старателство согласно нивната возраст, пол и нивната етничка припадност, исто така од вкупно 20 центри одговор дале само 18 центри:

	Број на деца од машки пол и	Број на деца од женски пол и

возраст	етничка припадност на истите					етничка припадност на истите				
	македонска	албанска	ромска	Турска	Друго	Македонска	албанска	ромска	турска	Друго
0-3 години	5	4	5	0	0	1	1	3	0	0
Од 4-6 години	4	0	9	0	0	4	2	4	0	0
од 6-10 години	13	6	15	1	1	12	4	21	3	0
Од 11-15 години	17	7	10	3	1	16	7	10	1	0
Од 16-18 години	12	3	6	0	0	10	3	3	1	0

На тринаесеттото прашање - Колку вкупно лица има во Вашиот Центар за социјална работа како **полнолетни лица ставени под старателство**, заклучно со 09.2022 година?

Одговор дале сите 20 центри за социјална работа, и вкупната бројка на **полнолетни лица ставени под старателство** изнесува **713**.

На четиринаесеттото прашање - Согласно Вашето искуство, наведете кои се најчестите **причини** заради кои на полнолетно лице е потребно да му се назначи старател?

Сите 20 центри одговориле дека главните причини за ставање на полнолетно лице под старателство се **одземена деловна способност** или **институционално згрижени**.

На петнаесеттото прашање - Кои **права** согласно Законот за социјална заштита најчесто ги користат **полнолетните лица** под старателство? (Наведете бројка до секое право),

Од вкупно 20 центри, 16 одговориле на ова прашање, при што добиени се следните податоци

А) **46** се корисници на Гарантирана минимална помош

Б) **225** се корисници на Надоместок за помош и нега од друго лице

В) **42** се корисници на Надоместок заради попреченост

Г) Наведете друго

- 20- институционално згрижени
- 1 Посебен додаток до 26 години
- Народна кујна
- здравствена заштита

На шеснаесеттото прашање - Кои **услуги** согласно Законот за социјална заштита најчесто ги користат **полнолетните лица** под старателство? (Наведете бројка до секоја наведена услуга),

Од вкупно 20 центри, 16 одговориле на ова прашање, при што добиени се следните податоци

1. **214** се корисници на услуги на информирање и упатување
2. **166** се корисници на услуги на стручна помош и поддршка
3. **187** се корисници на услуги на советување
4. **4** услуги во домот, плус користат преку локалната-општокорисна работа
5. **0** има корисници на услуги во заедницата
6. **39** се корисници на услуги за вон-семејна заштита.

На седумнаесеттото прашање - Дали Вие како стручни лица во Центарот за социјална работа, согласно Вашето практично искуство во областа на старателството, сметате дека е потребен некој **дополнителен облик** на социјална заштита за **полнолетните лица кои се под старателство**, или дека е потребно некое **дополнително право или услуга** со кои би се унапредила состојбата на оваа категорија на лица?

- 8 центри одговориле дека е потребно нега во домашни услови за болните од страна на лиценцирани стручни лица,
- 2 центри одговориле дека е и потребен надомест за старателот,

- 1 центар одговорил дека е потребно Лична асистенција , услуга помош и нега во домот, услуга на користење на дневен центар,
- 1 центар дека потребна е и патронажна служба од Центар за ментално здравје која ќе ги посетува 1 неделно, треба да имаат и социјални клубови организирани од страна на општината за нивна социјализација,
- 1 центар – препорака старатели на овие лица да бидат од установата каде се наоѓаат, а не од центарот од каде доаѓаат,
- 1 центар одговорил не знам,
- 1 центар НЕ,
- 1 центар само ДА,
- не одговориле 6 центри.

На осумнаесеттото прашање - Наведете кои **документи** е потребно да се достават до Центарот за социјална работа за отпочнување на постапката назначување на старател? Претежно се наведени следните документи:

"За СТАРАТЕЛОТ, односно за лицето кое треба да се назначи за старател

- Извод од матична книга на родени за лицето кое поднело барање да биде назначено за старател,
- Извод од матична книга на венчани, доколку лицето е во брак
- Потврда за приходи и за поседување имот,
- Уверение од Суд дека на лицето не му е одземена деловната способност
- Уверение од Суд дека не му е одземено родителското право
- Уверение од Суд дека не е осудуван и дека не се води постапка против него
- за утврдување на психо-физичката подобност за вршење на должноста старател, соодветно лекарско уверение
- Уверение за државјанство.

За лицето на кое треба да му се назначи старател (малолетно лице без родители и родителска грижа или за полнолетно лице со одземена деловна способност)

- Извод од матична книга на родени за лицето на кое треба да му се назначи старател
- Извод од матична книга на родени на блиските сродници на лицето,
- Доколку се работи за полнолетно лице на кое му е одземена деловната способност, а кое е во брачна заедница, извод од матична книга на венчани,
- Уверение од матична книга на умрените за блиски починати сродници,
- ако се работи за малолетно лице без родителска грижа – документ со кој се утврдува дека родителот/те не го врши/ат родителското право и должност,

- Потврда за приходи на лицето на кое треба да му се назначи старател,
- Уверение од УЈП за остварени приходи
- Уверение од Катастар за имот на лицето на кое треба да му се назначи старател
- Правосилно Решение од Суд за делумно или напoлно одземена деловна способност - доколку се работи за полнолетно лице на кое му е одземена деловната способност.

На деветминаесеттo прашање - Согласно член 128 од Законот за семејство (За потребата некое лице да се стави под старателство или врз него да се примени некој облик на заштита што ја дава центарот за социјална работа, должни се да го известат тој орган: 1) матичарот и државните органи кога во вршењето на работите од своја надлежност ќе дознаат за таков случај; 2) роднините, членовите на семејството и соседите и 3) претпријатијата, установите, месните заедници и другите организации и заедници.), **кој најчесто** го известува Центарот за потребата некое лице да се стави под старателство: Добиени се следните одговори: член на семејството или ако нема семејство комшии, подалечни роднини, судот.

На дваесеттo прашање - Согласно чл. Член 141 од Законот за семејство, согласно кој за ставање под старателство и за престанок на старателството центарот за социјална работа го известува матичарот во рок од 15 дена од денот на правосилноста на решението. Ако лицето ставено под старателство има недвижен имот центарот за социјална работа ќе го извести и надлежниот орган кој ги води книгите за евиденција на недвижностите, дали сметате дека е потребно **да се извести и некој друга институција** со цел заштита на правата и интересите на лицето ставено под старателство? (**ако да**, наведеде која институција сметате дека треба да се извести)

1.ДА

2.НЕ

15 центри одговориле НЕ, додека пак останатите центри наведеле дека треба да се известат и: БАНКИТЕ, ФПИОМ, нотари и матични лекари, институцијата во која е сместено.

На дваесет и првoтo прашање - Дали до сега сте имале потреба да вклучите друг центар за социјална работа согласно член 145 од Законот за семејство, согласно која доколку лицето под старателство има имот надвор од подрачјето на надлежниот центар за социјална работа, центарот за социјална работа грижата

за тој имот може да му ја довери на центарот за социјална работа на чие подрачје се наоѓа имотот? Ако одговорот е ДА, наведете колку, а ако одговорот е НЕ, само заокружете го бројот 2.

2 центри одговориле ДА, од кои едниот вклучил 1 центар, а другиот вклучил 3 центри за социјална работа

18 центри одговориле НЕ

На дваесет и второто прашање - При доставување на извештај од страна на старателите за вршење на старателската должност, кои документи потребно е да ги приложи старателот, согласно кои Центарот утврдува дали старателот совесно и одговорно ја врши својата старателска должност?

Центрите ги навеле следните документи: старателски извештај, должен е да извести за состојбата на имот,- Уверение и ако лицето има имот и И.Л, и фискални сметки за производи кои биле потрошени за потребите на лицето под старателство, лекарски извештај за лицето под старателство, изводи од банки за прилив- одлив.

На дваесет и третото прашање - Дали до сега Вашиот Центар исплаќал надомест како награда на старателот, поради тоа што тој вложил дополнителен труд и се истакнал во вршењето на своите должности, согласно Член 152 од Законот за семејство?

19 центри одговориле НЕ, а само еден центар одговорил - **да во еден случај, од средствата на лицето под старателство**

На дваесет и четвртото прашање - Дали сте имале обуки или посети во други држави со цел размена на искуства и согледување на добри практики од други земји во областа на старателството?

10 центри за социјална работа одговориле НЕ,

10 Центри за социјална работа одговориле - обуки да но посета на други земји и споделување искуства со нив не (од кои еден центар навел дека обуките биле испорачани преку Заводот за социјални дејности и преки МТСП).

Од спроведената анкета во Центрите за социјална работа, имајќи предвид дека се работи за податоци добиени од 20 Центри за социјална работа, од вкупно постоечки 30 Центри за социјална работа во Р.С.М., се заклучува дека кога станува збор за малолетните лица ставени под старателство, заклучно со 09.2022 година најмногу има ставено под старателство **машки деца од македонска етничка припадност** (51 дете).

Во однос на родовата класификација, кај женските малолетни лица најмногу под старателство има ставено девојчиња од македонска етничка припадност (43 девојчиња).

Во однос на етничката родова класификација, на второ место се машките деца од ромска етничка припадност ставени под старателство (45), а потоа и женските деца од ромска етничка припадност (41).

Најчестите причини за ставање под старателство се тоа што родителите на децата без оглед на причините привремено или трајно не ги извршуваат своите родителски права и должности (вкупно 147).

Во однос на тоа какво лице (**службено или роднина**) му се назначува за старател на малолетното дете без родителска грижа, се констатира дека на 142 деца се назначени старатели - службени лица од Центрите за социјална работа, а на 124 деца за старател е назначен близок роднина, што значи дека поголем број од децата се под заштита на службено лице.

Кога станува збор за сместување на децата под старателство, се забележува дека најголем дел од децата се сместени во други згрижувачки семејства (405 деца), а помал број во роднински згрижувачки семејства (94 деца). Голем дел од децата се сместени во Установи за социјална заштита (81 дете), а помал број (по 1 - 2 деца) се сместени во Воспитно поправен дом, во ЈУ за деца со нарушено поведение, во ЈУ 11 Октомври, во ЈУ дом за деца и доенчиња Битола.

Предлог даден од вработените во Центрите за социјална работа за унапредување на состојбата на оваа категорија на лица е дека треба и **Задолжително решавање на станбеното прашање по престанок на старателство, посебно на деца кои немаат имот на свое име**, како и дека е потребен надомест за старателот, а значителен дел од вработените во центрите сметаат дека со законот за Социјална заштита значително им се унапредени нивните услови за живеење со деинституционализацијата, односно со живеење во малите групни домови, и дека Согласно законот за социјална заштита овие деца се опфатени со детски и образовен додаток и по потреба им се помага со еднократна парична помош.

Кога станува пак збор за полнолетните лица ставени под старателство, од спроведената анкета можеме да заклучиме дека овие лица во голем бројка се корисници на права и на услуги од областа на социјална заштита.

Предлог даден од вработените во Центрите за социјална работа за унапредување на состојбата на оваа категорија на лица е да се негува во домашни услови за болните од страна на лиценцирани стручни лица, лична асистенција, услуга

на користење на дневен центар, потребна е и патронажна служба од Центар за ментално здравје која ќе ги посетува 1 неделно, треба да имаат и социјални клубови организирани од страна на општината за нивна социјализација, како и дека е потребен надомест за старателот.

Кога станува збор за потребата **да се извести некоја дополнителна установа** или институција дека полнолетното лице е ставено под старателство (освен АKN И УВМК), вработените во центрите сметаат дека треба да се известат и ФПИОМ, Банките, нотарите, матичните лекари како институциите каде што овие лица се сместени.

IVB) Интервју со вработени од Заводот за социјални дејности за старателство

“Заводот има мисија за обезбедување развој на компетенции и квалификации, сертифицирање, поддршка и насочување како и лична професионална промоција на давателите на социјални услуги”(МТСП, објава 2020, стр.1). “Заводот обезбедува актуелни информации и податоци за состојбите во областа на социјалната заштита како основа за планирање, развивање и унапредување на квалитетот на услугите кон граѓаните” (МТСП, објава 2020, стр.1).

“Заводот за социјални дејности е јавна установа за унапредување на социјалната дејност” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.27), со надлежност на територија на целата држава, која согласно Законот за социјалната заштита, ги врши следниве работи:

- “следи, истражува и анализира социјални појави и проблеми,
- предлага мерки за унапредување на дејноста социјална заштита,
- спроведува лиценцирање на стручните работници во дејноста социјална заштита,
- спроведува активности за професионален развој на стручните работници во установи за социјална заштита и други даватели на социјални услуги,
- врши проценка на потреби од континуирана професионална едукација на стручните лица во установите за социјална заштита и кај други даватели на социјални услуги и носи програма за континуирана професионална едукација по претходно мислење од Комисијата за одобрување програми за континуирана професионална едукација” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.27),
- “дава стручно мислење при изготвување на програми и стратегии за развој на социјалната заштита”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.27),

- “подготвува стандарди и процедури за работа на стручните лица во установите за социјална заштита и другите овластени даватели на социјални услуги”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.27),
- “води електронски регистар на одобрени програми за професионална едукација”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.27),
- “донесува Етички кодекс за стручните работници во дејноста социјална заштита”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.27),
- “врши надзор над стручната работа на установите за социјална заштита и другите овластени даватели на социјални услуги” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.27),
- “спроведува супервизија во стручната работа во јавните установи за социјална заштита и на стручните лица во Агенцијата за вработување на Република Македонија– центри за вработување, а кои работат на водење на случај и соработуваат со стручните лица во центрите за социјална работа”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.27),
- “остварува стручна соработка со домашни и меѓународни експерти, релевантни институции и организации”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.27) и
- “објавува стручни публикации во дејноста социјална заштита” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.27).
- “Води регистар за лица осудени за кривични дела за сексуална злоупотреба на малолетни лица и педофилија” (Завод за социјални дејности- делокруг на работа, 2019, стр.1).

Согласно податоците добиени од Заводот за социјална заштита, а кои се однесуваат на старателството, во период од 2015 година па се до 2021 година прикажани во следнава табела:

зн број од 0-18 во ино зање и под ство /	ПОЛ	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
	Женски	393	384	381	378	362	361	368
	Машки	430	415	409	392	391	388	400
	ВОЗРАСТ	до 3 г.-269 4-6 г.-144 7-10 г.-202 11-14г.-169 15-17г.-45 Вкупно:829	до 3 г.-262 4-6 г.-144 7-10 г.-199 11-14г.-149 15-17г.-45 Вкупно:799	до 3 г.-272 4-6 г.-146 7-10 г.-200 11-14г.-139 15-17г.-38 Вкупно:790	до 3 г.-274 4-6 г.-140 7-10 г.-191 11-14г.-126 15-17г.-39 Вкупно:770	до 3 г.-274 4-6 г.-141 7-10 г.-181 11-14г.-119 15-17г.-38 Вкупно:753	до 3 г.-271 4-6 г.-141 7-10 г.-181 11-14г.-115 15-17г.-41 Вкупно:749	до 3 г.-274 4-6 г.-147 7-10 г.-187 11-14г.-118 15-17г.-42 Вкупно: 768
зн број со вност години и под ство /	ПОЛ	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
	Женски	17	15	16	18	17	18	19
	Машки	32	33	35	36	37	38	45
	ВОЗРАСТ	4-6 г.-0 7-10 г.-9 11-14г.-25 15-17г.-15 Вкупно: 49	4-6 г.-1 7-10 г.-9 11-14г.-24 15-17г.-14 Вкупно:48	4-6 г.-2 7-10 г.-11 11-14г.-24 15-17г.-14 Вкупно:51	4-6 г.-3 7-10 г.-12 11-14г.-25 15-17г.-14 Вкупно:54	4-6 г.-4 7-10 г.-11 11-14г.-25 15-17г.-14 Вкупно:54	4-6 г.-5 7-10 г.-12 11-14г.-25 15-17г.-14 Вкупно:56	4-6 г.-6 7-10 г.-16 11-14г.-27 15-17г.-15 Вкупно:64
зн број исници години иално зање и под ство / со вност	ПОЛ	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
	Женски	22	19	19	20	20	20	20
	Машки	22	23	21	20	19	19	20
	ВОЗРАСТ	18-26 г.-33 Над 26г.-11 Вкупно : 44	18-26 г.-32 Над 26г.-10 Вкупно : 42	18-26 г.-29 Над 26г.-11 Вкупно : 40	18-26 г.-29 Над 26г.-11 Вкупно : 40	18-26 г.-28 Над 26г.-11 Вкупно : 39	18-26 г.-28 Над 26г.-11 Вкупно : 39	18-26 г.-29 Над 26г.-11 Вкупно : 40

Заклучуваме дека кога станува збор:

1. за “МАЛОЛЕТНИТЕ ЛИЦА СТАВЕНИ ПОД СТАРАТЕЛСТВО” (Закон за семејство,2015, стр.56), можеме да кажеме дека се забележува тенденција на намалување на бројот на малолетни лица ставени под старателство, и кај машката и кај женската популација.

А) Кај малолетните лица од 0-3 години, и од 4-6 години се забележува пораст во овој период,

Б) а кај малолетните лица од 7-10 години, од 11-14 години, и од 15-17 години се забележува пад на бројката.

**значителен пад се забележува кај малолетните лица на возраст од 11-14 години.*

2. кај ДЕЦАТА СО ПОПРЕЧЕНОСТ НА ВОЗРАСТ од 0-18 години /ставени под старателство / се забележува пораст на бројката во овој период од 2015 до 2021 година, и тоа и кај машката и кај женската популација.

3. кај лицата НАД 18 ГОДИНИ СТАВЕНИ ПОД СТАРАТЕЛСТВО кои сите се со попреченост и се во формално згрижување, во периодот од 2015 г. до 2021 година за забележува намалување на бројот, и кај машката и кај женската популација.

IVГ) Интервју со експерти и со релевантни фактори од политичката сфера во Р.С.М. за креирање на социјалната политика

Направено е интервју со раководителот на Одделение за социјално-семејна и правна заштита на децата и семејството при Министерството за труд и социјална политика Скопје. Интервјуто се спроведе во просториите на МТСП, во пријатна атмосфера во присуство на уште две стручни лица соработници. Прашањата дел беа од затворен тип, а поголем дел беа од отворен тип од каде што може да се заклучи интенцијата на вработените во МТСП во насока на помош и поддршка на оваа категорија на лица.

Од спроведеното интервју, добиени се сознанија дека “Министерството за труд и социјална политика како институција која креира политики во областа на социјална заштита” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.85), на кој има 7 измени и дополнувања, предвидува зголемен обем на права и услуги од областа на социјална заштита. Имено, со овој Закон се уредуваат “системот и организацијата на социјалната заштита, корисниците на социјалната заштита, правата на парична помош и социјалните услуги, постапките за остварување на правата” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.1) и користење на услугите, вршење на дејноста на социјалната заштита, кадрите, финансирањето и надзорот над вршењето на социјалната заштита и други прашања од значење за вршењето на дејноста на социјалната заштита.

Кога станува збор за **“малолетните лица ставени под старателство”** (Закон за социјална заштита, 2019, стр.56), од претставникот од МТСП добиени се информации дека за овие лица предвидени се сместувањето во “згрижувачки семејства”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.27), опфаќајќи го и роднинското згрижувачко семејство, малите групни домови и посвојувањето како облици на заштита, од кој што како најсоодветен облик на заштита за малолетното дете, беа посочени “згрижувачкото семејство” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.27) и “посвојувањето”(Закон за семејство, 2015, стр.29).

На прашањето дали сметаат дека е потребно да се обезбеди некој дополнителен облик на социјална заштита (право или услуга) на малолетното лице под старателство, беше добиен одговор дека она што недостасува е поголемата поддршка на овие лица во процесот на нивна реинтеграција по престанок на даденото право или услуга. Потребна е соодветна менторска поддршка за овие лица, како и користење на правото на “додаток за домување” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.16), кое конкретно се однесува и е наменето за оваа категорија на лица.

Кога станува збор за полнолетните лица ставени под старателство, од претставникот од МТСП добиени се сознанија дека за оваа категорија на лица предвидена е поддршка на семејството опфатена во Законот за социјална заштита, односно “помош и нега во домот” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.21), како и “услуги во заедницата” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.22) со кои е предвидено да се унапреди нивната состојба. На прашањето дали сметаат дека овие облици на заштита се доволни за надминување на социјалниот ризик на кој што се изложени овие лица, беше добиен одговор дека и сместувањето во друго “згрижувачко семејство” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.27) допринесува за унапредување на состојбата на овие лица, како и на нивното семејство кога од одредени оправдани причини семејството не може да му обезбеди соодветна нега и грижа на лицето. А во однос на прашањето дали сметаат дека е потребен некој дополнителен облик на заштита (права или услуги) за овие лица, од страна на претставникот на МТСП беше добиен одговор дека треба да се даде поддршка на семејствата кои се грижат за овие лица од сите аспекти и домени на општествено функционирање, за да може лицето да живее квалитетен живот, а исто така и неговото семејство, бидејќи сместувањето на истите во установи, конкретно во психијатриски установи не може да биде подолготраен облик на заштита на овие лица, бидејќи тоа не е хумано.

V Поглавје - Заклучок и препораки

“Социјалната заштита е дефинирана како дејност од јавен интерес која се остварува преку, мерки, активности, програми и политики за заштита од социјални ризици, превенција и надминување на социјалните проблеми кои неповолно се одразуваат врз добросостојбата на граѓаните” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.1), со цел:

- “промовирање и одржување на социјалната сигурност на граѓаните,
- спречување на социјалната исклученост,
- подобрување на квалитетот на животот на граѓаните и
- зајакнување на капацитетите на граѓаните за водење независен, активен и продуктивен живот” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.1).

“Дејноста на социјалната заштита се обезбедува преку остварување на права на парична помош од социјална заштита и обезбедување на социјални услуги и други

мерки утврдени со Законот за социјална заштита” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.2).

“Социјалната заштита се остварува и преку преземање на мерки и активности во вработувањето, стипендирањето, домувањето, заштита на семејството, заштита на децата, здравствената заштита, воспитанието и образованието и во други области согласно со закон” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.2).

“Установите за социјална заштита и другите даватели на социјални услуги во остварување на социјалната заштита, соработуваат со установите за деца, училиштата, здравствените установи, полицијата, правосудните и другите државни органи, здруженија и други правни и физички лица” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.2).

Тргувајќи од погоре поставените подхипотези и применувајќи ја предвидената методологија и прибраните информации, можеме да заклучиме дека:

Со **подхипотезата 1** согласно која треба да се утврди со какви облици на заштита се опфатени “малолетните лица под старателство” (Закон за семејство, 2015, стр.56) и дали истите се соодветни, според спроведената анкетата во 30 Центри за социјална работа, а одговор добиен од 20 Центри, се констатира дека заклучно со 09.2022 година во Р.С.М. има 638 “малолетни лица под старателство”(Закон за семејство, 2015, стр.56).

Најголем процент од нив се ставени под старателство поради тоа што нивните родители без оглед на причините “привремено или трајно не ги извршувале своите родителски права и должности” (Закон за семејство, 2015, стр.56).

Најчест облик на заштита на овие лица е сместувањето во “згрижувачко семејство” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.27) - 405, а помал процент од нив се сместени во “роднинско згрижувачко семејство” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.27) – 94, и во мал групен дом (59). 91 лице е сместено во “Установа за социјална заштита” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.44), што ја покажува тенденцијата и политиката што ја практикува МТСП за деинституционализација, односно како примарна цел за заштитата на оваа категорија на лица да биде сместувањето во семејството, или пак доколку лицето нема семејство или семејството не може да му ја пружи потребната нега и грижа, или во најлош случај ја загрозува сигурноста, здравјето или животот на лицето, тогаш тенденцијата е лицето да биде заштитено со сместување во друго семејство или пак во мали групни домови, како составен дел на некоја поранешна установа/институција.

Поголем број од “малолетните лица без родители и родителска грижа” (Закон за семејство, 2015, стр.56) се ставени под непосредно “старателство” (Закон за семејство,

2015, стр.56) на стручно лице од Центарот за социјална работа, а на помал број од нив назначен им е старател од редот на блиските сродници.

Исто така согласно податоците добиени од Заводот за социјални дејности во кои е прикажан бројот на малолетни лица под старателство од 2015 г. до 2021 г. се забележува тенденција на намалување на бројот на “малолетни лица ставени под старателство” (Закон за семејство, 2015, стр.56).

Додека пак ако ги земеме податоците од државниот завод за статистика кој се однесува на 2020 година заклучуваме дека од вкупно 1030 малолетни лица за кои стручните лица од Центрите за социјална работа процениле дека најсоодветен облик на заштита бил сместувањето во семејства и институции, само 705 се опфатени со старателството, што значи дека за останатите 325 сместени лица, старателството не било потребно или неопходно како облик на заштита. Исто така од 705 малолетни лица ставени под старателството, само 160 биле опфатени со услугата за посвојување, а за останатите малолетни лица под старателство стручните лица процениле дека посвојувањето не е потребно или соодветно. Во однос на сместувањето ќе напоменеме дека од вкупно “1030 малолетни лица сместени во семејства и институции, 542 биле сместени во згрижувачко семејство, 41 во установа за социјална заштита, 37 во мал групен дом, 56 во организирано живеење со поддршка, 57 во центар за жртви на семејно насилство и 297 дневно згрижување во дневен центар” (ДЗС, социјална статистика публикации, 2020, стр.5). Тоа покажува дека центрите за социјална работа и во 2020 година практикувале сместување на овие деца првенствено во згрижувачко семејство како најсоодветен облик на заштита, во однос на институционално згрижување на истите.

Кога станува број за користење на права од областа на социјалната заштита заклучуваме дека мала е и бројката на малолетните лица кои се корисници на права, односно од вкупно 9 994 малолетни корисници на услуги на социјална заштита, 481 се корисници на Права од социјална парична помош.

Доколку разгледуваме тенденција на пораст или намалување на бројот на Малолетните корисници на социјална заштита (според состојбата на евиденцијата 2020 година), согласно податоците од Државниот завод за статистика можеме да го кажеме следново:

На почетокот на годината, односно на 01.01.2020 имало вкупно 943 деца без родители и родителска грижа, а на крајот на годината, односно на 31.12.2020, бројот се зголемил, односно вкупната бројка била 982. Во текот на оваа календарска година

имало “250 новоевидентирани деца, а 211 деца ставено во пасива”(ДЗС, социјална статистика публикација 917, 2020, стр.6).

Споредено со заштитата на оваа категорија на лица предвидена во поразвиените социјални држави можеме да заклучиме дека Законот за социјална заштита на Р.С.М. предвидува права и облици на заштита за овие малолетни лица блиски со оние во законодавството на поразвиените социјални држави, и воедно од спроведената анкета во Центрите за социјална работа заклучуваме дека Центрите интензивно ги практикуваат облиците на заштита, согласно целите и насоките на МТСП за деинституционализација на лицата сместени во установи. Со овие облици на заштита на наведените лица им се обезбедува нормално семејно функционирање и дом, кои истите од одредени причини не се во можност да го имаат.

Така можеме да заклучиме дека Подхипотеза 1: Старателството во Р.С.М. не нуди соодветни облици на заштита за малолетните лица без родителска грижа се отфрла, бидејќи од спроведеното истражување се добиваат сознанија дека со старателството на малолетните лица се обезбедува соодветен облик на заштита на истите.

Со подхипотезата 2 согласно која треба да се утврди со какви облици на заштита се опфатени полнолетните лица под старателство, со спроведената анкетата спроведена во 30 Центри за социјална работа, а е добиен одговор од 20 Центри, се констатира дека во Р.С.М. има 713 полнолетни лица под старателство.

Најголем процент од нив се ставени под старателство поради “одземена деловна способност”(Закон за семејство, 2015, стр.46). Повеќето од нив живеат со своите семејства и истите се корисници на “услуги на информирање и упатување, услуги на стручна помош и поддршка, услуги на советување”(Закон за социјална заштита, 2019, стр.15), а некои и користат и услуги во домот преку локалната-општокорисна работа. Овие лица во голем број се корисници и на правата од областа на социјалната заштита, односно се корисници на “Гарантирана минимална помош, Надоместок за помош и нега од друго лице, Надоместок заради попреченост” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.8), а некои од нив користат и народна кујна.

Оние лица кои немаат семејство или пак нивното семејство не може на лицата да им ја пружат соодветената нега и грижа, користат “услуги за вон-семејна заштита” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.20), и се сместуваат во соодветна установа. Во моментот голем процент од лицата сместени во установи се деинституционализирани, односно се сместени во станбени единици, односно, во мали групни домови.

Согласно податоците добиени од Заводот за социјални дејности за период од 2015 г. до 2021 г. кај оваа категорија на лица се забележува благ пораст на бројката. Од

спроведеното интервју со претставникот од МТСП Скопје, добиени се сознанија дека за оваа категорија на лица треба да се даде поддршка на семејствата кои се грижат за овие лица од сите аспекти и домени на општествено функционирање, за да може лицето да живее квалитетен живот, а исто така и неговото семејство, бидејќи сместувањето на истите во установи не е хумано и не е согласно Темелните вредности на уставниот поредок на Република Северна Македонија – “хуманизмот, социјалната правда и солидарноста”(Устав на Република Македонија, 1991, стр.7)..

Подхипотеза 2: Старателството на Р.С.М. не нуди соодветни облици на заштита на полнолетните лица со одземена деловна способност можеме да кажеме дека **делумно е заснована**, односно дека истражувањето покажало дека со старателството на полнолетните лица се обезбедуваат облици на заштита на овие лица, односно одредени права и услуги од областа на социјалната заштита, со цел да им се обезбеди поквалитетен живот, како и нив така и на нивните семејства. За да се постигне тоа потребно е дополнително вклучување на сите актери од општеството, опфаќајќи ја локалната заедница, здравствените установи, НВО и сите релевантни локални чинители кои би придонеле да се унапреди состојбата на овие лица, и тоа во рамките на нивното семејно опкружување.

Сместувањето во мал групен дом, “згрижувачко семејство” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.26), “помош и нега во домот” (Закон за социјална заштита, 2019, стр.21) – се едни од клучните реформи на министерството за труд и социјална политика, затоа што согласно Конвенцијата за правата на детето, државите се обврзани да обезбедат активно учество на децата без родителска грижа во заедницата, како и на други категории на лица кои се ранливи по друга основа.

Дополнително, можеме да заклучиме дека секогаш треба да се следат добрите практики од другите поразвиените социјални држави, кај кои тие практики докажано дале добри резултати, и истите да се практикуваат и кај нас доколку тоа би овозможило помош и поддршка на овие лица во насока на нивно успешно функционирање и интегрирање во општеството.

7. ЗАКЛУЧОК

Тргувајќи од сите погоренаведени образложенија заклучуваме зошто истражувањето на старателството во Р.С.М е важно и зошто треба да се истражува, на која категорија на лица се однесува, кои се целите на истражувањето, односно што сакаме да постигнеме со ова истражување, дали нашите поставени претпоставки ќе се потврдат или отфрлат, дали со предвидените методи и техники ќе се соберат потребните податоци и како сублимирањето на тие податоци ќе ни овозможи една претстава или слика за предметот на истражување, ќе ни укаже дали постои проблем, и доколку постои ќе не насочат како истиот да се реши или надмине.

Старателството како облик на заштита на “лица кои не се во состојба или немаат можност сами да се грижат за заштитата на своите права и интереси”(Закон за семејство, 2015, стр.47), има општественото и научното значење во Република Северна Македонија, кое се должи на дефинирањето на нашата држава во Уставот на Р.С.М. како суверена, самостојна, демократска и социјална држава, односно на фактот

дека хуманизмот, социјалната правда и солидарноста како едни од Темелните вредности на уставниот поредок на Република Северна Македонија, гарантираат право на помош на “немоќните и на неспособните за работа граѓани” (Устав на Република Македонија, 1991, стр.7). Републиката им обезбедува посебна заштита на “инвалидните лица и услови за нивно вклучување во општествениот живот” (Устав на Република Македонија, 1991, стр.7). Според тоа хуманиот карактер на нашата држава се огледа и преку грижата за лицата изложени на ризик, согласно за кои државата обезбедува и соодветни услуги и права со цел надминување на ризиците. Лицата под старателство, како лица изложени на ризик се сепак подеднакви, рамноправни граѓани кои имаат исти права како и останатите и имаат право на достоинствен живот. Имајќи го предвид тоа, можеме да заклучиме дека потребата старателството добро да се истражи и проучи: неговото настанување, постоење, облици на примена во Р.С.М. и во земјите во светот, согледување на предностите и недостатоците на истото, потребата да се надгради и унапреди, се неопходни и неминовни во секое општество. Тоа подразбира и согледување на досегашните искуства, предности и недостатоци при практикувањето на истото, потреба за надградување на постојните услуги и воведување на нови, односно превземање на сите потребни мерки со кои би се унапредила благосостојбата на оваа категорија на граѓани. Само со соодветни услуги, права и облици на заштита ќе се овозможи еден достоинствен, поквалитетен живот на оваа ранлива категорија на граѓани на Р.С.М.

8. БИБЛИОГРАФИЈА

Закон за социјална заштита („Службен весник на Република Северна Македонија“ број 104/19, 146/19, 275/19, 302/20, 311/20, 163/21, 294/21, 99/22 и 236/22).

https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/zakoni/2019/28.5_zakon_SZ.pdf

[https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/zakoni/5.11_%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%20%D0%B7%D0%B0%20%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D1%98%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%82%D0%BE%20\(%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D1%80%D0%B0%D0%BD%20%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D0%BD%D0%BE%D0%B5%D0%BC%D0%B2%D1%80%D0%B8%202015\).pdf](https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/zakoni/5.11_%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%20%D0%B7%D0%B0%20%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D1%98%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%82%D0%BE%20(%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D1%80%D0%B0%D0%BD%20%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D0%BD%D0%BE%D0%B5%D0%BC%D0%B2%D1%80%D0%B8%202015).pdf)

Закон за заштита на децата („Службен весник на Република Македонија“ број 23/13, 12/14, 44/14, 144/14, 10/15, 25/15, 150/15, 192/15, 27/16, 163/17, 21/18 и 198/18 и „Службен весник на Република Северна Македонија“ број 104/19, 146/19, 275/19, 311/20, 294/21, 150/22 и 236/22).

<https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/2021/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B7%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%88%D1%82%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D1%86%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D1%80%D1%83%D0%B0%D1%80%D0%B8%202021-converted.pdf>

Закон за семејство („Службен весник на Република Македонија“ број 80/1992, 9/1996, 38/2004, 33/2006, 84/2008, 67/10, 156/10, 39/12, 44/12, 38/14, 115/14, 104/15, 150/15 и 53/21);

https://www.mtsp.gov.mk/wbstorage/files/zakon_semejstvo_osnoven.pdf

[https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/zakoni/5.11_%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B7%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D1%98%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%82%D0%BE%20\(%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D0%BD%D0%BE%D0%B5%D0%BC%D0%B2%D1%80%D0%B8%202015\).pdf](https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/zakoni/5.11_%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B7%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D1%98%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%82%D0%BE%20(%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D0%BD%D0%BE%D0%B5%D0%BC%D0%B2%D1%80%D0%B8%202015).pdf)

<http://www.jumcsrskopje.gov.mk/sluzba-za-staratelstvo>

<http://www.svesnik.com.mk/issues/5E35DAFC81534D4193DFCAF97EDC8498.pdf>

- У К А З ЗА ПРОГЛАСУВАЊЕ НА ЗАКОНОТ ЗА СТАРАТЕЛСТВО донесен на седницата на Републичкиот собор, одржана на 29 јануари 1973 година, и на седницата на Социјално-здравствениот собор, одржана на 29 јануари 1973 година. Број 03-374, 29 јануари 1973 година Скопје, Претседател на Собранието на СРМ, Никола Минчев, с. р

Устав на Република Северна Македонија

<https://www.sobranie.mk/content/Odluki%20USTAV/UstavSRSM.pdf>

Димитров, В. Н., Митрева, Е., Серафимова, М. (2017), МНИР,

<https://eprints.ugd.edu.mk/18784/1/%D0%94%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%2C%D0%92.%20%D0%9D.%2C%20%D0%9C%D0%B8%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%B0%2C%20%D0%95.%2C%20%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0%2C%20%D0%9C.%20%282017%29%2C%D0%9C%D0%9D%D0%98%D0%A0%2Cpdf.pdf>

Законска регулатива Шведска- https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/foraldrabalk-1949381_sfs-1949-381

Законска регулатива Финска, Lag om förmyndarverksamhet, 1999 - <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1999/19990442>

Законска регулатива Норвешка - Professor, dr. jur. Thomas Eeg, University of Bergen, report Norway containing a proposal of supplementary provisions in the Guardianship Act regarding private international law based on the provisions in the Hague Convention of 13 January 2000 on the International Protection of Adults -

Lov om vergemål (vergemålsloven), 2010 <https://lovdata.no/dokument/LTI/lov/2010-03-26-9>

Законска регулатива Данска, "(Værgemålsloven, 2007) - <https://www.retsinformation.dk/eli/lt/2007/1015>

Законска регулатива Шведска , Parental Code, 2022, стр.3) <https://www.lagen.nu/1949:381>

Завод за социјални дејности на Република Северна Македонија; https://www.mtsp.gov.mk/institucii-ns_article-zavod-za-socijalni-dejnosti.nsp
<http://zsd.gov.mk/%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D0%BE%D0%BA%D1%80%D1%83%D0%B3-%D0%BD%D0%B0-%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0/>

Државен завод за статистика на Република Северна Македонија; <https://www.stat.gov.mk/PrikaziSoopstenie.aspx?rbtxt=24>
[https://www.stat.gov.mk/xls_publicacii/2021/2.4.21.03%20\(917\).xlsx](https://www.stat.gov.mk/xls_publicacii/2021/2.4.21.03%20(917).xlsx)
https://www.stat.gov.mk/PrikaziPublikacija_1.aspx?rbr=822
https://www.stat.gov.mk/pdf/2021/2.1.21.21_mk.pdf

Министерство за труд и социјална политика на Република Северна Македонија. https://www.mtsp.gov.mk/content/word/2022_akti/strateski_dok/GODISEN%20PLAN%20ZA%202022.pdf

Buti, Antonio --- "The Early History of the Law of Guardianship of Children: From Rome to the Tenures Abolition Act 1660" [2003] UWSLawRw 5; (2003) 7(1) University of Western Sydney Law Review 92 - <http://classic.austlii.edu.au/au/journals/UWSLawRw/2003/5.html>
https://scholar.smu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1090&context=law_faculty

Прилог:

АНКЕТА ЗА СТАРАТЕЛСТВОТО ВО Р.С.М.
ВО ЦЕНТРИТЕ ЗА СОЦИЈАЛНА РАБОТА ВО Р.С.М

1. Колку вкупно лица има во Вашиот Центар за социјална работа евидентирани како малолетни лица ставени под старателство, заклучно со 09.2022 година?

2. Наведете ги главните причини за ставање на малолетното лице под старателство, со наведување на моменталната бројка на деца ставени под старателство до секоја наведена причина:

а) дете чии родители не се живи или чии родители се исчезнати

б) дете чии родители се непознати или се со непознато живеалиште повеќе од една година

в) дете чии родители без оглед на причините привремено или трајно не ги извршуваат своите родителски права и должности (вкупно)

в1) деца ставени под старателство поради проблеми во бракот и семејството

в2) деца ставени под старателство како деца во ризик

в3) деца ставени под старателство како деца во судир со законот

3. Колку вкупно од малолетните лица ставени под старателство се сместени во други згрижувачки семејства?

4. Колку вкупно од малолетните лица ставени под старателство се сместени во Роднински згрижувачки семејства?

5. Колку вкупно од малолетните лица ставени под старателство се сместени во Установа за социјална заштита? (наведете ги и установите и бројот на деца сместени во нив)

6. Колку вкупно од малолетните лица ставени под старателство се сместени во мал групен дом?

7. Дали Вие како стручни лица во Центарот за социјална работа, согласно Вашето практично искуство во областа на старателството, сметате дека е потребен некој дополнителен облик на социјална заштита за малолетните лица кои се под старателство, или дека е потребно некое дополнително право или услуга со кои би се унапредила состојбата на оваа категорија на лица? Кратко образложете

8. Колку од малолетните лица без родители и родителска грижа се ставени под непосредно старателство на стручно лице од Центарот за социјална работа?

9. На колку од малолетните лица под старателство, назначен им е старател од редот на блиските роднини?

10. На кои права од Законот за заштита на децата и Законот за социјална заштита се корисници малолетните лица под старателство (Наведете бројка до секое право)

А) роднинско згрижувачко семејство

Б) Гарантирана минимална помош како член на домаќинство

В) детски додаток

Г) образовен додаток

Д) посебен додаток

Ѓ) наведето друго

11. Колку вкупно деца ставени под старателство се корисници на семејна пензија од родител?

12. Пополнете ја табелата наведувајќи ја бројката на децата под старателство согласно нивната возраст, пол и нивната етничка припадност И возраст

возраст	Број на деца од машки пол и етничка припадност на истите					Број на деца од женски пол и етничка припадност на истите				
	македонска	албанска	ромска	Турска	Друго	македонска	албанска	ромска	турска	Друго
0-3 години										
Од 4-6 години										
од 6-10 години										
Од 11-15 години										
Од 16-18 години										

13. Колку вкупно лица има во Вашиот Центар за социјална работа како полнолетни лица ставени под старателство, заклучно со 09.2022 година?

14. Согласно Вашето искуство, наведете кои се најчестите причини заради кои на полнолетно лице е потребно да му се назначи старател?

15. Кои права согласно Законот за социјална заштита најчесто ги користат полнолетните лица под старателство? (Наведете бројка до секое право)

- А) Гарантирана минимална помош
- Б) Надоместок за помош и нега од друго лице
- В) Надоместок заради попреченост
- Г) Наведете друго

16. Кои услуги согласно Законот за социјална заштита најчесто ги користат полнолетните лица под старателство? (Наведете бројка до секоја наведена услуга)

- 1. услуги на информирање и упатување
- 2. услуги на стручна помош и поддршка
- 3. услуги на советување
- 4. услуги во домот
- 5. услуги во заедницата
- 6. услуги за вон-семејна заштита

17. Дали Вие како стручни лица во Центарот за социјална работа, согласно Вашето практично искуство во областа на старателството, сметате дека е потребен некој дополнителен облик на социјална заштита за полнолетните лица кои се под

старателство, или дека е потребно некое дополнително право или услуга со кои би се унапредила состојбата на оваа категорија на лица?

18. Наведете кои документи е потребно да се достават до Центарот за социјална работа за отпочнување на постапката назначување на старател?

19. Согласно член 128 од Законот за семејство (За потребата некое лице да се стави под старателство или врз него да се примени некој облик на заштита што ја дава центарот за социјална работа, должни се да го известат тој орган: 1) матичарот и државните органи кога во вршењето на работите од своја надлежност ќе дознаат за таков случај; 2) роднините, членовите на семејството и соседите и 3) претпријатијата, установите, месните заедници и другите организации и заедници.), кој најчесто го известува Центарот за потребата некое лице да се стави под старателство:

20. Согласно чл. Член 141 од Законот за семејство, согласно кој за ставање под старателство и за престанок на старателството центарот за социјална работа го известува матичарот во рок од 15 дена од денот на правосилноста на решението. Ако лицето ставено под старателство има недвижен имот центарот за социјална работа ќе го известат и надлежниот орган кој ги води книгите за евиденција на недвижностите, дали сметате дека е потребно да се известат и некоја друга институција со цел заштита на правата и интересите на лицето ставено под старателство? (ако да, наведејте која институција сметате дека треба да се известат)

1. ДА

2. НЕ

21. Дали до сега сте имале потреба да вклучите друг центар за социјална работа согласно член 145 од Законот за семејство, согласно која доколку лицето под старателство има имот надвор од подрачјето на надлежниот центар за социјална работа, центарот за социјална работа грижата за тој имот може да му ја довери на центарот за социјална работа на чие подрачје се наоѓа имотот? Ако одговорот е ДА, наведете колку, а ако одговорот е НЕ, само заокружете го бројот 2.

1. ДА, наведете колку

2. НЕ

22. При доставување на извештај од страна на старателите за вршење на старателската должност, кои документи потребно е да ги приложи старателот, согласно кои Центарот утврдува дали старателот совесно и одговорно ја врши својата старателска должност?

23. Дали до сега Вашиот Центар исплаќал надомест како награда на старателот, поради тоа што тој вложил дополнителен труд и се истакнал во вршењето на своите должности, согласно Член 152 од Законот за семејство?

24. Дали сте имале обуки или посети во други држави со цел размена на искуства и согледување на добри практики од други земји во областа на старателството?